This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

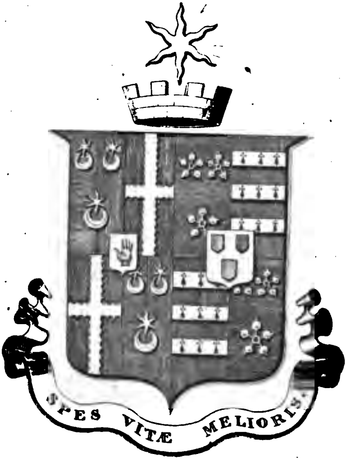
We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

KC
15766
HN 5W79 7
Digitized by Google

R.t Hon.ble

Sir John C. Hobhouse. B.t

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII
CICERONIS
OPERUM OMNIUM
VOL. XI.
PHILOSOPHICORUM
VOL. I.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOL. XI.

De Officiis libri III.

Cato Major, seu de Senectute.

Laelius, seu de Amicitia.

Paradoxa Stoica.

Somnium Scipionis.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. T.

CICERONIS

DE

OFFICIIS

AD

MARCUM FILIUM

LIBRI TRES.

EX EDITIONE Z. PEARCE.

GLASGUAE:

IN AEDIBUS ACADEMICIS

EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS.

MDCCXLVIII.

Digitized by Google

KC 15766

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
JUL 1 6

Transf. to HCL

Digitized by Google

ERASMUS

ROTERODAMUS

ORNATISSIMO JACOBO TUTORI, INCLYTAE CIVITATIS ANTVERPIENSIS PENSIONARIO S. D.

Quemadmodum qui ſunt a Scorpiis icti, ſolent ab iiſdem remedium petere, ita mihi convenire videtur, Jacobe Juriſconſultorum eruditiſſime, ut qui literis ſumus addicti, animi laſſitudinem, aut corporis affectionem e ſtudiis gravioribus contractam, ab iiſdem ſtudiis, ſed amoenioribus recreemus. etenim qui vere ſtudioſi ſunt, per omnem vitam nihil aliud agunt, quandiu licet illis ſuo arbitratu vitae curſum moderari, nec tam intermittunt ſtudia, quam remittunt et relaxant aliquoties ingenium, ceſſant nunquam, otiantur interdum, ſed interim agentes aliquid. ſe-

Digitized by Google

riantur aliquando,ſed ſic,ut otii rationem pulchre queant reddere. et ſi libet ceſſant etiam nonnunquam, ſed ut horum ceſſatio plus adferat bonae frugis, quam quorundam negocioſiſſimae occupationes. ſic nimirum fortis, et gnavus miles (conferam enim exemplum ſimilius) dum in aeſtivis,aut hybernis agit, aut dum induciae praeſtant, ut neceſſe non ſit in acie ſtare, aut excubare ſub pellibus, tamen, ita luſibus relaxat animum, ac vires reficit, ut luſus ipſi militiam ſapiant. pugnat ad palum, jaculatur ad ſcopum, torquet fundam, vibrat haſtam, decertat palaeſtra, concurrit lanceis,torrentem natatu tranſmittit, armatus in equum inſilit. denique ſic feriatur a belli muniis, ut ad ea redeat vegetior. aliter ludit ganeo, aliter egregius princeps.aliter ſcurra jocatur,aliter vir probus et integer.ad hoc igitur exemplum cum nuper valetudo flagitaret, ut ingenii corporiſque vires diutinis atque immodicis ſtudiorum laboribus fatigatas inſtaura-

Digitized by Google

rem ſarciremque, relicto Lovanio, per aliquot Brabantiae, Flandriaeque oppida circumvectus ſum, quo ſimul et a libris aliquantiſper abeſſem, et amiculorum eruditorum conſpectu, fabuliſque memet oblectarem. neque ſic tamen abeſſe potui ab adamata bibliotheca mea, quin unum aut alterum libellum, itineris comitem circumferrem, ut ſi quando forte in vehiculo non contigiſſet congerro ſat commodus, non deeſſet tamen, cujus colloquio temporis taedium fallerem. in his erant Officia Ciceronis, Laelius et Cato, una cum Stoicorum paradoxis. invitarat autem voluminis exiguitas, haud multum additura ſarcinulae ponderis. ex hujus lectione, mi Tutor, geminum fructum cepi, primum enim priſtinae conſuetudinis noſtrae, qua nihil eſſe potuit mellitius, memoriam ſic mihi renovavit, ut incredibilem animo perſenſerim voluptatem. deinde ſic me totum inflammavit ad honeſti, virtutiſque ſtudium, ut jam pridem nihil tale ſenſi-

Digitized by Google

rim, noſtrates quoſdam neotericos legens, qui Chriſtiani, Chriſtianae philoſophiae myſteria profitentur, et iiſdem de rebus, magna ut nobis videtur ſubtilitate diſſerunt, ſed aeque frigide. ego quid aliis accidat neſcio, mihi quid acciderit ingenue fateor, ſive id illorum vitio ſit, ſive meo. ſic ſubinde mecum inter legendum cogitabam. hiccine ethnicus ſcribit ethnicis, prophanus prophanis? at in praeceptis vivendi quanta aequitas, quanta ſanctimonia, quanta ſynceritas, quanta veritas, quam omnia conſentanea naturae, quam nihil fucatum, aut ſomnolentum? quem animum exigit ab his, qui gerunt Rempublicam, ut admirabilem illam, et amabilem virtutis ſpeciem ponit ob oculos, quam multa, quam ſancte, imo quam divinitus tradit, de gratis etiam juvandis omnibus, de tuenda amicitia, de immortalitate animorum, de contemptu earum rerum quarum gratia vulgus hodie, non dicam Chriſtianorum, ſed theologorum etiam ac mo-

Digitized by Google

machorum, nihil non et facit et patitur? pudebat interim noſtrorum morum, qui ſacris libris edocti, qui tantis et exemplis, et praemiis provocati, doctrinam Evangelicam profitemur, nec praeſtamus. deſcribe noſtris Satrapis talem principem, aut magiſtratum, qualem deſcribit Cicero, diſpeream ni cum ſua imagine, ut delirus ridebitur. quis nunc Rempublicam niſi ſpe lucri, aut honoris gratia capeſſit? quis non ita gerit, ut quaeſtum facere videatur, ut hoſtem agat eorum, quibus debuerat etiam vitae ſuae diſpendio conſulere? ubi reperias inter Chriſtianos par amicorum ad hanc imaginem, quam proponit M. Tullius? ubi ſenes, qui tam infracto animo ferant aetatis incommoda? ubi tam ſancta ſenum cum juvenibus colloquia? nunquam ante hac magis expertus ſum verum eſſe, quod ſcribit Auguſtinus, ex ethnicorum benefactis, acriores addi ſtimulos ad virtutem quam noſtratium, cum ſubit animo, quam turpe ſit, non ea perſpicere pectus

Evangelica luce illuſtratum, quod perſpectum eſt iis, quibus ſola naturae ſcintilla praelucebat. non praeſtare nos, qui ſub Chriſti vexillis militamus pietati, qui ſtipendium immortalitatis ab eodem expectamus, quod praeſtiterunt ii, qui nihil hominis a rogo ſupereſſe, aut ſuſpicati ſunt, aut plane crediderunt. et poſtea non deſunt craſſi quidam, qui ſtudioſos ab hujuſmodi libris deterreant, ceu poeticis ut vocant, et ad morum integritatem officientibus. ego vero dignos cenſens, quos et omnibus in ludis praelegant adoleſcentiae literatores, et ſibi legant relegantque ſenes, quos olim emaculatos tibi dicavi, nunc denuo dico, non ſolum purgatiores, verum etiam auctario cumulatos. ſiquidem adjecimus libellum de amicitia, alterum de ſenectute, tertium de paradoxis, atque in omnes annotatiunculas quaſdam, breves quidem illas, ſed ni fallor haud quaquam incommodas, in quibus hoc potiſſimum agimus, ut quorundam moroſam in dicen-

Digitized by Google

do ſuperſtitionem retundamus, qui ad ſingulas pene voces reclamitant. non eſt latinum, non reperitur apud probos ſcriptores. ad haec mendas aliquot prodidimus, ante hac a nemine, quod ſciam, animadverſas. ſupereſt, ut quemadmodum mihi in hoc labore verſanti, Tutor ſemper ob oculos verſabatur, ita tibi cum haec leges, Eraſmus in mentem veniat, tui cum primis et amans et ſtudioſus. bene vale. Lovanii, quarto Idus Septembres. anno M. D. XIX.

Digitized by Google

LIBRI PRIMI ARGUMENTUM.

Cum Cicero, Reipublicae libertate ſublata, ſe ad philoſophiae ſtudium retuliſſet, multoſque illuſtres ejus locos Latinis literis illuſtraſſet; ſuſcepit ad filium, Athenis ſtudiis literarum operam dantem, de officiis ſcribere, non modo, ut hic quoque locus, qui latiſſime patet, Latinis literis illuſtraretur, ſed etiam, quod eſſet aetati Ciceronis filii et auctoritati parentis aptiſſimus. quamquam autem haec quaeſtio communis eſt omnium philoſophorum; tamen his pene propria eſt, qui ſummum bonum honeſtate metiuntur, nempe Academicorum, Peripateticorum, et Stoicorum, qui in conſtituendo ſummo bono verbis magis, quam re, diſcrepabant. ſecutus ergo Cicero eſt in hac quaeſtione potiſſimum Stoicos, et ex eorum fontibus, judicio arbitratuque ſuo, quantum, quoque modo viſum eſt, hauſit. tradita officii et definitione et diviſione, quinque facit genera deliberationis in conſilio capiendo: primum, honeſtumne factu ſit an turpe, quod in deliberationem cadit: alterum, conducatne an noceat: reliqua vero, ubi cum honeſto pugnat id quod videtur utile, et cum aliud alio honeſtius aut utilius videtur, utrum alteri ſit praeponendum. in tres igitur partes totam diſputationem diſtribuit, quarum prima eſt de honeſto, altera de utili; ſed dupliciter utraque; et tertia de comparatione eorum. primum formam quamdam honeſti exhibet a natura humana ductam, ejuſque quatuor partes facit, ſapientiam, juſtitiam, temperantiam, et fortitudinem ſeu magnitudinem animi, ex quibus ſingulis certa quaedam officia naſcuntur, cap. 4. *ac de his quatuor partibus fuſe diſputat, et quomodo ab iis*

Digitized by Google

officia ducuntur, oſtendit, cap. 5. 42. huic diſputationi ſubjicit de comparatione honeſti, de duobus honeſtis utrum honeſtius, cap. 43, &c. ERNESTUS.

De his libris Plinius in praefatione: quae volumina ejus ediſcenda, non modo in manibus habenda noſti. *incepit eos ſcribere mortuo Caeſare, cum ſolus conſul eſſet Antonius,* epiſt. 13. lib. 15. *ad Attic. ſed abſolvit Hirtio et Panſa coſſ. paulo ante mortem ſuam, ut cognoſcitur e libro* 16. *earumdem epiſtolarum.* MURETUS.

LIBRI SECUNDI ARGUMENTUM.

Hoc libro de utili agitur, quae erat altera pars totius de officiis diſputationis conſtituta. utile autem eſt vel opinatum, quod ab honeſto diſcrepat, vel verum, quod cum honeſto eſt conjunctum, et natura confuſum, et totum in virtute a Cicerone conſtituitur. ſed quoniam quaecunque ad vitam hominum tuendam et ad utilitatem noſtram pertinent, aut ſunt hominum opere perfecta, aut ſine eorum auxilio comparari non poſſunt; hominesque hominibus plurimum obeſſe et prodeſſe poſſunt: relictis omnibus, docet, conciliandos eſſe animos hominum, et ad uſus noſtros adjungendos: quod quomodo fieri poſſit, non in ſingulis modo hominibus, ſed etiam in multitudine et populo univerſo, fuſe demonſtratur; ſed ita, ut omnis amor atque benevolentia hominum a virtute et honeſtate arceſſatur, tanquam a juſtitia, ſapientia, liberalitate, fide, humanitate, hoſpitalitate. ad utilitatem vero quoniam pertinet etiam valetudo, pecuniaeque curatio; quomodo valetudo ſuſtentetur, et pecunia honeſte quaeratur, oſtendit. in comparatione autem utilitatum, cum vel externa commoda cum commodis corporis, vel corpo-

Digitized by Google

ris commoda cum externis, aut commoda corporis inter ſe, aut externa cum externis comparentur, non dubium eſſe pronuntiat, quin major utilitas minori ſit anteponenda, hac tamen lege, ne ab honeſto deflectatur. ERNESTUS.

LIBRI TERTII ARGUMENTUM.

Hic liber de comparatione honeſtatis et utilitatis agit, quae erat tertia propoſitae diſputationis pars. negat Cicero aut dubitandum eſſe, aut unquam dubitari, utrum id, quod utile videatur, honeſto ſit anteponendum; ſed tempora incidere, quibus quod turpe haberi ſoleat, honeſtum videatur: tamquam, cum turpe ſit, occidere aliquem, ſi tyrannus occidatur, non modo non turpe, ſed etiam glorioſum videri; in quo non anteponatur utile honeſto, ſed honeſtas utilitatem ſequatur. itaque, ut ſine ullo errore dijudicari poſſit, ſi quando cum illo, quod honeſtum intelligitur, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, formulam quandam conſtituit, e Stoicorum diſciplina, quam ſi quis in comparatione rerum ſequatur, numquam ab officio recedat. ea haec eſt: detrahere aliquid alteri, et alterius incommodo ſuum augere, eſt contra naturam: pro multorum autem incolumitate et ſalute labores et moleſtias ſuſcipere, ſecundum naturam eſt. hanc legem qui ſervaverit, nunquam aberrabit, neque aut temporibus perturbabitur, aut Jure Civili, quo quae conceduntur, turpia quidem pleriſque non videntur, ſed ſunt tamen ſaepiſſime, cum formulae conſtitutae, hoc eſt, legi naturae repugnant. ex hac formula deinde multas quaeſtiones propoſitas, quibus officium ex temporibus exquiritur, explicat. ERNESTUS.

Digitized by Google

M. T. CICERONIS
DE
OFFICIIS
AD
MARCUM FILIUM
LIBER PRIMUS.

QUANQUAM te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet praeceptis inſtitutiſque philoſophiae, propter ſummam et doctoris auctoritatem et urbis; quorum alter te ſcientia augere poteſt, altera exemplis: tamen, ut ipſe ad meam utilitatem ſemper cum Graecis Latina conjunxi, neque id in philoſophia ſolum, ſed etiam in dicendi exercitatione feci, idem tibi cenſeo faciendum, ut par ſis in utriuſque orationis facultate. quam qui-

Digitized by Google

dem ad rem nos(ut videmur)magnum attulimus adjumentum hominibus noſtris, ut non modo Graecarum literarum rudes, ſed etiam docti, aliquantum ſe arbitrentur adeptos et ad dicendum et ad judicandum. quamobrem diſces tu quidem a principe hujus aetatis philoſophorum, et diſces quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non poenitebit: ſed tamen noſtra legens, non multum a Peripateticis diſſidentia, (quoniam utrique et Socratici et Platonici eſſe volumus,) de rebus ipſis utere tuo judicio; nihil enim impedio: orationem autem Latinam profecto legendis noſtris efficies pleniorem. nec vero hoc arroganter dictum exiſtimari velim: nam philoſophandi ſcientiam concedens multis; quod eſt oratoris proprium, apte, diſtincte, ornate dicere, quoniam in eo ſtudio aetatem conſumſi, ſi id mihi aſſumo, videor id meo jure quodam modo vindicare. quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non ſolum orationes meas, ſed hos etiam de Philoſophia libros, qui ſe jam illis fere aequarunt, ſtudioſe legas: vis enim dicendi major eſt in illis; ſed hoc quoque colen-

dum eſt aequabile et temperatum orationis genus: et id quidem nemini video Graecorum adhuc contigiſſe, ut idem utroque in genere laboraret, ſequereturque et illud forenſe dicendi, et hoc quietum diſputandi genus: niſi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi poteſt, diſputator ſubtilis, orator parum vehemens, dulcis tamen, ut Theophraſti diſcipulum poſſis agnoſcere. nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum ſit iudicium; utrumque certe ſecuti ſumus. equidem et Platonem exiſtimo, ſi genus forenſe dicendi tractare voluiſſet, graviſſime et copioſiſſime potuiſſe dicere: et Demoſthenem, ſi illa, quae a Platone didicerat, tenuiſſet et pronuntiare voluiſſet, ornate ſplendideque facere potuiſſe: eodemque modo de Ariſtotele et Iſocrate iudico; quorum uterque ſuo ſtudio delectatus contempſit al-
2 terum. Sed cum ſtatuiſſem aliquid hoc tempore ad te ſcribere, et multa poſthac; ab eo ordiri volui maxime, quod et aetati tuae eſſet aptiſſimum, et auctoritati meae. nam, cum multa ſint in philoſophia et gravia et utilia, accurate copioſeque a philoſophis diſputata; latiſſime patere videntur

Digitized by Google

ea, quae de officiis tradita ab illis praecepta ſunt: nulla enim vitae pars, neque publicis, neque privatis, neque forenſibus, neque domeſticis in rebus, neque ſi tecum agas quid, neque ſi cum altero contrahas, vacare officio poteſt; in eoque colendo ſita eſt vitae honeſtas omnis, et in negligendo turpitudo. atque haec quidem quaeſtio communis eſt omnium philoſophorum: quis eſt enim, qui nullis officii praeceptis tradendis, philoſophum ſe audeat dicere? ſed ſunt nonnullae diſciplinae, quae propoſitis bonorum et malorum finibus officium omne pervertunt: nam, qui ſummum bonum ſic inſtituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum; idque ſuis commodis, non honeſtate metitur; hic, ſi ſibi ipſe conſentiat, et non interdum naturae bonitate vincatur, neque amicitiam colere poſſit, nec juſtitiam, nec liberalitatem: fortis vero, dolorem ſummum malum judicans; aut temperans, voluptatem ſummum bonum ſtatuens, eſſe certe nullo modo poteſt. quae, quamquam ita ſunt in promptu, ut res diſputatione non egeat, ſunt tamen a nobis alio loco diſputata. hae diſciplinae igitur, ſi ſibi conſentaneae

Digitized by Google

eſſe velint, de officio nihil queant dicere: neque ulla officii praecepta firma, ſtabilia, conjuncta naturae tradi poſſunt, niſi aut ab iis qui ſolam, aut ab iis qui maxime honeſtatem propter ſe dicant expetendam. itaque propria eſt ea praeceptio Stoicorum, Academicorum, Peripateticorum: quoniam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli jam pridem exploſa ſententia eſt; qui tamen haberent jus ſuum diſputandi de officio, ſi rerum aliquem delectum reliquiſſent, ut ad officii inventionem aditus eſſet. ſequemur igitur hoc quidem tempore, et hac in quaeſtione, potiſſimum Stoicos, non ut interpretes; ſed (ut ſolemus) e fontibus eorum, judicio arbitrioque noſtro, quantum, quoque modo videbitur, hauriemus. placet igitur, quoniam omnis diſputatio de officio futura eſt, ante definire, quid ſit officium; quod a Panaetio praetermiſſum eſſe miror: omnis enim, quae a ratione ſuſcipitur de aliqua re, inſtitutio debet a definitione proficiſci, ut intelligatur, quid ſit id, de quo diſputetur.

3 Omnis de officio duplex eſt quaeſtio: unum genus eſt, quod pertinet ad finem bonorum; alterum, quod poſitum

Digitized by Google

eſt in praeceptis, quibus in omnis partes uſus vitae confirmari poſſit: ſuperioris generis hujuſmodi exempla ſunt: omniane officia perfecta ſint? num quod officium aliud alio majus ſit? et quae ſunt generis ejuſdem. quorum autem officiorum praecepta traduntur, ea quamquam pertinent ad finem bonorum; tamen id minus apparet, quia magis ad inſtitutionem vitae communis ſpectare videntur; de quibus eſt nobis his libris explicandum. atque etiam alia diviſio eſt officii: nam et medium quoddam officium dicitur, et perfectum. perfectum officium rectum (opinor) vocemus, quod Graeci κατόρθωμα: hoc autem commune officium καθῆκον vocant: atque ea ſic definiunt, ut rectum quod ſit, id perfectum officium eſſe [definiant]; medium autem officium id eſſe dicant, quod cur factum ſit, ratio probabilis reddi poſſit. triplex igitur eſt (ut Panaetio videtur) conſilii capiendi deliberatio: nam, honeſtumne factu ſit an turpe, dubitant; id, quod in deliberationem cadit: in quo conſiderando ſaepe animi in contrarias ſententias diſtrahuntur. tum aut anquirunt, aut conſultant, ad vitae commodi-

Digitized by Google

tatem jucunditatemque, ad facultates re-
rum atque copias, ad opes, ad potentiam,
quibus et ſe poſſint juvare et ſuos, condu-
cat id necne, de quo deliberant: quae de-
liberatio omnis in rationem utilitatis ca-
dit. tertium dubitandi genus eſt, cum pug-
nare videtur cum honeſto id, quod videtur
eſſe utile: cum enim utilitas ad ſe rapere,
honeſtas contra revocare ad ſe videtur, fit,
ut diſtrahatur in deliberando animus, affe-
ratque ancipitem curam cogitandi. hac
diviſione (cum praeterire aliquid maxi-
mum vitium in dividendo ſit) duo praeter-
miſſa ſunt: nec enim ſolum, utrum hone-
ſtum an turpe ſit, deliberari ſolet; ſed e-
tiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum
honeſtius: itemque, duobus propoſitis u-
tilibus, utrum utilius: ita, quam ille tri-
plicem putavit eſſe rationem, in quinque
partes diſtribui debere reperitur. primum
igitur eſt de honeſto, ſed dupliciter; tum
pari ratione de utili; poſt de comparatio-
4 ne eorum, diſſerendum. Principio ge-
neri animantium omni eſt a natura tribu-
tum, ut ſe, vitam, corpuſque tueatur, de-
clinetque ea, quae nocitura videantur;
omniaque, quae ſint ad vivendum neceſſa-

Digitized by Google

ria, anquirat et paret; ut paſtum, ut latibula, ut alia generis ejuſdem. commune item animantium omnium eſt conjunctionis appetitus, procreandi cauſſa, et cura quaedam eorum, quae procreata ſunt. ſed inter hominum et beluam hoc maxime intereſt; quod haec tantum, quantum ſenſu movetur, ad id ſolum, quod adeſt, quodque praeſens eſt, ſe accommodat, paullulum admodum ſentiens praeteritum aut futurum: homo autem, quoniam rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, cauſſas rerum videt, earumque praegreſſus et quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, et rebus praeſentibus adjungit atque annectit futuras, facile totius vitae curſum videt, ad eamque degendam praeparat res neceſſarias. eadem natura vi rationis hominem conciliat homini, et ad orationis et ad vitae ſocietatem; ingeneratque in primis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreati ſunt; impellitque ut hominum coetus et celebrationes eſſe, et a ſe obiri velit; ob eaſque cauſſas ſtudeat parare ea, quae ſuppeditent et ad cultum et ad victum; nec ſibi ſoli, ſed conjugi, libe-

Digitized by Google

ris, caeteriſque, quos caros habeat tuerique debeat: quae cura exſuſcitat etiam animos, et majores ad rem gerendam facit. in primiſque hominis eſt propria veri inquiſitio atque inveſtigatio: itaque, cum ſumus neceſſariis negotiis curiſque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiſcere; cognitionemque rerum, aut occultarum aut admirabilium, ad beate vivendum neceſſariam ducimus: ex quo intelligitur, quod verum, ſimplex, ſincerumque ſit, id eſſe naturae hominis aptiſſimum. huic veri videndi cupiditati adjuncta eſt appetitio quaedam principatus, ut nemini parere animus bene a natura informatus velit, niſi praecipienti aut docenti, aut utilitatis cauſſa juſte et legitime imperanti: ex quo animi magnitudo exiſtit, humanarumque rerum contemtio. nec vero illa parva vis naturae eſt rationiſque, quod unum hoc animal ſentit quid ſit ordo, quid ſit quod deceat, in factis dictiſque qui modus. itaque eorum ipſorum, quae adſpectu ſentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venuſtatem, convenientiam partium ſentit: quam ſimilitudinem natura ratioque ob oculis ad ani-

Digitized by Google

mum transferens, multo etiam magis pulchritudinem, conſtantiam, ordinem in conſiliis factiſque conſervandum putat; cavetque ne quid indecore effeminateve faciat; tum in omnibus et opinionibus et factis, ne quid libidinoſe aut faciat aut cogitet: quibus ex rebus conflatur et efficitur id, quod quaerimus, honeſtum; quod, etiam ſi nobilitatum non ſit, tamen honeſtum ſit; quodque vere dicimus, etiam ſi a nullo laudetur, natura eſſe laudabile. Formam quidem ipſam, Marce fili, et tam- 5 quam faciem honeſti vides; quae, 'ſi oculis cerneretur, mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret ſapientiae.' ſed omne quod honeſtum eſt, id quatuor partium oritur ex aliqua: aut enim in perſpicientia veri ſollertiaque verſatur; aut in hominum ſocietate tuenda, tribuendoque ſuum cuique, et rerum contractarum fide; aut in animi excelſi atque invicti magnitudine ac robore; aut in omnium, quae fiunt, quaeque dicuntur, ordine et modo, in quo ineſt modeſtia et temperantia. quae quatuor quanquam inter ſe colligata atque implicata ſunt, tamen ex ſingulis certa officiorum genera naſcuntur: velut ex

ea parte, quae prima deſcripta eſt, in qua ſapientiam et prudentiam ponimus, ineſt indagatio atque inventio veri; ejuſque virtutis hoc munus eſt proprium: ut enim quiſque maxime perſpicit, quid in re quaque veriſſimum ſit; quique acutiſſime et celerrime poteſt et videre et explicare rationem, is prudentiſſimus et ſapientiſſimus rite haberi ſolet: quocirca huic, quaſi materia, quam tractet, et in qua verſetur, ſubjecta eſt veritas. reliquis autem tribus virtutibus neceſſitates propoſitae ſunt ad eas res parandas tuendaſque, quibus actio vitae continetur; ut et ſocietas hominum conjunctioque ſervetur; et animi excellentia magnitudoque, cum in augendis opibus, utilitatibuſque et ſibi et ſuis comparandis, tum multo magis in his ipſis deſpiciendis eluceat. ordo autem, et conſtantia, et moderatio, et ea, quae ſunt his ſimilia, verſantur in eo genere, ad quod adhibenda eſt actio quaedam, non ſolum mentis agitatio: his enim rebus, quae tractantur in vita, modum quendam et ordinem adhibentes honeſtatem et decus conſervabimus.

6 Ex quatuor autem locis, in quos honeſti naturam vimque di-

viſimus, primus ille, qui in veri cognitione conſiſtit, maxime naturam attingit humanam: omnes enim trahimur et ducimur ad cognitionis et ſcientiae cupiditatem; in qua excellere, pulchrum putamus; labi autem, errare, neſcire, decipi, et malum et turpe ducimus. in hoc genere, et naturali et honeſto, duo vitia vitanda ſunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hiſque temere aſſentiamur; quod vitium effugere qui volet (omnes autem velle debent), adhibebit ad conſiderandas res et tempus et diligentiam: alterum eſt vitium, quod quidam nimis magnum ſtudium, multamque operam in res obſcuras atque difficiles conferunt, eaſdemque non neceſſarias: quibus vitiis declinatis, quod in rebus, honeſtis et cognitione dignis, operae curaeque ponetur, id jure laudabitur: ut in aſtrologia C. Sulpicium audivimus; in geometria Sex. Pompejum ipſi cognovimus; multos in dialectica, plures in jure civili: quae omnes artes in veri inveſtigatione verſantur, cujus ſtudio a rebus gerendis abduci contra officium eſt; virtutis enim laus omnis in actione conſiſtit: a qua tamen ſaepe fit in-

Digitized by Google

termiſſio, multique dantur ad ſtudia reditus; tum agitatio mentis, quae numquam acquieſcit, poteſt nos in ſtudiis cogitationis etiam ſine opera noſtra continere: omnis autem cogitatio motuſque animi, aut in conſiliis capiendis de rebus honeſtis et pertinentibus ad bene beateque vivendum, aut in ſtudiis ſcientiae cognitioniſque verſatur. ac de primo quidem officii
7 fonte diximus. De tribus autem reliquis latiſſime patet ea ratio, qua ſocietas hominum inter ipſos, et vitae quaſi communitas continetur: cujus partes duae ſunt: juſtitia, in qua virtutis ſplendor eſt maximus; ex qua viri boni nominantur: et huic conjuncta beneficientia, quam eandem vel benignitatem vel liberalitatem appellari licet. ſed juſtitiae primum munus eſt, ut ne cui quis noceat, niſi laceſſitus injuria: deinde, ut communibus utatur pro communibus, privatis ut ſuis. ſunt autem privata nulla natura; ſed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti ſunt; aut lege, pactione, conditione, ſorte: ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tuſculanus Tuſculanorum: ſi-

Digitized by Google

milisque eſt privatarum poſſeſſionum deſcriptio: ex quo, quia ſuum cujusque fit, eorum, quae natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quiſque teneat: eo ſi quis ſibi plus appetet, violabit jus humanae ſocietatis. ſed ‘ quoniam (ut ‘ praeclare ſcriptum eſt a Platone) non ‘ nobis ſolum nati ſumus, ortuſque noſtri ‘ partem patria vindicat, partem amici:’ atque, ut placet Stoicis, quae in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari; homines autem hominum cauſſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe aliis alii prodeſſe poſſent: in hoc naturam debemus ducem ſequi, et communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo; tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines ſocietatem. fundamentum eſt autem juſtitiae fides; id eſt, dictorum conventorumque conſtantia et veritas: ex quo (quamquam hoc videtur fortaſſe cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui ſtudioſe exquirunt, unde verba ſint ducta) credamus, quia ‘ fiat quod dic‘tum eſt,’ appellatam fidem. ſed injuſtitiae genera duo ſunt: unum eorum, qui

inferunt; alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, ſi poſſunt, non propulſant injuriam: nam qui injuſte impetum in quempiam facit, aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quaſi manus afferre videtur ſocio: qui autem non defendit, nec obſiſtit, ſi poteſt, injuriae, tam eſt in vitio, quam ſi parentes, aut amicos, aut patriam deſerat. atque illae quidem injuriae, quae nocendi cauſſa de induſtria inferuntur, ſaepe a metu proficiſcuntur; cum is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne, niſi id fecerit, ipſe aliquo afficiatur incommodo. maximam autem partem ad injuriam faciendam aggrediuntur, ut adipiſcantur ea, quae concupiverunt; in quo
8 vitio latiſſime patet avaritia. Expetuntur autem divitiae cum ad uſus vitae neceſſarios, tum ad perfruendas voluptates: in quibus autem major eſt animus, in iis pecuniae cupiditas ſpectat ad opes, et ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Craſſus negabat ullam ſatis magnam pecuniam eſſe ei, qui in republica princeps vellet eſſe, cujus fructibus exercitum alere non poſſet. delectant etiam magnifici apparatus, vitaeque cultus cum elegantia et

copia: quibus rebus effectum eſt, ut infinita pecuniae cupiditas eſſet. nec vero rei familiaris amplificatio nemini nocens vituperanda; ſed fugienda ſemper injuria eſt. maxime autem adducuntur plerique, ut eos juſtitiae capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriae cupiditatem inciderint: quod enim eſt apud Ennium,

Nulla ſancta ſocietas, nec fides regni eſt,

id latius patet: nam, quicquid ejuſmodi eſt, in quo non poſſunt plures excellere, in eo fit plerumque tanta contentio, ut difficillimum ſit ſanctam ſervare ſocietatem. declaravit id modo temeritas C. Caeſaris, qui omnia jura divina atque humana pervertit, propter eum, quem ſibi ipſe opinionis errore finxerat, principatum. eſt autem in hoc genere moleſtum, quod in maximis animis ſplendidiſſimiſque ingeniis plerumque exſiſtunt honoris, imperii, potentiae, gloriae cupiditates: quo magis cavendum eſt, ne quid in eo genere peccetur. ſed in omni injuſtitia permultum intereſt, utrum perturbatione aliqua animi, quae plerumque brevis eſt et ad

Digitized by Google

tempus, an conſulto et cogitata fiat injuria: leviora enim ſunt ea, quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quae meditata et praeparata inferuntur. ac de inferenda quidem injuria ſatis dictum eſt.

9 Praetermittendae autem defenſionis, deſerendique officii plures ſolent eſſe cauſſae: nam aut inimicitias, aut laborem, aut ſumtus ſuſcipere nolunt; aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut ſuis ſtudiis quibuſdam occupationibuſve ſic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, deſertos eſſe patiantur. itaque videndum eſt, ne non ſatis ſit id, quod apud Platonem eſt in philoſophos dictum; ‘ quod in veri ‘ inveſtigatione verſentur, quodque ea, ‘ quae plerique vehementer expetunt, de ‘ quibus inter ſe digladiari ſolent, con‘ temnant et pro nihilo putent, propterea ‘ juſtos eſſe: ’ nam, dum alterum juſtitiae genus aſſequuntur, inferenda ne cui noceant injuria, in alterum incidunt; diſcendi enim ſtudio impediti, quos tueri debeant, deſerunt. itaque eos ad rempublicam ne acceſſuros quidem putant, niſi coactos: aequius autem erit id voluntate fieri; nam hoc ipſum ita juſtum eſt, quod

Digitized by Google

recte fit, ſi eſt voluntarium. ſunt etiam, qui aut ſtudio rei familiaris tuendae, aut odio quodam hominum, ſuum ſe negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur injuriam: qui altero injuſtitiae genere vacant, in alterum incurrunt: deſerunt enim vitae ſocietatem, quia nihil conferunt in eam ſtudii, nihil operae, nihil facultatum. quoniam igitur, duobus generibus injuſtitiae propoſitis, adjunximus cauſſas utriuſque generis, eaſque res ante conſtituimus, quibus juſtitia continetur; facile quod cujuſque temporis officium ſit poterimus, niſi noſmetipſos valde amabimus, judicare: eſt enim difficilis cura rerum alienarum; quamquam Terentianus ille Chremes ‘humani nihil a ſe alienum ‘putat.’ ſed tamen, quia magis ea percipimus atque ſentimus, quae nobis ipſis aut proſpera aut adverſa eveniunt, quam illa, quae caeteris, (quae quaſi longo intervallo interjecta videmus,) aliter de illis, ac de nobis judicamus. quocirca bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, aequum ſit an iniquum: aequitas enim lucet ipſa per ſe; dubitatio cogitationem ſignificat injuri-

10 ae. Sed incidunt ſaepe tempora, cum ea, quae maxime videntur digna eſſe juſto homine, eoque quem virum bonum dicimus, commutantur, ſiuntque contraria; ut reddere depoſitum, promiſſum facere, quaeque pertinent ad veritatem et ad fidem, ea migrare interdum, et non ſervare, fit juſtum: referri enim decet ad ea, quae poſui in principio, fundamenta juſtitiae; primum, ut ne cui noceatur; deinde, ut communi utilitati ſerviatur. ea cum tempore commutantur, commutatur officium, et non ſemper eſt idem: poteſt enim accidere promiſſum aliquod et conventum, ut id effici ſit inutile vel ei, cui promiſſum ſit, vel ei, qui promiſerit: nam ſi (ut in fabulis eſt) Neptunus, quod Theſeo promiſerat, non feciſſet, Theſeus filio Hippolyto non eſſet orbatus: ex tribus enim optatis (ut ſcribitur) hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit; quo impetrato, in maximos luctus incidit. nec promiſſa igitur ſervanda ſunt ea, quae ſint iis, quibus promiſeris, inutilia; nec, ſi plus tibi noceant, quam illi proſint, cui promiſeris, contra officium eſt, majus anteponi minori: ut, ſi conſti-

tueris te cuipiam advocatum in rem praeſentem eſſe venturum, atque interim graviter aegrotare filius coeperit, non ſit contra officium non facere quod dixeris; magiſque ille, cui promiſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur. jam illis promiſſis ſtandum non eſſe quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiſerit? quae quidem pleraque jure praetorio liberantur, nonnulla legibus. exſiſtunt etiam ſaepe injuriae calumnia quadam, et nimis callida, ſed malitioſa juris interpretatione: ex quo illud, ſummum jus ſumma injuria, factum eſt jam tritum ſermone proverbium. quo in genere etiam in republica multa peccantur: ut ille, qui, cum triginta dierum eſſent cum hoſte pactae indutiae, noctu populabatur agros, quod dierum eſſent pactae, non noctium indutiae. ne noſter quidem probandus, ſi verum eſt, Q. Fabium Labeonem, ſeu quem alium, (nihil enim praeter auditum habeo), arbitrum Nolanis et Neapolitanis de finibus a ſenatu datum, cum ad locum veniſſet, cum utriſque ſeparatim locutum, ut ne cupide quid agerent, ne appetenter; at-

Digitized by Google

que ut regredi, quam progredi mallent.
id cum utrique feciſſent, aliquantum agri
in medio relictum eſt. itaque illorum ſines,
ſicut ipſi dixerant, terminavit; in medio
relictum quod erat, populo Romano ad-
judicavit. decipere hoc quidem eſt, non
judicare; quocirca in omni re fugienda eſt
11 talis ſolertia. Sunt autem quaedam of-
ficia etiam adverſus eos ſervanda, a qui-
bus injuriam acceperis; eſt enim ulciſcen-
di et puniendi modus: atque haud ſcio an
ſatis ſit, eum, qui laceſſierit, injuriae ſu-
ae poenitere: ut et ipſe ne quid tale poſt-
hac, et caeteri ſint ad injuriam tardiores.
atque in republica maxime conſervanda
ſunt jura belli: nam, cum ſint duo gene-
ra decertandi; unum per diſceptationem,
alterum per vim; cumque illud proprium
ſit hominis, hoc beluarum; confugiendum
eſt ad poſterius, ſi uti non licet ſuperiore.
quare ſuſcipienda quidem bella ſunt ob e-
am cauſſam, ut ſine injuria in pace viva-
tur. parta autem victoria, conſervandi
ſunt ii, qui non crudeles in bello, nec im-
manes fuerunt: ut majores noſtri Tuſ-
culanos, Aequos, Volſcos, Sabinos, Her-
nicos in civitatem etiam acceperunt: at

Digitized by Google

Carthaginem et Numantiam funditus ſuſtulerunt. nollem Corinthum: ſed credo aliquid ſecutos, opportunitatem loci maxime, ne poſſet aliquando ad bellum faciendum locus ipſe adhortari. mea quidem ſententia, paci, quae nihil habitura ſit inſidiarum, ſemper eſt conſulendum. in quo ſi mihi eſſet obtemperatum, ſi non optimam, at aliquam rempublicam, quae nunc nulla eſt, haberemus. et, cum iis, quos vi deviceris, conſulendum eſt; tum ii, qui, armis poſitis, ad imperatorum fidem confugient, quamvis murum aries percuſſerit, recipiendi ſunt: in quo tantopere apud noſtros juſtitia culta eſt, ut ii, qui civitates aut nationes devictas bello in fidem recepiſſent, earum patroni eſſent, more majorum. ac belli quidem aequitas ſanctiſſime fetiali populi Romani jure perſcripta eſt; ex quo intelligi poteſt, nullum bellum eſſe juſtum, niſi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante ſit et indictum. Popillius imperator tenebat provinciam, in cujus exercitu Catonis filius tiro militabat. cum autem Popillio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in

eadem in legione militabat, dimiſit; ſed, cum amore pugnandi in exercitu remanſiſſet, Cato ad Popillium ſcripſit, ut, ſi eum pateretur in exercitu remanere, ſecundo eum obligaret militiae ſacramento; quia, priore amiſſo, jure cum hoſtibus pugnare non poterat. adeo ſumma erat obſervatio in bello movendo. Marci quidem Catonis ſenis epiſtola eſt ad M. filium, in qua ſcribit, ſe audiſſe eum miſſum factum eſſe a conſule, cum in Macedonia Perſico bello miles eſſet: monet igitur, ut caveat, ne proelium ineat; negat enim jus eſſe, qui
12 miles non ſit, pugnare cum hoſte. Equidem illud etiam animadverto, quod, qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur, lenitate verbi triſtitiam rei mitigante: hoſtis enim apud majores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant duodecim tabulae: 'aut ſtatus dies cum hoſte:' itemque, 'adverſus hoſtem aeterna auctoritas.' quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt, eum, quicum bellum geras, tam molli nomine appellari? quamquam id nomen durius jam effecit vetuſtas: a peregrino enim receſſit, et proprie in eo, qui arma contra fer-

Digitized by Google

ret, remanſit. cum vero de imperio decertatur, belloque quaeritur gloria, cauſſas omnino ſubeſſe tamen oportet eaſdem, quas dixi paulo ante juſtas cauſſas eſſe bellorum. ſed ea bella, quibus imperii gloria propoſita eſt, minus acerbe gerenda ſunt: ut enim, cum civiliter contendimus, aliter, ſi eſt inimicus, aliter, ſi competitor; cum altero certamen honoris et dignitatis eſt; cum altero capitis et famae: ſic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut cum inimicis, gerebatur, uter eſſet, non uter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Poenis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Poeni foedifragi; crudelis Hannibal; reliqui juſtiores. Pyrrhi quidem de captivis reddendis illa praeclara;

Nec mî aurum poſco, nec mî pretium dederitis:
Nec cauponantes bellum, ſed belligerantes,
Ferro, non auro vitam cernamus utrique.
Voſne velit, an me regnare hera, quidve ferat, Fors,
Virtute experiamur: et hoc ſimul accipe dictum;
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorumdem me libertati parcere certum eſt:

Digitized by Google

Dono, ducite, doque, volentibu' cum magnis diis.

regalis ſane, et digna Aeacidarum genere
13 ſententia. Atque etiam, ſi quid ſinguli, temporibus adducti, hoſti promiſerint, eſt in eo ipſo fides conſervanda: ut primo Punico bello Regulus captus a Poenis, cum de captivis commutandis Romam miſſus eſſet, juraſſetque ſe rediturum; primum, ut venit, captivos reddendos in ſenatu non cenſuit; deinde, cum retineretur a propinquis et amicis, ad ſupplicium redire maluit, quam fidem hoſti datam fallere. [ſecundo autem Punico bello poſt Cannenſem pugnam, quos decem Hannibal Romam adſtrictos miſit jurejurando, ſe redituros eſſe, niſi de redimendis iis, qui capti erant, impetraſſent; eos omnes cenſores, quoad quiſque eorum vixit, qui pejeraſſent, in aerariis reliquerunt: nec minus illum, qui jurisjurandi fraude culpam invenerat: cum enim Hannibalis permiſſu exiſſet de caſtris, rediit paullo poſt, quod ſe oblitum neſcio quid diceret; deinde, egreſſus e caſtris, jurejurando ſe ſolutum putabat: et erat verbis, re non erat. ſemper autem in fide, quid ſenſeris, non quid dixe-

Digitized by Google

ris, cogitandum. maximum autem exemplum eſt juſtitiae in hoſtem a majoribus noſtris conſtitutum: cum a Pyrrho perfuga ſenatui eſt pollicitus, ſe venenum regi daturum, et eum necaturum, ſenatus et C. Fabricius perfugam Pyrrho dedidit. ita ne hoſtis quidem, et potentis, et bellum ultro inferentis, interitum cum ſcelere approbavit.] ac de bellicis quidem officiis ſatis dictum eſt. meminerimus autem etiam adverſus infimos juſtitiam eſſe ſervandam: eſt autem infima conditio et fortuna ſervorum; quibus, non malè praecipiunt, qui ita jubent uti, ut mercenariis; operam exigendam, juſta praebenda. cum autem duobus modis, id eſt, aut vi aut fraude, fiat injuria, fraus quaſi vulpeculae, vis leonis videtur: utrumque ab homine alieniſſimum; ſed fraus odio digna majore. totius autem injuſtitiae nulla capitalior eſt, quam eorum, qui, tum, cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni eſſe videantur. de juſtitia ſatis dictum eſt.

Deinceps, ut erat propoſitum, de bene- 14
ficientia ac liberalitate dicatur, qua quidem nihil eſt naturae hominis accommodatius; ſed habet multas cautiones. vi-

Digitized by Google

dendum eſt enim primum, ne obſit benignitas et iis ipſis, quibus benigne videbitur fieri, et caeteris: deinde, ne major benignitas ſit, quam facultates: tum, ut pro dignitate cuique tribuatur; id enim eſt juſtitiae fundamentum, ad quam haec referenda ſunt omnia. nam et qui gratificantur cuipiam, quod obſit illi, cui prodeſſe velle videantur, non benefici, neque liberales, ſed pernicioſi aſſentatores judicandi ſunt: et qui aliis nocent, ut in alios liberales ſint, in eadem ſunt injuſtitia, ut ſi in ſuam rem alienam convertant. ſunt autem multi, et quidem cupidi ſplendoris et gloriae, qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur: hique arbitrantur ſe beneficos in ſuos amicos viſum iri, ſi locupletent eos quacumque ratione. id autem tantum abeſt ab officio, ut nihil magis officio poſſit eſſe contrarium. videndum eſt igitur, ut ea liberalitate utamur, quae proſit amicis, noceat nemini. quare L. Syllae et C. Caeſaris pecuniarum tranſlatio a juſtis dominis ad alienos non debet liberalis videri: nihil eſt enim liberale, quod non idem juſtum. alter erat locus cautionis, ne benignitas major

Digitized by Google

eſſet, quam facultates: quod, qui benigniores volunt eſſe, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injurioſi ſunt in proximos: quas enim copias his et ſuppeditari aequius eſt et relinqui, eas tranſferunt ad alienos. ineſt autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi et auferendi per injuriam, ut ad largiendum ſuppetant copiae. videre etiam licet pleroſque non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur, facere multa; quae proficiſci ab oſtentatione magis quam a voluntate videantur. talis autem ſimulatio vanitati eſt conjunctior, quam aut liberalitati aut honeſtati. tertium eſt propoſitum, ut in beneficientia delectus eſſet dignitatis; in quo et mores ejus erunt ſpectandi, in quem beneficium conferetur, et animus erga nos; et communitas ac ſocietas vitae; et ad noſtras utilitates officia ante collata: quae ut concurrant omnia, optabile eſt; ſin minus, plures cauſſae majoreſque ponderis plus habebunt. Quoniam autem vivi- 15
tur non cum perfectis hominibus pleneque ſapientibus, ſed cum iis, in quibus, praeclare agitur, ſi ſunt ſimulacra

virtutis; etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino eſſe negligendum, in quo aliqua ſignificatio virtutis appareat: colendum autem eſſe ita quemque maxime, ut quiſque maxime his virtutibus lenioribus erit ornatus, modeſtia, temperantia, hac ipſa, de qua jam multa dicta ſunt, juſtitia. nam fortis animus et magnus, in homine non perfecto nec ſapiente, ferventior plerumque eſt: illae virtutes virum bonum videntur potius attingere. atque haec in moribus. de benevolentia autem, quam quiſque habeat erga nos, primum illud eſt in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligimur: ſed benevolentiam, non adoleſcentulorum more, ardore quodam amoris, ſed ſtabilitate potius et conſtantia judicemus. ſin erunt merita, ut non ineunda, ſed referenda ſit gratia, major quaedam cura adhibenda eſt: nullum enim officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. quod ſi ea, quae utenda acceperis, majore menſura, ſi modo poſſis, jubet reddere Heſiodus; quidnam beneficio provocati facere debemus? an imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt? etenim

Digitized by Google

Digitized by Google

que ſervabitur, ſi, ut quiſque erit conjun-
ctiſſimus, ita in eum benignitatis plu-
rimum conferetur. ſed quae naturae prin-
cipia ſint communitatis et ſocietatis hu-
manae, repetendum altius videtur. eſt en-
im primum, quod cernitur in univerſi
generis humani ſocietate: ejus autem vin-
culum eſt ratio et oratio, quae docendo,
diſcendo, communicando, diſceptando,
judicando conciliat inter ſe homines, con-
jungitque naturali quadam ſocietate. ne-
que ulla re longius abſumus a natura fe-
rum; in [illegible] ineſſe fortitudinem [illegible] id
diſcimus, [illegible] quis, in leonibus [illegible] ſemi-
[illegible], hominum [illegible] fratrum
[illegible] orum ſo-
[illegible] domo jam
[illegible] domos, tan-
[illegible] ſequuntur con-
[illegible] quibus etiam plu-
[illegible] propagatio et ſobo-
[illegible] arum. ſanguinis
[illegible] olentia devincit
[illegible] gnum eſt enim ea-
[illegible] nta majorum, iiſdem
[illegible] chra habere communia,
[illegible] ocietatum nulla praeſtantior

Digitized by Google

ſi in eos, quos ſperamus nobis profutu-
ros,non dubitamus officia conferre; qua-
les in eos eſſe debemus, qui jam profue-
runt? nam cum duo genera liberalitatis
ſint, unum dandi beneficii, alterum red-
dendi; demus, nec ne, in noſtra poteſtate
eſt; non reddere, viro bono non licet,
modo id facere poſſit ſine injuria. accep-
torum autem beneficiorum ſunt delectus
habendi; nec dubium, quin maximo cui-
que plurimum debeatur. in quo tamen in
primis, quo quiſque animi ſtudio et be-
nevolentia fecerit,ponderandum eſt: mul-
ti enim faciunt multa temeritate quadam,
ſine judicio vel modo, in omnes repen-
tino quodam (quaſi vento) impetu ani-
mi incitati; quae beneficia aeque magna
non ſunt habenda, atque ea, quae judicio,
conſiderate, conſtanterque delata ſunt.
ſed in collocando beneficio, et in referen-
da gratia, ſi caetera paria ſint, hoc maxi-
me officii eſt, ut quiſque maxime opis in-
digeat, ita ei potiſſimum opitulari: quod
contra fit a pleriſque; a quo enim pluri-
mum ſperant, etiamſi ille his non eget,
tamen ei potiſſimum inſerviunt. Opti- 16
me autem ſocietas hominum conjunctio-

que ſervabitur, ſi, ut quiſque erit conjunctiſſimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur. ſed quae natura principia ſint communitatis et ſocietatis humanae, repetendum altius videtur. eſt enim primum, quod cernitur in univerſi generis humani ſocietate: ejus autem vinculum eſt ratio et oratio, quae docendo, diſcendo, communicando, diſceptando, judicando conciliat inter ſe homines, conjungitque naturali quadam ſocietate. neque ulla re longius abſumus a natura ferarum; in quibus ineſſe fortitudinem ſaepe dicimus, ut in equis, in leonibus; juſtitiam, aequitatem, bonitatem non dicimus: ſunt enim rationis et orationis expertes. ac latiſſime quidem patens hominibus inter ipſos, omnibus inter omnes, ſocietas haec eſt: in qua omnium rerum, quas ad communem hominum uſum natura genuit, eſt ſervanda communitas: ut quae deſcripta ſunt legibus et jure civili, haec ita teneantur, ut ſit conſtitutum: e quibus ipſis caetera ſic obſerventur, ut in Graecorum proverbio eſt; 'amicorum 'eſſe omnia communia.' omnia autem communia hominum videntur ea, quae

ſunt generis ejus, quod, ab Ennio poſitum in una re, transferri in permultas poteſt;

Homo, qui erranti comiter monſtrat viam,
Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit:
Nihilo minus ipſi lucet, cum illi accenderit.

una ex re ſatis praecipit, ut, quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur vel ignoto. ex quo ſunt illa communia; non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, ſi quis velit; conſilium fidele deliberanti dare; quae ſunt iis utilia, qui accipiunt, danti non moleſta. quare et his utendum eſt, et ſemper aliquid ad communem utilitatem afferendum. ſed quoniam copiae parvae ſingulorum ſunt, eorum autem, qui his egeant, infinita eſt multitudo, vulgaris liberalitas referenda eſt ad illum Ennii finem, ‘ nihilo minus ipſi lucet; ’ ut facultas ſit, qua in noſtros ſimus liberales.
Gradus autem plures ſunt ſocietatis ho- 17
minum: ut enim ab infinita illa diſcedatur, propior eſt ejuſdem gentis, nationis, linguae, qua maxime homines conjunguntur. interius etiam eſt, ejuſdem eſſe

Digitized by Google

civitatis: multa enim ſunt civibus inter ſe communia, forum, fana, porticus, viae, leges, jura, judicia, ſuffragia, conſuetudines praeterea et familiaritates, multiſque cum multis res rationeſque contractae. arctior vero colligatio eſt ſocietatis propinquorum: ab illa enim immenſa ſocietate humani generis in exiguum anguſtumque concluditur. nam, cum ſit hoc natura commune animantium, ut habeant lubidinem procreandi, prima ſocietas in ipſo conjugio eſt; proxima in liberis; deinde una domus, communia omnia. id autem eſt principium urbis, et quaſi ſeminarium reipublicae. ſequuntur fratrum conjunctiones: poſt conſobrinorum ſobrinorumque, qui, cum una domo jam capi non poſſint, in alias domos, tanquam in colonias, exeunt. ſequuntur connubia et affinitates, ex quibus etiam plures propinqui; quae propagatio et ſoboles origo eſt rerumpublicarum. ſanguinis autem conjunctio benevolentia devincit homines et caritate: magnum eſt enim eadem habere monumenta majorum, iiſdem uti ſacris, ſepulchra habere communia. ſed omnium ſocietatum nulla praeſtantior,

Digitized by Google

eſt, nulla firmior, quam cum viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate conjuncti: illud enim honeſtum, quod ſaepe dicimus, etiam ſi in alio cernimus, tamen nos movet, atque illi, in quo id ineſſe videtur, amicos facit. et quamquam omnis virtus nos ad ſe alliciat, faciatque ut eos diligamus, in quibus ipſa ineſſe videatur; tamen juſtitia et liberalitas id maxime efficit: nihil autem eſt amabilius, nec copulantius, quam morum ſimilitudo bonorum: in quibus enim eadem ſtudia ſunt, eaedemque voluntates, in his fit, ut aeque quiſque altero delectetur, ac ſe ipſo; efficiturque id, quod Pythagoras ultimum in amicitia putavit, ut unus fiat ex pluribus. magna etiam illa communitas eſt, quae conficitur ex beneficiis ultro et citro datis acceptiſque; quae et mutua et grata dum ſunt, inter quos ea ſunt, firma devinciuntur ſocietate. ſed, cum omnia ratione animoque luſtraris, omnium ſocietatum nulla eſt gravior, nulla carior, quam ea, quae cum republica eſt unicuique noſtrum: cari ſunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares; ſed omnes omnium caritates patria una complexa eſt; pro qua quis

Digitized by Google

bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit
profuturus? quo eſt deteſtabilior iſtorum
immanitas, qui lacerarunt omni ſcelere
patriam, et in ea funditus delenda occu-
pati et ſunt et fuerunt. ſed ſi contentio
quaedam et comparatio fiat, quibus pluri-
mum tribuendum ſit officii, principes ſint
patria et parentes, quorum beneficiis ma-
ximis obligati ſumus: proximi liberi, to-
taque domus, quae ſpectat in nos ſolos,
neque aliud ullum poteſt habere perfugi-
um: deinceps bene convenientes propin-
qui, quibuſcum etiam communis plerum-
que fortuna eſt. quamobrem neceſſaria
praeſidia vitae debentur iis maxime, quos
ante dixi: vita autem victuſque commu-
nis, conſilia, ſermones, cohortationes,
conſolationes, interdum etiam objurgati-
ones, in amicitiis vigent maxime: eſtque
ea jucundiſſima amicitia, quam ſimilitudo
18 morum conjugavit. Sed in his omni-
bus officiis tribuendis videndum erit,
quid cuique maxime neceſſe ſit, et quid
quiſque vel ſine nobis aut poſſit conſequi,
aut non poſſit: ita non iidem erunt neceſ-
ſitudinum gradus, qui temporum: ſunt-
que officia, quae aliis magis, quam aliis

Digitized by Google

debeantur: ut vicinum citius adjuveris in fructibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at, ſi lis in judicio ſit, propinquum potius et amicum, quam vicinum defenderis. haec igitur et talia circumſpicienda ſunt in omni officio; et conſuetudo exercitatioque capienda, ut boni ratiocinatores officiorum eſſe poſſimus, et addendo deducendoque videre, quae reliqui ſumma fiat; ex quo, quantum cuique debeatur, intelligas. ſed ut nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis artis praecepta perceperint, quidquam magna laude dignum ſine uſu et exercitatione conſequi poſſunt: ſic officii conſervandi praecepta traduntur illa quidem (ut facimus ipſi); ſed rei magnitudo uſum quoque exercitationemque deſiderat. atque ab iis rebus, quae ſunt in jure ſocietatis humanae, quemadmodum ducatur honeſtum, ex quo aptum eſt officium, ſatis fere diximus. intelligendum eſt autem, cum propoſita ſint genera quatuor, e quibus honeſtas officiumque manaret, ſplendidiſſimum videri, quod animo magno elatoque, humanaſque res deſpiciente, factum ſit. itaque in probris

Digitized by Google

maxime in promptu eſt, ſi quid tale dici poteſt;

Vos etenim juvenes animum geritis muliebrem;
Illa virago viri.

et ſi quid ejuſmodi;

——————— Salmaci,
Da ſpolia — ſine ſudore et ſanguine.

contraque in laudibus, quae magno animo, et fortiter excellenterque geſta ſunt, ea, neſcio quomodo, quaſi pleniore ore laudamus. hinc rhetorum campus de Marathone, Salamine, Plataeis, Thermopylis, Leuctris: hinc noſter Cocles, hinc Decii, hinc Cnaeus et Publius Scipiones, hinc M. Marcellus, innumerabileſque alii: maximeque ipſe populus Romanus animi magnitudine excellit. declaratur autem ſtudium bellicae gloriae, quod ſtatuas quoque videmus ornatu fere militari.

19 Sed ea animi elatio, quae cernitur in periculis et laboribus, ſi juſtitia vacat, pugnatque non pro ſalute communi, ſed pro ſuis commodis, in vitio eſt: non enim modo id virtutis non eſt, ſed potius immanitatis omnem humanitatem repellen-

Digitized by Google

tis. itaque probe definitur a Stoicis fortitudo, cum eam virtutem eſſe dicunt propugnantem pro aequitate. quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam conſecutus eſt inſidiis et malitia, laudem eſt adeptus: nihil enim honeſtum eſſe poteſt, quod juſtitia vacat. praeclarum igitur Platonis illud: ‘ non ſolum, inquit, ſcientia, quae ‘ eſt remota a juſtitia, calliditas potius, ‘ quam ſapientia eſt appellanda; verum e- ‘ tiam animus paratus ad periculum, ſi ſua ‘ cupiditate, non utilitate communi im- ‘ pellitur, audaciae potius nomen habeat, ‘ quam fortitudinis.’ itaque viros fortes et magnanimos, eoſdem bonos et ſimplices, veritatis amicos, minimeque fallaces eſſe volumus; quae ſunt ex media laude juſtitiae. ſed illud odioſum eſt, quod in hac elatione et magnitudine animi facillime pertinacia et nimia cupiditas principatus innaſcitur: ut enim apud Platonem eſt, ‘ omnem morem Lacedaemoniorum in- ‘ flammatum eſſe cupiditate vincendi; ’ ſic, ut quiſque animi magnitudine maxime excellit, ita maxime vult princeps omnium, vel potius ſolus eſſe. difficile autem eſt, cum praeſtare omnibus concupieris,

Digitized by Google

ſervare aequitatem, quae eſt juſtitiae ma-
xime propria. ex quo fit, ut neque diſcep-
tatione vinci ſe, nec ullo publico ac legi-
timo jure patiantur; exſiſtuntque in repu-
blica plerumque largitores et factioſi, ut
opes quam maximas conſequantur, et ſint
vi potius ſuperiores, quam juſtitia pares.
ſed quo difficilius, hoc praeclarius: nul-
lum eſt enim tempus, quod juſtitia vacare
debeat. fortes igitur et magnanimi ſunt
habendi, non qui faciunt, ſed qui propul-
ſant injuriam. vera autem et ſapiens ani-
mi magnitudo honeſtum illud, quod ma-
xime naturam ſequitur, in factis poſitum,
non in gloria judicat; principemque ſe
eſſe mavult, quam videri. etenim, qui ex
errore imperitae multitudinis pendet, hic
in magnis viris non eſt habendus. facil-
lime autem ad res injuſtas impellitur, ut
quiſque eſt altiſſimo animo, et gloriae cu-
piditate: qui locus eſt ſane lubricus, quod
vix invenitur, qui, laboribus ſuſceptis pe-
riculiſque aditis, non quaſi mercedem re-
20 rum geſtarum deſideret gloriam. Om-
nino fortis animus et magnus duabus re-
bus maxime cernitur: quarum una in re-
rum externarum deſpicientia ponitur,

Digitized by Google

cum perſuaſum ſit, nihil hominem, niſi quod honeſtum decorumque ſit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere; nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunae ſuccumbere. altera eſt res, ut, cum ita ſis affectus animo, ut ſupra dixi, res geras magnas illas quidem, et maxime utiles; ſed et vehementer arduas, plenaſque laborum et periculorum cum vitae, tum multarum aliarum rerum, quae ad vitam pertinent. harum rerum duarum ſplendor omnis et amplitudo, addo etiam utilitatem, in poſteriore eſt: cauſſa autem et ratio efficiens magnos viros eſt in priore; in eo enim eſt illud, quod excellentes animos et humana contemnentes facit. id autem ipſum cernitur in duobus; ſi et ſolum id, quod honeſtum ſit, bonum judices; et ab omni animi perturbatione liber ſis. nam et ea, quae eximia pleriſque et praeclara videntur, parva ducere; eaque ratione ſtabili firmaque contemnere, fortis animi magnique ducendum eſt: et ea, quae videntur acerba, (quae multa et varia in hominum vita fortunaque verſantur) ita ferre, ut nihil a ſtatu naturae diſcedas, nihil

a dignitate ſapientis, robuſti animi eſt magnaeque conſtantiae. non eſt autem conſentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate; nec, qui invictum ſe a labore praeſtiterit, vinci a voluptate. quamobrem et haec videnda ſunt, et pecuniae fugienda cupiditas: nihil enim eſt tam anguſti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil honeſtius magnificentiuſque quam pecuniam contemnere, ſi non habeas; ſi habeas, ad beneficientiam liberalitatemque conferre. cavenda eſt etiam gloriae cupiditas, ut ſupra dixi: eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet eſſe contentio. nec vero imperia expetenda, ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnumquam. vacandum autem eſt omni animi perturbatione, tum cupiditate et metu, tum etiam aegritudine et voluptate animi et iracundia; ut tranquillitas animi et ſecuritas adſit, quae affert cum conſtantiam, tum etiam dignitatem. multi autem et ſunt et fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, a negotiis publicis ſe removerint, ad otiumque perfugerint: in his et nobiliſſimi philoſophi

longeque principes. et quidam homines
ſeveri et graves nec populi nec principum
mores ferre potuerunt; vixeruntque non-
nulli in agris, delectati re ſua familiari.
his idem propoſitum fuit, quod regibus,
ut ne qua re egerent; ne cui parerent; li-
bertate uterentur, cujus proprium eſt, ſic
vivere ut velis. Quare, cum hoc com- 21
mune ſit potentiae cupidorum cum iis,
quos dixi, otioſis, alteri ſe adipiſci id poſ-
ſe arbitrantur, ſi opes magnas habeant;
alteri, ſi contenti ſint et ſuo et parvo. in
quo neutrorum omnino contemnenda eſt
ſententia: ſed et facilior et tutior, et mi-
nus aliis gravis aut moleſta, vita eſt otio-
ſorum: fructuoſior autem hominum ge-
neri, et ad claritatem amplitudinemque
aptior, eorum, qui ſe ad rempublicam et
ad res magnas gerendas accommodave-
runt. quapropter et iis forſitan conce-
dendum ſit, rempublicam non capeſſenti-
bus, qui excellente ingenio doctrinae ſe-
ſe dediderunt; et iis, qui aut valetudinis
imbecillitate, aut aliqua graviore cauſſa
impediti, a republica receſſerunt, cum e-
jus adminiſtrandae poteſtatem aliis lau-
demque concederent. quibus autem talis

nulla ſit cauſſa, ſi deſpicere ſe dicant ea, quae plerique mirentur, imperia et magiſtratus; iis non modo non laudi, verum etiam vitio dandum puto. quorum judicium in eo, quod gloriam contemnant et pro nihilo putent, difficile factu eſt non probare: ſed videntur labores et moleſtias tum offenſionum tum repulſarum, quaſi quandam ignominiam, timere, et infamiam. ſunt enim, qui in rebus contrariis parum ſibi conſtent; voluptatem ſeveriſſime contemnant, in dolore ſint molliores; gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non ſatis conſtanter. ſed iis, qui habent a natura adjumenta rerum gerendarum, abjecta omni cunctatione, adipiſcendi magiſtratus, et gerenda reſpublica eſt: nec enim aliter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo poteſt. capeſſentibus autem rempublicam, nihilo minus quam philoſophis, haud ſcio an magis etiam, et magnificentia et deſpicientia adhibenda ſit rerum humanarum, et ea, quam ſaepe dico, tranquillitas animi atque ſecuritas; ſi quidem nec anxii futuri ſunt, et cum gravitate conſtantiaque victuri. quae eo faciliora

Digitized by Google

ſunt philoſophis, quo minus multa patent
in eorum vita, quae fortuna feriat; et
quo minus multis rebus egent; et quia, ſi
quid adverſi eveniat, tam graviter cadere
non poſſunt. quocirca non ſine cauſſa
majores motus animorum concitantur,
majoraque efficienda rempublicam geren-
tibus, quam quietis: quo magis his et
magnitudo animi eſt adhibenda, et vacui-
tas ab angoribus. ad rem gerendam au-
tem qui accedit, caveat, ne id modo con-
ſideret, quam illa res honeſta ſit; ſed eti-
am ut habeat efficiendi facultatem: in quo
ipſo conſiderandum eſt, ne aut temere de-
ſperet propter ignaviam, aut nimis con-
fidat propter cupiditatem. in omnibus
autem negotiis, prius quam aggrediare,
adhibenda eſt praeparatio diligens. Sed, 22
cum plerique arbitrentur res bellicas ma-
jores eſſe, quam urbanas, minuenda eſt
haec opinio: multi enim bella ſaepe quae-
ſiverunt propter gloriae cupiditatem: at-
que id in magnis animis ingeniiſque ple-
rumque contingit; eoque magis, ſi ſunt
ad rem militarem apti, et cupidi bellorum
gerendorum. vere autem ſi volumus judi-
care, multae res exſtiterunt urbanae ma-

Digitized by Google

jores clarioreſque, quam bellicae; quamvis enim Themiſtocles jure laudetur, et ſit ejus nomen, quam Solonis, illuſtrius; citeturque Salamis clariſſimae teſtis victoriae, quae anteponatur conſilio Solonis ei, quo primum conſtituit Areopagitas; non minus praeclarum hoc, quam illud, judicandum eſt: illud enim ſemel profuit, hoc ſemper proderit civitati: hoc conſilio leges Athenienſium, hoc majorum inſtituta ſervantur. et Themiſtocles quidem nihil dixerit, in quo ipſe Areopagum adjuverit: at ille vere, ab ſe adjutum Themiſtoclem; eſt enim bellum geſtum conſilio ſenatus ejus, qui a Solone erat conſtitutus. licet eadem de Pauſania Lyſandroque dicere; quorum rebus geſtis quamquam imperium Lacedaemoniis dilatatum putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus et diſciplinae conferendi ſunt. quinetiam ob has ipſas cauſſas et parentiores habuerunt exercitus, et fortiores. mihi quidem neque, pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque, cum verſaremur in republica, Qu. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur: parvi enim ſunt foris arma, niſi eſt conſilium domi.

Digitized by Google

nec plus Africanus, ſingularis et vir et imperator, in exſcindenda Numantia reipublicae profuit, quam eodem tempore P. Naſica privatus, cum Ti. Gracchum interemit. quamquam haec quidem res non ſolum ex domeſtica eſt ratione; attingit etiam bellicam, quoniam vi manuque confecta eſt: ſed tamen id ipſum geſtum eſt conſilio urbano, ſine exercitu. illud autem optimum eſt, in quod invadi ſolere ab improbis et invidis audio;

Cedant arma togae, concedat laurea laudi.

ut enim alios omittam, nobis rempublicam gubernantibus, nonne togae arma ceſſere? neque enim in republica periculum fuit gravius umquam, nec majus otium: ita conſiliis diligentiaque noſtra celeriter de manibus audaciſſimorum civium delapſa arma ipſa ceciderunt. quae res igitur geſta umquam in bello tanta? qui triumphus conferendus? licet enim mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad quem et haereditas hujus gloriae, et factorum imitatio pertinet. mihi quidem certe vir abundans bellicis laudibus Cn. Pompeius,

Digitized by Google

multis audientibus, hoc tribuit, ut dice-
ret, ‘ fruſtra ſe triumphum tertium depor-
‘ taturum fuiſſe, niſi, meo in rempubli-
‘ cam beneficio, ubi triumpharet eſſet ha-
‘ biturus.’ ſunt igitur domeſticae fortitu-
dines non inferiores militaribus; in qui-
bus plus etiam, quam in his, operae ſtudii-
23 que ponendum eſt. Omnino illud hone-
ſtum, quod ex animo excelſo magnifico-
que quaerimus, animi efficitur, non cor-
poris viribus. exercendum tamen corpus,
et ita afficiendum eſt, ut obedire conſilio
rationique poſſit in exſequendis negotiis
et in labore tolerando. honeſtum autem
id, quod exquirimus, totum eſt poſitum
in animi cura et cogitatione: in quo non
minorem utilitatem afferunt, qui togati
reipublicae praeſunt, quam qui bellum
gerunt. itaque eorum conſilio ſaepe aut
non ſuſcepta, aut confecta bella ſunt,
nonnumquam autem etiam illata; ut M.
Catonis bellum tertium Punicum, in quo
etiam mortui valuit auctoritas. quare ex-
petenda quidem magis eſt decernendi ra-
tio, quam decertandi fortitudo: ſed ca-
vendum, ne id bellandi magis fuga, quam
utilitatis ratione, faciamus. bellum autem

Digitized by Google

ita ſuſcipiatur, ut nihil aliud niſi pax quae-
ſita videatur. fortis vero et conſtantis eſt,
non perturbari in rebus aſperis, nec tu-
multuantem de gradu dejici, ut dicitur;
ſed praeſenti animo uti et conſilio, nec a
ratione diſcedere. quamquam hoc animi,
illud etiam ingenii magni eſt, praecipere
cogitatione futura, et aliquanto ante con-
ſtituere quid accidere poſſit in utramque
partem; et quid agendum ſit, cum quid
evenerit; nec committere, ut aliquando
dicendum ſit, non putaram. haec ſunt
opera magni animi et excelſi, et prudentia
conſilioque fidentis. temere autem in a-
cie verſari, et manu cum hoſte confligere,
immane quiddam et beluarum ſimile eſt:
ſed, cum tempus neceſſitaſque poſtulat,
decertandum manu eſt, et mors ſervituti
turpitudinique anteponenda. De ever- 24
tendis autem diripiendiſque urbibus, val-
de conſiderandum eſt, ne quid temere, ne
quid crudeliter; idque eſt magni viri, re-
bus agitatis, punire ſontes, multitudinem
conſervare, in omni fortuna recta atque
honeſta retinere: ut enim ſunt, (quem-
admodum ſupra dixi), qui urbanis rebus
bellicas anteponant; ſic reperies multos,

quibus periculoſa et callida conſilia quietis et cogitatis ſplendidiora et majora videantur. numquam omnino periculi fuga committendum eſt, ut imbelles timidique videamur: ſed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis ſine cauſſa; quo nihil poteſt eſſe ſtultius. quapropter in adeundis periculis conſuetudo imitanda medicorum eſt, qui leviter aegrotantes leniter curant; gravioribus autem morbis periculoſas curationes et ancipites adhibere coguntur. quare in tranquillo tempeſtatem adverſam optare, dementis eſt; ſubvenire autem tempeſtati quavis ratione, ſapientis; eoque magis, ſi plus adipiſcare re explicata boni, quam addubitata mali. periculoſae autem rerum actiones partim iis ſunt, qui eas ſuſcipiunt, partim reipublicae. itemque alii de vita, alii de gloria et benevolentia civium, in diſcrimen vocantur. promptiores igitur debemus eſſe ad noſtra pericula, quam ad communia; dimicareque paratius de honore et gloria, quam de caeteris commodis. inventi autem multi ſunt, qui non modo pecuniam, ſed vitam etiam profundere pro patria parati eſſent; iidem glori-

Digitized by Google

ae jacturam ne minimam quidem facere vellent, ne republica quidem poſtulante: ut Callicratidas, qui, cum Lacedaemoniorum dux fuiſſet Peloponneſiaco bello, multaque feciſſet egregie, vertit ad extremum omnia, cum conſilio non paruit eorum, qui claſſem ab Arginuſis removendam, nec cum Athenienſibus dimicandum putabant. quibus ille reſpondit, ‘Lacedaemonios, claſſe illa amiſſa, aliam parare poſſe; ſe fugere ſine ſuo dedecore non poſſe.’ atque haec quidem Lacedaemoniis plaga mediocris: illa peſtifera, qua, cum Cleombrotus invidiam timens temere cum Epaminonda conflixiſſet, Lacedaemoniorum opes corruerunt. quanto Qu. Maximus melius? de quo Ennius;

Unus homo nobis cunctando reſtituit
rem:
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo poſtque, magiſque viri nunc gloria claret.

quod genus peccandi vitandum eſt etiam in rebus urbanis: ſunt enim qui, quod ſentiunt, etſi optimum ſit, tamen invidiae metu non audent dicere. Omnino, 25

qui reipublicae praefuturi ſunt, duo Platonis praecepta teneant: unum, ut utilitatem civium ſic tueantur, ut, quaecunque agunt, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum: alterum, ut totum corpus reipublicae curent; ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant: ut enim tutela, ſic procuratio reipublicae ad utilitatem eorum, qui commiſſi ſunt, non ad eorum, quibus commiſſa eſt, gerenda eſt: qui autem parti civium conſulunt, partem negligunt, rem pernicioſiſſimam in civitatem inducunt, ſeditionem atque diſcordiam; ex quo evenit, ut alii populares, alii ſtudioſi optimi cujuſque videantur, pauci univerſorum. hinc apud Athenienſes magnae diſcordiae: in noſtra republica non ſolum ſeditiones, ſed peſtifera etiam bella civilia: quae gravis et fortis civis, et in republica dignus principatu, fugiet atque oderit; tradetque ſe totum reipublicae, neque opes aut potentiam conſectabitur, totamque eam ſic tuebitur, ut omnibus conſulat. nec vero criminibus falſis in odium aut invidiam quemquam vocabit: omninoque ita juſtitiae honeſtatique adhaereſcet,

Digitized by Google

ut, dum eam conſervet, quamvis graviter offendat, mortemque oppetat potius, quam deſerat illa, quae dixi. miſerrima eſt omnino ambitio honorumque contentio: de qua praeclare apud eundem eſt Platonem; ‘ ſimiliter facere eos, qui inter ſe contenderent, uter potius rempublicam adminiſtraret, ut ſi nautae certarent, quis eorum potiſſimum gubernaret.’ idemque praecipit, ‘ ut eos adverſarios exiſtimemus, qui arma contra ferant; non eos, qui ſuo judicio tueri rempublicam velint:’ qualis fuit inter P. Africanum et Qu. Metellum ſine acerbitate diſſenſio. nec vero audiendi, qui graviter iraſcendum inimicis putabunt, idque magnanimi et fortis viri eſſe cenſebunt: nihil enim laudabilius, nihil magno et praeclaro viro dignius placabilitate atque clementia. in liberis vero populis, et in juris aequabilitate, exercenda etiam eſt facilitas, et altitudo animi, quae dicitur; ne, ſi iraſcamur aut intempeſtive accedentibus, aut impudenter rogantibus, in moroſitatem inutilem et odioſam incidamus. et tamen ita probanda eſt manſuetudo atque clementia, ut adhibeatur

Digitized by Google

reipublicae cauſſa ſeveritas, ſine qua adminiſtrari civitas non poteſt. omnis autem et animadverſio et caſtigatio contumelia vacare debet; neque ad ejus, qui punitur aliquem, aut verbis caſtigat, ſed ad reipublicae utilitatem referri. cavendum eſt etiam, ne major poena quam culpa ſit; et ne iiſdem de cauſſis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. prohibenda autem maxime eſt ira in puniendo: numquam enim, iratus qui accedit ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae eſt inter nimium et parum; quae placet Peripateticis; et recte placet, modo ne laudarent iracundiam, et dicerent utiliter a natura datam: illa vero omnibus in rebus repudianda eſt; optandumque ut ii, qui praeſunt reipublicae, legum ſimiles ſint, quae ad puniendum non iracundia,
26 ſed aequitate ducuntur. Atque etiam in rebus proſperis,et ad voluntatem noſtram fluentibus, ſuperbiam, faſtidium, arrogantiamque magnopere fugiamus. nam ut adverſas res, ſic ſecundas immoderate ferre, levitatis eſt: praeclaraque eſt aequabilitas in omni vita, et idem ſemper vultus eademque frons; ut de Socrate, item-

que de C. Laelio accepimus. Philippum quidem, Macedonum regem, rebus geſtis et gloria ſuperatum a filio, facilitate et humanitate video ſuperiorem fuiſſe: itaque alter ſemper magnus, alter ſaepe turpiſſimus fuit: ut recte praecipere videantur, qui monent, ut quanto ſuperiores ſumus, tanto nos geramus ſummiſſius. Panaetius quidem Africanum, auditorem et familiarem ſuum, ſolitum ait dicere, 'ut equos, 'propter crebras contentiones proeliorum, ferocitate exſultantes domitoribus 'tradere ſoleant, ut his facilioribus poſſint uti; ſic homines ſecundis rebus effrenatos, ſibique praefidentes, tamquam 'in gyrum rationis et doctrinae duci oportere, ut perſpicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatemque 'fortunae.' atque etiam in ſecundiſſimis rebus maxime eſt utendum conſilio amicorum, hiſque major etiam, quam ante, tribuenda auctoritas. iiſdemque temporibus cavendum eſt, ne aſſentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos ſinamus; in quo falli facile eſt; tales enim nos tunc putamus eſſe, ut jure laudemur: ex quo naſcuntur innumerabilia peccata, cum

Digitized by Google

homines inflati opinionibus turpiter irridentur, et in maximis verſantur erroribus. ſed haec quidem hactenus. illud autem ſic eſt judicandum, maximas geri res, et maximi animi, ab iis, qui reſpublicas regant; quod earum adminiſtratio latiſſime pateat, ad plurimoſque pertineat: eſſe autem magni animi, et fuiſſe multos, etiam in vita otioſa, qui aut inveſtigarent, aut conarentur magna quaedam, ſeſeque ſuarum rerum finibus continerent; aut interjecti inter philoſophos, et eos qui rempublicam adminiſtrarent, delectarentur re ſua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab ejus uſu ſuos; potiuſque et amicis impertientes et reipublicae, ſi quando uſus eſſet: quae primum bene parta ſit, nullo neque turpi quaeſtu neque odioſo; tum quam plurimis, modo dignis, ſe utilem praebeat; deinde augeatur ratione, diligentia, parſimonia; nec libidini potius luxuriaeque, quam liberalitati et beneficientiae pareat. haec praeſcripta ſervantem licet magnifice, graviter, animoſeque vivere; atque etiam ſimpliciter, fideliter,
27 vitaeque hominum amice. Sequitur,

ut de una reliqua parte honeſtatis dicendum ſit, in qua verecundia, et quaſi quidam ornatus vitae temperantia et modeſtia, omniſque ſedatio perturbationum animi, et rerum modus cernitur. hoc loco continetur id, quod dici Latine decorum poteſt; Graece enim πρέπον dicitur. hujus vis ea eſt, ut ab honeſto non queat ſeparari: nam et quod decet honeſtum eſt, et quod honeſtum eſt decet. qualis autem differentia ſit honeſti et decori, facilius intelligi, quam explanari poteſt: quidquid eſt enim, quod deceat, id tum apparet, cum antegreſſa eſt honeſtas. itaque non ſolum in hac parte honeſtatis, de qua hoc loco diſſerendum eſt, ſed etiam in tribus ſuperioribus, quid deceat, apparet: nam et ratione uti atque oratione prudenter, et agere quod agas conſiderate, omnique in re quid ſit veri videre et tueri, decet: contraque falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare et mente eſſe captum: et juſta omnia, decora ſunt; injuſta contra, ut turpia, ſic indecora. ſimilis eſt ratio fortitudinis: quod enim viriliter animoque magno fit, id dignum viro et decorum videtur; quod contra, id

Digitized by Google

ut turpe, ſic indecorum. quare pertinet quidem ad omnem honeſtatem hoc, quod dico, decorum; et ita pertinet, ut non recondita quadam ratione cernatur, ſed ſit in promptu: eſt enim quiddam, idque intelligitur in omni virtute, quod deceat; quod cogitatione magis a virtute poteſt, quam re ſeparari. ut venuſtas et pulcritudo corporis ſecerni non poteſt a valetudine; ſic hoc, de quo loquimur, decorum totum illud quidem eſt cum virtute confuſum, ſed mente et cogitatione diſtinguitur. eſt autem ejus deſcriptio duplex: nam et generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honeſtate verſatur; et aliud huic ſubjectum, quod pertinet ad ſingulas partes honeſtatis. atque illud ſuperius ſic fere definiri ſolet: decorum id eſſe, quod conſentaneum ſit hominis excellentiae, in eo, in quo natura ejus a reliquis animantibus differat. quae autem pars ſubjecta generi eſt, eam ſic definiunt, ut id decorum eſſe velint, quod ita naturae conſentaneum ſit, ut in eo moderatio et temperantia appareat, cum ſpecie qua-
28 dam liberali. Haec ita intelligi, exiſtimare poſſumus ex eo decoro, quod Poe-

tae ſequuntur; de quo alio loco plura dici ſolent. ſed tum ſervare illud poetas dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque perſona dignum eſt, et ſit et dicitur: ut, ſi Aeacus aut Minos diceret,

Oderint dum metuant,----aut,

Natis ſepulcro ipſe eſt parens,

indecorum videretur, quod eos fuiſſe juſtos accepimus: at, Atreo dicente, plauſus excitantur; eſt enim digna perſona oratio. ſed poetae, quid quemque deceat, ex perſona judicabunt: nobis autem perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia praeſtantiaque animantium reliquarum. quocirca poetae, in magna varietate perſonarum, etiam vitioſis quid conveniat, et quid deceat, videbunt: nobis autem cum a natura conſtantiae, moderationis, temperantiae, verecundiae partes datae ſint; cumque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos adverſus homines geramus; efficitur, ut et illud, quod ad omnem honeſtatem pertinet, decorum, quam late fuſum ſit, appareat; et hoc, quod ſpectatur in unoquoque genere virtutis: ut enim pulcritudo corporis apta compoſitione mem-

Digitized by Google

brorum movet oculos, et delectat hoc ipſo, quod inter ſe omnes partes cum quodam lepore conſentiunt: ſic hoc decorum, quod elucet in vita, movet approbationem eorum, quibuſcum vivitur, ordine et conſtantia, et moderatione dictorum omnium atque factorum. adhibenda eſt igitur quaedam reverentia, adverſus homines, et optimi cujuſque et reliquorum: nam negligere quid de ſe quiſque ſentiat, non ſolum arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti. eſt autem quod differat, in hominum ratione habenda, inter juſtitiam et verecundiam: juſtitiae partes ſunt, non violare homines: verecundiae, non offendere; in quo maxime perſpicitur vis decori. his igitur expoſitis, quale ſit id, quod decere dicimus, intellectum puto. officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet viam, quae deducit ad convenientiam conſervationemque naturae; quam ſi ſequimur ducem, numquam aberrabimus; ſequemurque et id quod acutum et perſpicax natura eſt; et id quod ad hominum conſociationem accommodatum; et id quod vehemens atque forte. ſed maxima vis decori in hac

Digitized by Google

ineſt parte, de qua diſputamus: neque enim ſolum corporis, qui ad naturam apti ſunt, ſed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati ſunt. duplex eſt enim vis animorum atque naturae: una pars in appetitu poſita eſt, quae eſt ὁρμὴ Graece, quae hominem huc et illuc rapit: altera in ratione, quae docet et explanat, quid faciendum fugiendumque ſit: ita fit, ut ratio praeſit, appetitus obtemperet. Omnis autem 29
actio vacare debet temeritate et negligentia; nec vero agere quidquam, cujus non poſſit cauſſam probabilem reddere: haec eſt enim fere deſcriptio officii. efficiendum autem eſt, ut appetitus rationi obediant, eamque neque praecurrant, nec propter pigritiam aut ignaviam deſerant; ſintque tranquilli, atque omni perturbatione animi careant; ex quo elucebit omnis conſtantia omniſque moderatio: nam, qui appetitus longius evagantur, et, tanquam exſultantes ſive cupiendo ſive fugiendo, non ſatis a ratione retinentur, hi ſine dubio finem et modum tranſeunt; relinquunt enim et abjiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui ſunt ſubjecti

Digitized by Google

lege naturae: a quibus non modo animi perturbantur, ſed etiam corpora. licet ora ipſa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti ſunt, aut voluptate nimia geſtiunt; quorum omnium vultus, voces, motus, ſtatuſque mutantur. ex quibus illud intelligitur, (ut ad officii formam revertamur), appetitus omnes contrahendos ſedandoſque eſſe, excitandamque animadverſionem et diligentiam, ut ne quid temere ac fortuitu, inconſiderate negligenterque agamus. neque enim ita generati a natura ſumus, ut ad ludum et jocum facti eſſe videamur; ſed ad ſeveritatem potius, et ad quaedam ſtudia graviora atque majora. ludo autem et joco uti illo quidem licet; ſed, ſicut ſomno et quietibus caeteris, tum cum gravibus ſeriiſque rebus ſatisfecerimus. ipſumque genus jocandi non profuſum nec immodeſtum, ſed ingenuum et facetum eſſe debet: ut enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, ſed eam, quae ab honeſtis actionibus non ſit aliena; ſic in ipſo joco aliquod probi ingenii lumen eluceat. duplex omnino eſt jocandi genus: unum illiberale, petulans, flagi-

Digitized by Google

tioſum, obſcoenum: alterum elegans, urbanum, ingenioſum, facetum: quo genere non modo Plautus noſter, et Atticorum antiqua comoedia, ſed etiam philoſophorum Socraticorum libri referti ſunt: multaque multorum facete dicta; ut ea, quae a ſene Catone collecta ſunt, quae vocant ἀποφθέγματα. facilis igitur eſt diſtinctio ingenui et illiberalis joci: alter eſt, ſi tempore fit ac remiſſo animo, libero dignus: alter ne homine quidem, ſi rerum turpitudini adhibetur verborum obſcoenitas. ludendi etiam eſt quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. ſuppeditant autem et campus noſter, et ſtudia venandi, honeſta exempla ludendi. Sed pertinet 30
ad omnem officii quaeſtionem ſemper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus reliquiſque beluis antecedat. illae nihil ſentiunt niſi voluptatem, ad eamque feruntur omni impetu: hominis autem mens diſcendo alitur et cogitando, ſemper aliquid aut anquirit aut agit, videndique et audiendi delectatione ducitur. quinetiam, ſi quis eſt paullo ad

voluptates propenſior, modo ne ſit ex pecudum genere (ſunt enim quidam homines non re, ſed nomine); ſed, ſi quis eſt paullo erectior, quamvis voluptate capiatur, occultat et diſſimulat appetitum voluptatis, propter verecundiam: ex quo intelligitur, corporis voluptatem non ſatis eſſe dignam hominis praeſtantia, eamque contemni et rejici oportere: ſin ſit quiſpiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum eſſe ejus fruendae modum. itaque victus cultuſque corporis ad valetudinem referatur, et ad vires, non ad voluptatem. atque etiam ſi conſiderare volumus, quae ſit in natura excellentia et dignitas, intelligemus quam ſit turpe diffluere luxuria, et delicate ac molliter vivere; quamque honeſtum parce, continenter, ſevere, ſobrie. intelligendum eſt etiam, duabus quaſi nos a natura indutos eſſe perſonis: quarum una eſt communis, ex eo quod omnes participes ſumus rationis praeſtantiaeque ejus, qua antecellimus beſtiis; a qua omne honeſtum decorumque trahitur, et ex qua ratio inveniendi officii exquiritur: altera autem, quae proprie ſingulis eſt tributa:

Digitized by Google

ut enim in corporibus magnae diſſimilitudines ſunt, (alios enim videmus velocitate ad curſum, alios viribus ad luctandum valere; itemque in formis aliis dignitatem ineſſe, aliis venuſtatem), ſic in animis exſiſtunt majores etiam varietates. erat in L. Craſſo et in L. Philippo multus lepos: major etiam, magiſque de induſtria, in C. Caeſare, L. filio: at iiſdem temporibus in M. Scauro et in M. Druſo adoleſcente ſingularis ſeveritas: in C. Laelio multa hilaritas; in ejus familiari Scipione ambitio major, vita triſtior. de Graecis autem, dulcem et facetum, feſtivique ſermonis, atque in omni oratione diſſimulatorem, quem εἴρωνα Graeci nominaverunt Socratem, accepimus: contra, Pythagoram et Periclem ſummam auctoritatem conſecutos ſine ulla hilaritate. callidum Hannibalem ex Poenorum; ex noſtris ducibus Q. Maximum accepimus; facile celare, tacere, diſſimulare, inſidiari, praecipere hoſtium conſilia. in quo genere Graeci Themiſtoclem et Pheraeum Jaſonem caeteris anteponunt: in primiſque verſutum et callidum factum Solonis, qui, quo et tutior vita ejus eſſet,

et plus aliquanto reipublicae prodeſſet, furere ſe ſimulavit. ſunt his alii multum diſpares, ſimplices et aperti; qui nihil ex occulto, nihil ex inſidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici: itemque alii, qui quidvis perpetiantur, cuivis deſerviant, dum, quod velint, conſequantur; ut Syllam et M. Craſſum videbamus: quo in genere verſutiſſimum et patientiſſimum Lacedaemonium Lyſandrum accepimus; contraque Callicratidam, qui praefectus claſſis proximus poſt Lyſandrum fuit. itemque in ſermonibus alium quemque, quamvis praepotens ſit, efficere, ut unus de multis eſſe videatur: quod in Catulo, et in patre et in filio; itemque in Q. Mutio Mancia vidimus. audivi ex majoribus natu hoc idem fuiſſe in P. Scipione Naſica: contraque, patrem ejus, illum, qui T. Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam comitatem habuiſſe ſermonis: ne Xenocratem quidem, ſeveriſſimum philoſophorum; ob eamque rem ipſam magnum clarumque fuiſſe. innumerabiles aliae diſſimilitudines ſunt naturae, morumque, minime tamen vituperandorum.

31 Admodum autem tenen-

Digitized by Google

da ſunt ſua cuique, non vitioſa,ſed tamen propria,quo facilius decorum illud, quod quaerimus, retineatur. ſic enim eſt faciendum, ut contra univerſam naturam nihil contendamus; ea tamen conſervata, propriam naturam ſequamur: ut, etiam ſi ſint alia graviora atque meliora, tamen nos ſtudia noſtrae naturae regula metiamur: neque enim attinet repugnare naturae, nec quidquam ſequi, quod aſſequi non queas. ex quo magis emergit, quale ſit decorum illud, ideo, quia nihil decet invita (ut aiunt) Minerva, id eſt, adverſante et repugnante natura. omnino ſi quidquam eſt decorum,nihil eſt profecto magis, quam aequabilitas univerſae vitae, tum ſingularum actionum; quam conſervare non poſſis, ſi aliorum naturam imitans omittas tuam: ut enim ſermone eo debemus uti, qui notus eſt nobis, ne, ut quidam, Graeca verba inculcantes jure optimo irrideamur;ſic in actiones omnemque vitam nullam diſcrepantiam conferre debemus. atque haec differentia naturarum tantam habet vim, ut nonnumquam mortem ſibi ipſe conſciſcere alius debeat, alius in eadem cauſſa non

debeat. num enim alia in cauſſa M. Cato fuit, alia caeteri, qui ſe in Africa Caeſari tradiderunt? atqui caeteris forſitan vitio datum eſſet, ſi ſe interemiſſent, propterea quod eorum vita lenior, et mores fuerant faciliores: Catoni autem cum incredibilem tribuiſſet natura gravitatem, eamque ipſe perpetua conſtantia roboraviſſet, ſemperque in propoſito ſuſceptoque conſilio permanſiſſet, moriendum potius, quam tyranni vultus adſpiciendus fuit. quam multa paſſus eſt Ulyſſes in illo errore diuturno, cum et mulieribus (ſi Circe et Calypſo mulieres appellandae ſunt) inſerviret, et in omni ſermone omnibus affabilem et jucundum ſe eſſe vellet? domi vero etiam contumelias ſervorum ancillarumque pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perveniret. at Ajax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, quam illa perpeti maluiſſet. quae contemplantes expendere oportebit, quid quiſque habeat ſui; eaque moderari, nec velle experiri, quam ſe aliena deceant: id enim maxime quemque decet, quod eſt cujuſque ſuum maxime. ſuum igitur quiſque noſcat ingenium, acremque ſe et bonorum et

vitiorum ſuorum judicem praebeat; ne ſcaenici plus quam nos videantur habere prudentiae: illi enim non optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligunt; qui voce freti ſunt, Epigonos, Medumque; qui geſtu, Menalippam, Clytaemneſtram; ſemper Rutilius, quem ego memini, Antiopam; non ſaepe Aeſopus Ajacem. ergo hiſtrio hoc videbit in ſcaena, non videbit vir ſapiens in vita? ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in iis potiſſimum elaborabimus: ſin aliquando neceſſitas nos ad ea detruſerit, quae noſtri ingenii non erunt; omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, ſi non decore, at quam minime indecore facere poſſimus. nec tam eſt enitendum, ut bona, quae nobis data non ſint, ſequamur, quam ut vitia fugiamus. Ac duabus iis 32
perſonis, quas ſupra dixi, tertia adjungitur, quam caſus aliquis aut tempus imponit: quarta etiam, quam nobiſmet ipſi judicio noſtro accommodamus. nam regna, imperia, nobilitates, honores, divitiae, opes, eaque, quae ſunt his contraria, in caſu ſita, temporibus gubernantur: ipſi autem gerere quam perſonam ve-

limus, a noſtra voluntate proficiſcitur: itaque ſe alii ad philoſophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant: ipſarumque virtutum in alia alius mavult excellere. quorum vero patres aut majores aliqua gloria praeſtiterunt, ii ſtudent plerumque eodem in genere laudis excellere: ut Q. Mucius Publii filius in jure civili; Pauli filius Africanus in re militari. quidam autem ad eas laudes, quas a patribus acceperunt, addunt aliquam ſuam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulavit bellicam gloriam: quod idem fecit Timotheus Cononis filius; qui, cum belli laude non inferior fuiſſet, quam pater, ad eam laudem doctrinae et ingenii gloriam adjecit. fit autem interdum, ut nonnulli, omiſſa imitatione majorum, ſuum quoddam inſtitutum conſequantur: maximeque in eo plerumque elaborant ii, qui magna ſibi proponunt obſcuris orti majoribus. haec igitur omnia, cum quaerimus, quid deceat, complecti animo et cogitatione debemus. in primis autem conſtituendum eſt, quos nos et quales eſſe velimus, et in quo genere vitae: quae deliberatio eſt omnium difficillima. ineunte

Digitized by Google

enim adoleſcentia, cum eſt maxima imbe-
cillitas conſilii, tum id ſibi quiſque genus
aetatis degendae conſtituit, quod maxime
adamavit: itaque ante implicatur aliquo
certo genere curſuque vivendi, quam po-
tuit, quid optimum eſſet, judicare. nam
quod Herculem Prodicium dicunt, ut eſt
apud Xenophontem, cum primum pubeſ-
ceret (quod tempus a natura ad deligen-
dum, quam quiſque viam vivendi ſit in-
greſſurus, datum eſt), exiiſſe in ſolitudi-
nem, atque ibi ſedentem, diu ſecum mul-
tumque dubitaſſe, cum duas cerneret vias,
unam Voluptatis, alteram Virtutis, u-
tram ingredi melius eſſet: hoc Herculi,
Jovis ſatu edito, potuit fortaſſe contin-
gere; nobis non item, qui imitamur,
quos cuique viſum eſt, atque ad eorum
ſtudia inſtitutaque impellimur. plerum-
que autem, parentium praeceptis imbuti,
ad eorum conſuetudinem moremque de-
ducimur: alii multitudinis judicio ferun-
tur, quaeque majori parti pulcherrima vi-
dentur, ea maxime exoptant: nonnulli ta-
men, ſive felicitate quadam, ſive bonitate
naturae, ſive parentium diſciplina, rectam
vitae ſecuti ſunt viam. Illud autem ma- 33

Digitized by Google

xime rarum genus eſt eorum, qui aut excellente ingenii magnitudine, aut praeclara eruditione atque doctrina, aut utraque re ornati, ſpatium etiam deliberandi habuerunt, quem potiſſimum vitae curſum ſequi vellent: in qua deliberatione ad ſuam cujuſque naturam conſilium eſt omne revocandum: nam, cum in omnibus, quae aguntur, ex eo modo, quo quiſque natus eſt, (ut ſupra dictum eſt), quid deceat, exquirimus; tum in tota vita conſtituenda multo eſt major rei cura adhibenda, ut conſtare in vitae perpetuitate poſſimus nobiſmet ipſi, nec in ullo officio claudicare. ad hanc autem rationem quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam, utriuſque omnino ratio habenda eſt in deligendo genere vitae; ſed naturae magis: multo enim et firmior eſt et conſtantior; ut fortuna nonnumquam, tamquam ipſa mortalis, cum immortali natura pugnare videatur. qui igitur ad naturae ſuae non vitioſae genus conſilium vivendi omne contulerit, is conſtantiam teneat (id enim maxime decet), niſi forte ſe intellexerit erraſſe in deligendo genere vitae. quod ſi acciderit (poteſt autem ac-

cidere), facienda morum inſtitutorumque mutatio eſt. eam mutationem ſi tempora adjuvabunt, facilius commodiuſque faciemus: ſin minus, ſenſim erit pedetentimque facienda; ut amicitias, quae minus delectent et minus probentur, magis decere cenſent ſapientes ſenſim diſſuere, quam repente praecidere. commutato autem genere vitae, omni ratione curandum eſt, ut id bono conſilio feciſſe videamur. ſed quoniam paullo ante dictum eſt, imitandos eſſe majores; primum illud exceptum ſit, ne vitia ſint imitanda; deinde, ſi natura non feret, ut quaedam imitari poſſint (ut ſuperioris Africani filius, qui hunc Paulo natum adoptavit, propter infirmitatem valetudinis non tam potuit patris ſimilis eſſe, quam ille fuerat ſui); ſi igitur non poterit ſive cauſſas defenſitare, ſive populum concionibus tenere, ſive bella gerere; illa tamen praeſtare debebit, quae erunt in ipſius poteſtate, juſtitiam, fidem, liberalitatem, modeſtiam, temperantiam; quo minus ab eo id, quod deſit, requiratur. optima autem hereditas a patribus traditur liberis, omnique patrimonio praeſtantior, gloria virtutis rerumque

geſtarum; cui dedecori eſſe, nefas et vi-
34 tium judicandum eſt. Et quoniam officia non eadem diſparibus aetatibus tribuuntur, aliaque ſunt juvenum, alia ſeniorum; aliquid etiam de hac diſtinctione dicendum eſt. eſt igitur adoleſcentis majores natu vereri, exque his deligere optimos et probatiſſimos, quorum conſilio atque auctoritate nitatur: ineuntis enim aetatis inſcitia ſenum conſtituenda et regenda prudentia eſt. maxime autem haec aetas a libidinibus arcenda eſt, exercendaque in labore, patientiaque et animi et corporis; ut eorum et in bellicis et in civilibus officiis vigeat induſtria. atque etiam, cum relaxare animos, et dare ſe jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiae: quod erit facilius, ſi in ejuſmodi quidem rebus majores natu velint intereſſe. ſenibus autem labores corporis minuendi, exercitationes animi etiam augendae videntur: danda vero opera, ut et amicos et juventutem, et maxime rempublicam conſilio et prudentia quam plurimum adjuvent. nihil autem magis cavendum eſt ſenectuti, quam ne languori ſe deſidiaeque dedat. luxuria vero, cum

Digitized by Google

omni aetati turpis, tum ſenectuti foediſſima eſt: ſin autem etiam libidinum intemperantia acceſſerit, duplex malum eſt: quod et ipſa ſenectus concipit dedecus, et facit adoleſcentium impudentiorem intemperantiam. ac ne illud quidem alienum eſt, de magiſtratuum, de privatorum, de civium, de peregrinorum officiis dicere. eſt igitur proprium munus magiſtratus, intelligere, ſe gerere perſonam civitatis, debereque ejus dignitatem et decus ſuſtinere, ſervare leges, jura deſcribere, ea fidei ſuae commiſſa meminiſſe. privatum autem oportet aequo et pari cum civibus jure vivere, neque ſubmiſſum et abjectum, neque ſe efferentem: tum in republica ea velle, quae tranquilla et honeſta ſint: talem enim et ſentire bonum civem, et dicere ſolemus. peregrini autem atque incolae officium eſt, nihil praeter ſuum negotium agere, nihil de alieno anquirere, minimeque in aliena eſſe republica curioſum. ita fere officia reperientur, cum quaeretur, quid deceat, et quid aptum ſit perſonis, temporibus, aetatibus. nihil eſt autem, quod tam deceat, quam in omni re gerenda conſilioque capiendo

35 ſervare conſtantiam. Sed quoniam decorum illud in omnibus factis et dictis, in corporis denique motu et ſtatu cernitur, (idque poſitum eſt in tribus rebus, formoſitate, ordine, ornatu ad actionem apto; difficilibus ad eloquendum, ſed ſatis erit intelligi: in his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur iis, quibuſcum, et apud quos vivamus), his quoque de rebus pauca dicantur. principio, corporis noſtri magnam natura ipſa videtur habuiſſe rationem, quae formam noſtram reliquamque figuram, in qua eſſet ſpecies honeſta, poſuit in promtu: quae autem partes corporis, ad naturae neceſſitatem datae, adſpectum eſſent deformem habiturae ac turpem, eas contexit atque abdidit. hanc naturae tam diligentem fabricam imitata eſt hominum verecundia: quae enim natura occultavit, eadem omnes, qui ſana mente ſunt, removent ab oculis, ipſique neceſſitati dant operam, ut quam occultiſſime pareant: quarumque partium corporis uſus ſunt neceſſarii, eas neque partes, neque earum uſus ſuis nominibus appellant: quodque facere turpe non eſt, modo oc-

Digitized by Google

cuſte; id dicere obſcoenum eſt: itaque nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec orationis obſcoenitas. nec vero audiendi ſunt Cynici, aut ſi qui fuerunt Stoici paene Cynici, qui reprehendunt et irrident, quod ea, quae re turpia non ſint, verbis flagitioſa ducamus; illa autem, quae turpia ſint, nominibus appellemus ſuis: latrocinari, fraudare, adulterare, re turpe eſt; ſed dicitur non obſcoene: liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcoenum: pluraque in eam ſententiam ab eiſdem contra verecundiam diſputantur. nos autem naturam ſequamur, et ab omni, quod abhorret ab oculorum auriumque approbatione, fugiamus: ſtatus, inceſſus, ſeſſio, accubitio, vultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum. quibus in rebus duo maxime ſunt fugienda; ne quid effeminatum aut molle, et ne quid durum aut ruſticum ſit. nec vero hiſtrionibus oratoribuſque concedendum eſt, ut iis haec apta ſint, nobis diſſoluta: ſcaenicorum quidem mos tantam habet vetere diſciplina verecundiam, ut in ſcaenam ſine ſubligaculo prodeat nemo: verentur enim, ne, ſi quo caſu evenerit, ut

corporis partes quaedam aperiantur, adſpiciantur non decore. noſtro quidem more cum parentibus puberes filii, cum ſoceris generi non lavantur. retinenda eſt igitur hujus generis verecundia, prae-
36 ſertim natura ipſa magiſtra et duce. Cum autem pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas; venuſtatem muliebrem ducere debemus, dignitatem virilem. ergo et a forma removeatur omnis viro non dignus ornatus; et huic ſimile vitium in geſtu motuque caveatur: nam et palaeſtrici motus ſaepe ſunt odioſiores, et hiſtrionum nonnulli geſtus ineptiis non vacant; et in utroque genere, quae ſunt recta et ſimplicia, laudantur. formae autem dignitas coloris bonitate tuenda eſt; color exercitationibus corporis. adhibenda eſt praeterea munditia, non odioſa neque exquiſita nimis; tantum quae fugiat agreſtem et inhumanam negligentiam. eadem ratio eſt habenda veſtitus; in quo, ſicut in pleriſque rebus, mediocritas optima eſt. cavendum eſt autem ne aut tarditatibus utamur in greſſu mollioribus, ut pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur, aut in

Digitized by Google

feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates; quae cum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur; ex quibus magna ſignificatio fit, non adeſſe conſtantiam. ſed multo etiam magis elaborandum eſt, ne animi motus a natura recedant; quod aſſequemur, ſi cavebimus, ne in perturbationes atque exanimationes incidamus, et ſi attentos animos ad decoris conſervationem tenebimus. motus autem animorum duplices ſunt, alteri cogitationis, alteri appetitus: cogitatio in vero exquirendo maxime verſatur; appetitus impellit ad agendum: curandum eſt igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur; appetitum rationi obedientem praebeamus. Et quo- 37
niam magna vis orationis eſt, eaque duplex; altera contentionis, altera ſermonis; contentio diſceptationibus tribuatur judiciorum, concionum, ſenatus; ſermo in circulis, diſputationibus, congreſſionibus familiarium verſetur: ſequatur etiam convivia. contentionis praecepta rhetorum ſunt; nulla ſermonis, quamquam haud ſcio an poſſint haec quoque eſſe: ſed diſcentium ſtudiis inveniuntur

magiſtri; huic autem qui ſtudeant, ſunt nulli: rhetorum turba referta omnia; quamquam, quae verborum ſententiarumque praecepta ſunt, eadem ad ſermonem pertinebunt. ſed, cum orationis indicem vocem habeamus, in voce autem duo ſequamur, ut clara ſit, ut ſuavis; utrumque omnino a natura petendum eſt; verum alterum exercitatio augebit, alterum imitatio preſſe loquentium et leniter. nihil fuit in Catulis, ut eos exquiſito iudicio putares uti literarum; quamquam erant literati, ſed et alii. hi autem optime uti lingua Latina putabantur: ſonus erat dulcis; literae neque expreſſae neque oppreſſae, ne aut obſcurum eſſet aut putidum; ſine contentione vox, nec languens nec canora. uberior oratio L. Craſſi, nec minus faceta: ſed bene loquendi de Catulis opinio non minor. ſale vero et facetiis Caeſar, Catuli patris frater, vicit omnes; ut in ipſo illo forenſi genere dicendi contentiones aliorum ſermone vinceret. in omnibus igitur his elaborandum eſt, ſi in omni re quid deceat exquirimus. ſit igitur hic ſermo, in quo Socratici maxime excellunt, lenis minimeque pertinax; inſit in

Digitized by Google

eo lepos, nec vero, tamquam in poſſeſſio-
nem ſuam venerit, excludat alios; ſed
cum reliquis in rebus, tum in ſermone
communi, *viciſſitudinem non iniquam
putet. ac videat in primis, quibus de re-
bus loquatur: ſi ſeriis, ſeveritatem adhi-
beat; ſi jocoſis, leporem. in primiſque
provideat, ne ſermo vitium aliquod indi-
cet ineſſe in moribus; quod maxime tum
ſolet evenire, cum ſtudioſe de abſentibus
detrahendi cauſſa, aut per ridiculum, aut
ſevere, maledice, contumelioſeque dici-
tur. habentur autem plerumque ſermo-
nes aut de domeſticis negotiis, aut de re-
publica, aut de artium ſtudiis atque doc-
trina. danda igitur opera eſt, ut, etiam
ſi aberrare ad alia coeperit, ad haec revo-
cetur oratio; ſed, utcumque aderunt: ne-
que enim omnes iiſdem rebus, nec omni
tempore ſimiliter delectamur. animad-
vertendum eſt etiam, quatenus ſermo de-
lectationem habeat; et, ut incipiendi ra-
tio fuerit, ita ſit deſinendi modus. Sed, 38
quomodo in omni vita rectiſſime praeci-
pitur, ut perturbationes fugiamus, id eſt,
motus animi nimios, rationi non obtem-
perantes; ſic ejuſmodi motibus ſermo de-

bet vacare, ne aut ira exſiſtat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignavia, aut tale aliquid appareat. maximeque curandum eſt, ut eos, quibuſcum ſermonem conferemus, et vereri et diligere videamur. objurgationes etiam nonnumquam incidunt neceſſariae, in quibus utendum eſt fortaſſe et vocis contentione majore, et verborum gravitate acriore. id agendum etiam eſt, ut ne ea facere videamur irati; ſed, ut ad urendum et ſecandum, ſic ad hoc genus caſtigandi raro invitique veniamus: nec umquam niſi neceſſario, ſi nulla reperietur alia medicina. ſed tamen ira procul abſit, cum qua nihil recte fieri, nihil conſiderate poteſt. magnam autem partem clementi caſtigatione licet uti, gravitate tamen adjuncta, ut et ſeveritas adhibeatur, et contumelia repellatur. atque etiam illud ipſum, quod acerbitatis habet objurgatio, ſignificandum eſt, ipſius cauſſa, qui objurgetur, ſuſceptum eſſe. rectum eſt autem etiam in illis contentionibus, quae cum inimiciſſimis fiunt, etiam ſi nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam pellere; quae enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea

Digitized by Google

nec conſtanter fieri poſſunt, nec iis, qui
adſunt, probari. deforme etiam eſt de ſe
ipſo praedicare, falſa praeſertim, et cum
irriſione audientium imitari militem glo-
rioſum. Et, quoniam omnia perſequi- 39
mur (volumus quidem certe), dicendum
eſt etiam, qualem hominis honorati et
principis domum placeat eſſe; cujus finis
eſt uſus, ad quem accommodanda eſt ae-
dificandi deſcriptio: et tamen adhibenda
commoditatis dignitatiſque diligentia.
Cn. Octavio, qui primus ex illa familia
conſul factus eſt, honori fuiſſe accepimus,
quod praeclaram aedificaſſet in Palatio,
et plenam dignitatis domum; quae, cum
vulgo viſeretur, ſuffragata domino, no-
vo homini, ad conſulatum putabatur.
hanc Scaurus demolitus, acceſſionem ad-
junxit aedibus: itaque ille in ſuam domum
conſulatum primus attulit; hic, ſummi et
clariſſimi viri filius, in domum multipli-
catam, non repulſam ſolum retulit, ſed
ignominiam etiam et calamitatem. or-
nanda eſt enim dignitas domo, non ex
domo tota quaerenda: nec domo domi-
nus, ſed domino domus honeſtanda eſt.
et, ut in caeteris habenda ratio non ſui

Digitized by Google

ſolum, ſed etiam aliorum; ſic in domo clari hominis, in quam et hoſpites multi recipiendi ſunt, et admittenda hominum cujuſquemodi multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis: aliter ampla domus dedecori domino ſaepe fit, ſi eſt in ea ſolitudo; et maxime ſi aliquando, alio domino, ſolita eſt frequentari: odioſum eſt enim, cum a praetereuntibus dicitur;

O domus antiqua, heu quam diſpari dominare domino!

quod quidem his temporibus in multis licet dicere. cavendum autem eſt, praeſertim ſi ipſe aedifices, ne extra modum ſumtu et magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo eſt: ſtudioſe enim plerique, praeſertim in hanc partem, facta principum imitantur; ut L. Luculli ſummi viri virtutem quis? at quam multi villarum magnificentiam imitati ſunt? quarum quidem certe eſt adhibendus modus, ad mediocritatemque revocandus: eademque mediocritas ad omnem uſum cultumque vitae tranſferenda eſt. ſed haec hactenus. in omni autem actione ſuſcipienda tria ſunt tenenda: primum, ut appetitus rationi pareat, quo

Digitized by Google

nihil eſt ad officia conſervanda accommodatius: deinde, ut animadvertatur, quanta illa res ſit, quam efficere velimus; ut neve major, neve minor cura et opera ſuſcipiatur, quam cauſſa poſtulet: tertium eſt, ut caveamus, ut ea, quae pertinent ad liberalem ſpeciem et dignitatem, moderanda ſint; modus autem eſt optimus decus ipſum tenere, de quo ante diximus, nec progredi longius. horum tamen trium praeſtantiſſimum eſt, appetitum obtemperare rationi. Deinceps 40 de ordine rerum, et de opportunitate temporum dicendum eſt. hac autem ſcientia continetur ea, quam Graeci εὐταξίαν nominant; non haec, quam interpretamur modeſtiam; quo in verbo modus ineſt: ſed illa eſt ἀταξία, in qua intelligitur ordinis conſervatio. itaque (ut eandem nos modeſtiam appellemus) ſic definitur a Stoicis, ut modeſtia ſit ſcientia earum rerum, quae agentur aut dicentur, loco ſuo collocandarum. ita videtur eadem vis ordinis et collocationis fore: nam et ordinem ſic definiunt, compoſitionem rerum aptis et accommodatis locis; locum autem actionis, opportunitatem

temporis eſſe dicunt; tempus autem actionis opportunum Graece εὐκαιρία, Latine appellatur occaſio: ſic fit, ut modeſtia haec (quam ita interpretamur, ut dixi) ſcientia ſit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. ſed poteſt eadem eſſe prudentiae definitio, de qua principio diximus: hoc autem loco de moderatione et temperantia, et earum ſimilibus virtutibus quaerimus. itaque, quae erant prudentiae propria, ſuo loco dicta ſunt: quae autem harum virtutum, de quibus jamdiu loquimur, quae pertinent ad verecundiam, et ad eorum approbationem quibuſcum vivimus, nunc dicenda ſunt. talis eſt igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione conſtanti, ſic in vita omnia ſint apta inter ſe et convenientia. turpe eſt enim valdeque vitioſum, in re ſevera convivio dignum, aut delicatum aliquem inferre ſermonem. bene Pericles, cum haberet collegam in praetura Sophoclem poetam, hique de communi officio conveniſſent, et caſu formoſus puer praeteriret, dixiſſetque Sophocles, ‘ O puerum pulchrum, Pericle! ‘ at enim praetorem, Sophocle, decet non

‘ ſolum manus, ſed etiam oculos abſti-
‘ nentes habere.’ atqui hoc idem Sopho-
cles ſi in athletarum probatione dixiſſet,
juſta reprehenſione caruiſſet: tanta vis eſt
et loci et temporis, ut, ſi quis, cum cauſ-
ſam ſit acturus, in itinere aut in ambula-
tione ſecum ipſe meditetur, aut ſi quid a-
liud attentius cogitet, non reprehenda-
tur: at hoc idem ſi in convivio faciat, in-
humanus videatur inſcitia temporis. ſed
ea, quae multum ab humanitate diſcre-
pant, ut ſi quis in foro cantet, aut ſi qua
eſt alia magna perverſitas, facile apparent,
nec magnopere admonitionem et prae-
cepta deſiderant: quae autem parva vi-
dentur eſſe delicta, neque a multis intelli-
gi poſſunt, ab iis eſt diligentius declinan-
dum. ut in fidibus aut tibiis, quamvis
paullum diſcrepent, tamen id a ſciente a-
nimadverti ſolet: ſic videndum eſt in vi-
ta, ne forte quid diſcrepet; vel multo eti-
am magis, quo major et melior actionum,
quam ſonorum concentus eſt. Itaque, 41
ut in fidibus muſicorum aures vel minima
ſentiunt, ſic nos, ſi acres ac diligentes eſ-
ſe volumus animadverſores vitiorum,
magna ſaepe intelligemus ex parvis. ex

Digitized by Google

oculorum obtutu, ex ſuperciliorum aut remiſſione aut contractione, ex moeſtitia, ex hilaritate, ex riſu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex ſubmiſſione, ex caeteris ſimilibus facile judicabimus, quid eorum apte fiat, quid ab officio naturaque diſcrepet. quo in genere non eſt incommodum, quale quodque eorum ſit, ex aliis judicare; ut, ſi quid dedeceat in illis, vitemus et ipſi: fit enim, neſcio quomodo, ut magis in aliis cernamus, quam in nobiſmet ipſis, ſi quid delinquitur. itaque faciliime corriguntur in diſcendo, quorum vitia imitantur, emendandi cauſſa, magiſtri. nec vero alienum eſt, ad ea eligenda, quae dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam uſu peritos, et, quid his de quoque officii genere placeat, exquirere, (major enim pars eo fere deferri ſolet, quo a natura ipſa deducitur): in quibus videndum, non modo quid quiſque loquatur, ſed etiam quid quiſque ſentiat, atque etiam qua de cauſſa ſentiat: ut enim pictores, et ii qui ſigna fabricantur, et vero etiam poetae ſuum quiſque opus a vulgo conſiderari vult; ut, ſi quid reprehenſum

ſit a pluribus, id corrigatur; hique et ſecum, et cum aliis, quid in eo peccatum ſit, exquirunt; ſic aliorum judicio permulta nobis et facienda et non facienda, et mutanda et corrigenda ſunt. quae vero more aguntur inſtitutiſque civilibus, de iis nihil eſt praecipiendum; illa enim ipſa praecepta ſunt: nec quemquam hoc errore duci oportet, ut, ſi quid Socrates aut Ariſtippus contra morem conſuetudinemque civilem fecerint locutive ſint, idem ſibi arbitretur licere: magnis illi, et divinis bonis hanc licentiam aſſequebantur. Cynicorum vero ratio tota eſt ejicienda: eſt enim inimica verecundiae, ſine qua nihil rectum eſſe poteſt, nihil honeſtum. eos autem, quorum vita perſpecta in rebus honeſtis atque magnis eſt, bene de republica ſentientes, ac bene meritos aut merentes, ſicut aliquo honore aut imperio affectos, obſervare et colere debemus; tribuere etiam multum ſenectuti; cedere iis, qui magiſtratum habebunt; habere delectum civis et peregrini; in ipſoque peregrino, privatimne an publice venerit: ad ſummam (ne agam de ſingulis), communem totius generis hominum con-

Digitized by Google

ciliationem et conſociationem colere, tu-
42 eri, ſervare debemus. Jam de artificiis
et quaeſtibus, qui liberales habendi, qui
ſordidi ſint, haec fere accepimus. primum
improbantur ii quaeſtus, qui in odia ho-
minum incurrunt; ut portitorum, ut foe-
neratorum. illiberales autem et ſordidi
quaeſtus mercenariorum omnium, quo-
rum operae, non quorum artes emuntur:
eſt enim in illis ipſa merces auctoramen-
tum ſervitutis. ſordidi etiam putandi, qui
mercantur a mercatoribus, quod ſtatim
vendant: nihil enim proficiunt, niſi ad-
modum mentiantur; nec vero quidquam
eſt turpius vanitate. opificeſque omnes
in ſordida arte verſantur; nec enim quid-
quam ingenuum poteſt habere officina.
minimeque artes hae probandae, quae mi-
niſtrae ſunt voluptatum; cetarii, lanii,
coqui, fartores, piſcatores, ut ait Te-
rentius: adde huc, ſi placet, unguentari-
os, ſaltatores, totumque ludum talarium.
quibus autem artibus aut prudentia ma-
jor ineſt, aut non mediocris utilitas quae-
ritur, ut medicina, ut architectura, ut do-
ctrina rerum honeſtarum, hae ſunt iis,
quorum ordini conveniunt, honeſtae.

mercatura autem, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt: ſin magna et copioſa, multa undique apportans, multiſque ſine vanitate impertiens, non eſt admodum vituperanda: atque etiam, ſi, ſatiata quaeſtu, vel contenta potius, ut ſaepe ex alto in portum, ſic ex ipſo portu ſe in agros poſſeſſioneſque contulerit, videtur jure optimo poſſe laudari. omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius: de qua quoniam in Catone majore ſatis multa diximus, illinc aſſumes quae ad hunc locum pertinebunt.
Sed ab iis par- 43
tibus, quae ſunt honeſtatis, quemadmodum officia ducerentur, ſatis expoſitum videtur. eorum autem ipſorum, quae honeſta ſunt, poteſt incidere ſaepe contentio et comparatio; de duobus honeſtis utrum honeſtius; qui locus a Panaetio eſt praetermiſſus. nam, cum omnis honeſtas manet a partibus quatuor, quarum una ſit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis; hae in deligendo officio ſaepe inter ſe comparentur, neceſſe eſt.

Digitized by Google

placet igitur aptiora eſſe naturae ea officia, quae ex communitate, quam ea, quae ex cognitione ducantur: idque hoc argumento confirmari poteſt; quod, ſi contigerit ea vita ſapienti, ut, omnium rerum affluentibus copiis, quamvis omnia, quae cognitione digna ſint, ſummo otio ſecum ipſe conſideret et contempletur; tamen, ſi ſolitudo tanta ſit, ut hominem videre non poſſit, excedat e vita. princepſque omnium virtutum illa ſapientia, quam σοφίαν Graeci vocant, (prudentiam enim, quam Graeci φρόνησιν, aliam quandam intelligimus, quae eſt rerum expetendarum fugiendarumque ſcientia): illa autem ſapientia, quam principem dixi, rerum eſt divinarum atque humanarum ſcientia; in qua continetur deorum et hominum communitas et ſocietas inter ipſos: ea ſi maxima eſt, (ut eſt certe), neceſſe eſt, quod a communitate ducatur officium, id eſſe maximum: etenim cognitio contemplatioque naturae manca quodam modo atque inchoata ſit, ſi nulla actio rerum conſequatur: ea autem actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur: pertinet igitur ad ſocietatem generis humani:

ergo haec cognitioni anteponenda eſt. at-
que id optimus quiſque re ipſa oſtendit,
et judicat: quis eſt enim tam cupidus in
perſpicienda cognoſcendaque rerum na-
tura, ut, ſi ei tractanti contemplantique
res cognitione digniſſimas ſubito ſit alla-
tum periculum diſcrimenque patriae, cui
ſubvenire opitularique poſſit, non illa om-
nia relinquat atque abjiciat, etiam ſi dinu-
merare ſe ſtellas, aut metiri mundi magni-
tudinem poſſe arbitretur? atque hoc idem
in parentis, in amici re aut periculo fece-
rit. quibus rebus intelligitur, ſtudiis offici-
iſque ſcientiae praeponenda eſſe officia ju-
ſtitiae, quae pertinent ad hominum utilita-
tem, qua nihil homini eſſe debet antiquius.
Atque illi, quorum ſtudia vitaque omnis 44
in rerum cognitione verſata eſt, tamen ab
augendis hominum utilitatibus et com-
modis non receſſerunt: nam et erudive-
runt multos, quo meliores cives, utilio-
reſque rebus ſuis publicis eſſent; ut The-
banum Epaminondam Lyſis Pythagore-
us, Syracuſium Dionem Plato, multique
multos: noſque ipſi, quidquid ad rempu-
blicam attulimus (ſi modo aliquid attuli-
mus), a doctoribus atque doctrina inſtru-

Digitized by Google

cti ad eam et ornati acceſſimus. neque ſolum vivi atque praeſentes ſtudioſos diſcendi erudiunt atque docent; ſed hoc idem etiam poſt mortem monumentis literarum aſſequuntur: nec enim locus ullus praetermiſſus eſt ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad diſciplinam reipublicae pertineret; ut otium ſuum ad noſtrum negotium contuliſſe videantur. ita illi ipſi, doctrinae ſtudiis et ſapientiae dediti, ad hominum utilitatem ſuam prudentiam intelligentiamque potiſſimum conferunt. ob eamque etiam cauſſam eloqui copioſe, modo prudenter, melius eſt, quam vel acutiſſime ſine eloquentia cogitare: quod cogitatio in ſe ipſa vertitur; eloquentia complectitur eos, quibuſcum communitate juncti ſumus. atque, ut apum examina non fingendorum favorum cauſſa congregantur; ſed, cum congregabilia natura ſint, fingunt favos: ſic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibent agendi cogitandique ſollertiam. itaque, niſi ea virtus, quae conſtat ex hominibus tuendis, id eſt, ex ſocietate generis humani, attingat cognitionem rerum, ſolivaga cognitio et jejuna videatur,

Digitized by Google

[itemque magnitudo animi, remota com-
munitate conjunctioneque humana, fe-
ritas ſit quaedam et immanitas.] ita ſit,
ut vincat cognitionis ſtudium conſociatio
hominum atque communitas. nec verum
eſt, quod dicitur a quibuſdam, propter
neceſſitatem vitae, quod ea, quae natura
deſideraret, conſequi ſini aliis atque effi-
cere non poſſemus, idcirco initam eſſe
cum hominibus communitatem et ſocie-
tatem: quod ſi omnia nobis, quae ad vi-
ctum cultumque pertinent, quaſi virgula
divina, ut aiunt, ſuppeditarentur, tum
optimo quiſque ingenio, negotiis omni-
bus omiſſis, totum ſe in cognitione et ſci-
entia collocaret. non eſt ita: nam et ſoli-
tudinem fugeret, et ſocium ſtudii quae-
reret; tum docere, tum diſcere vellet,
tum audire, tum dicere. ergo omne offi-
cium, quod ad conjunctionem hominum
et ad ſocietatem tuendam valet, antepo-
nendum eſt illi officio, quod cognitione
et ſcientia continetur. Illud forſitan 45
quaerendum ſit, num haec communitas,
quae maxime eſt apta naturae, ſit etiam
moderationi modeſtiaeque ſemper ante-
ponenda. non placet: ſunt enim quae-

dam partim ita foeda, partim ita flagitio-
ſa, ut ea ne conſervandae quidem patriae
cauſſa ſapiens facturus ſit: ea Poſidonius
collegit permulta; ſed ita tetra quaedam,
ita obſcoena, ut dictu quoque videantur
turpia. haec igitur non ſuſcipiet reipu-
blicae cauſſa: ne reſpublica quidem pro
ſe ſuſcipi volet. ſed hoc commodius ſe
res habet, quod non poteſt accidere tem-
pus, ut interſit reipublicae quidquam illo-
rum facere ſapientem. quare hoc quidem
effectum ſit, in officiis deligendis id genus
officiorum excellere, quod teneatur ho-
minum ſocietate: etenim cognitionem
prudentiamque ſequitur conſiderata ac-
tio; ita fit, ut agere conſiderate pluris ſit,
quam cogitare prudenter. atque haec qui-
dem hactenus: patefactus eſt enim locus
ipſe, ut non ſit difficile in exquirendo of-
ficio, quod cuique ſit praeponendum, vi-
dere. in ipſa autem communitate ſunt
gradus officiorum, ex quibus, quid cui-
que praeſtet, intelligi poſſit: ut prima diis
immortalibus, ſecunda patriae, tertia pa-
rentibus, deinceps gradatim reliqua reli-
quis debeantur. quibus ex rebus breviter
diſputatis intelligi poteſt, non ſolum id

Digitized by Google

hominès ſolere dubitare, honeſtumne an turpe ſit; ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum honeſtius. hic locus a Panaetio eſt, ut ſupra dixi, praetermiſſus. ſed jam ad reliqua pergamus.

Digitized by Google

M. T. CICERONIS

DE

OFFICIIS

AD

MARCUM FILIUM

LIBER SECUNDUS.

QUemadmodum officia ducerentur ab honeſtate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, ſatis explicatum arbitror libro ſuperiore. ſequitur, ut haec officiorum genera perſequar, quae pertinent ad vitae cultum, et ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultates, ad opes, ad copias: in quo tum quaeri dixi, quid utile, quid inutile; tum ex utilibus quid utilius [aut quid maxime utile]: de quibus dicere aggrediar, ſi pauca prius de inſtituto ac de judicio meo dixero. quam-

Digitized by Google

quam enim libri noſtri complures non modo ad legendi, ſed etiam ad ſcribendi ſtudium excitaverunt; tamen interdum vereor, ne quibuſdam bonis viris philoſophiae nomen ſit inviſum, mirenturque in ea tantum me operae et temporis ponere. ego autem, quamdiu reſpublica per eos gerebatur, quibus ſe ipſa commiſerat, omnes meas curas cogitationeſque in eam conferebam: cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neque eſſet uſquam conſilio aut auctoritati locus, ſocios denique tuendae reipublicae ſummos viros amiſiſſem; nec me angoribus dedidi, (quibus eſſem confectus, niſi iis reſtitiſſem), nec rurſum indignis homine docto voluptatibus. atque utinam reſpublica ſtetiſſet quo coeperat ſtatu, nec in homines non tam commutandarum, quam evertendarum rerum cupidos incidiſſet: primum enim, ut ſtante republica facere ſolebamus, in agendo plus, quam in ſcribendo, operae poneremus; deinde ipſis ſcriptis non ea, quae nunc, ſed actiones noſtras mandaremus, ut ſaepe fecimus. cum autem reſpublica (in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni ſolebat) nulla

eſſet omnino, illae ſcilicet literae conticu-
erunt forenſes et ſenatoriae: nihil autem
agere cum animus non poſſet, in his ſtu-
diis ab initio verſatus aetatis, exiſtimavi
honeſtiſſime moleſtias poſſe deponi, ſi me
ad philoſophiam retuliſſem: cui cum mul-
tum adoleſcens, diſcendi cauſſa, temporis
tribuiſſem, poſtea quam honoribus inſer-
vire coepi, meque totum reipublicae tra-
didi, tantum erat philoſophiae loci, quan-
tum ſuperfuerat amicorum et reipublicae
temporibus: id autem omne conſumeba-
tur in legendo; ſcribendi otium non erat.
2 Maximis igitur in malis hoc tamen boni
aſſecuti videmur, ut ea literis mandare-
mus, quae nec ſatis erant nota noſtris, et
erant cognitione digniſſima. quid eſt e-
nim, per deos! optabilius ſapientia? quid
praeſtantius? quid homini melius? quid
homine dignius? hanc igitur qui expe-
tunt, philoſophi nominantur; nec quid-
quam aliud eſt philoſophia, ſi interpreta-
ri velis, quam ſtudium ſapientiae. ſapi-
entia autem eſt (ut a veteribus philoſo-
phis definitum eſt) rerum divinarum et
humanarum, cauſſarumque, quibus hae
res continentur, ſcientia: cujus ſtudium

Digitized by Google

qui vituperat, haud ſane intelligo quidnam ſit, quod laudandum putet. nam ſive oblectatio quaeritur animi requieſque curarum; quae conferri cum eorum ſtudiis poteſt, qui ſemper aliquid anquirunt, quod ſpectet et valeat ad bene beateque vivendum? ſive ratio conſtantiae virtutiſque ducitur; aut haec ars eſt, aut nulla omnino per quam eas aſſequamur: nullam dicere maximarum rerum artem eſſe, cum minimarum ſine arte nulla ſit, hominum eſt parum conſiderate loquentium, atque in maximis rebus errantium; ſi autem eſt aliqua diſciplina virtutis, ubi ea quaeretur, cum ab hoc diſcendi genere diſceſſeris? ſed haec, cum ad philoſophiam cohortamur, accuratius diſputari ſolent; quod alio quodam libro fecimus. hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur, orbati reipublicae muneribus, ad hoc nos ſtudium potiſſimum contuliſſemus. occurritur autem nobis, et quidem a doctis et eruditis quaerentibus, ſatiſne conſtanter facere videamur, qui, cum percipi nihil poſſe dicamus, tamen et aliis de rebus diſſerere ſoleamus, et hoc ipſo tempore praecepta officii perſequamur. quibus

vellem ſatis cognita eſſet noſtra ſenten-
tia: non enim ſumus ii, quorum vagetur
animus errore, nec habeat umquam quid
ſequatur: quae enim eſſet iſta mens, vel
quae vita potius, non modo diſputandi,
ſed etiam vivendi ratione ſublata? nos
autem, ut caeteri alia certa, alia incerta
eſſe dicunt; ſic ab his diſſentientes alia
probabilia, contra alia eſſe dicimus. quid
eſt igitur, quod me impediat, ea, quae
mihi probabilia videantur, ſequi; quae
contra, improbare; atque affirmandi ar-
rogantiam vitantem, fugere temeritatem,
quae a ſapientia diſſidet plurimum? con-
tra autem omnia diſputatur a noſtris,
quod hoc ipſum probabile elucere non
poſſet, niſi ex utraque parte cauſſarum
eſſet facta contentio. ſed haec explanata
ſunt in Academicis noſtris ſatis, ut arbi-
tror, diligenter. tibi autem, mi Cicero,
quamquam in antiquiſſima nobiliſſima-
que philoſophia, Cratippo auctore, ver-
ſaris, iis ſimillimo, qui iſta praeclara pe-
pererunt; tamen haec noſtra, finitima ve-
ſtris, ignota eſſe nolui. ſed jam ad inſti-
3 tuta pergamus. Quinque igitur ratio-
nibus propoſitis officii perſequendi, qua-

Digitized by Google

rum duae ad decus honeſtatemque pertinent; duae ad commoda vitae, copias, opes, facultates; quinta ad eligendi judicium, ſi quando ea, quae dixi, pugnare inter ſe viderentur; honeſtatis pars confecta eſt, quam quidem tibi cupio eſſe notiſſimam. hoc autem, de quo nunc agimus, id ipſum eſt, quod utile appellatur; in quo verbo lapſa conſuetudo deflexit de via, ſenſimque eo deducta eſt, ut, honeſtatem ab utilitate ſecernens, conſtitueret honeſtum eſſe aliquid, quod utile non eſſet, et utile, quod non honeſtum; qua nulla pernicies major hominum vitae potuit afferri. ſumma quidem auctoritate philoſophi ſevere ſane atque honeſte haec tria genera confuſa cogitatione diſtinguunt: quidquid enim juſtum ſit, id etiam utile eſſe cenſent: itemque quod honeſtum, idem juſtum: ex quo efficitur, ut, quidquid honeſtum ſit, idem ſit utile. quod qui parum perſpiciunt, hi ſaepe, verſutos homines et callidos admirantes, malitiam ſapientiam judicant: quorum error eripiendus eſt, opinioque omnis ad eam ſpem traducenda, ut honeſtis conſiliis juſtiſque factis, non fraude et malitia, ſe in-

telligant ea, quae velint, conſequi poſſe: quae ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim ſunt inanima, ut aurum, argentum, ut ea quae gignuntur e terra, ut alia ejuſdem generis: partim animalia, quae habent ſuos impetus, et rerum appetitus. eorum autem alia rationis expertia ſunt, alia ratione utentia: expertes rationis ſunt equi, boves, reliquae pecudes, apes, quarum opere efficitur aliquid ad hominum uſum atque vitam; ratione autem utentium duo genera ponunt, unum deorum, alterum hominum: deos placatos pietas efficiet et ſanctitas: proxime autem et ſecundum deos, homines hominibus maxime utiles eſſe poſſunt. earumque item rerum, quae noceant et obſint, eadem diviſio eſt: ſed quia deos nocere non putant, his exceptis, homines hominibus obeſſe et prodeſſe plurimum arbitrantur: ea enim ipſa, quae inanima diximus, pleraque ſunt hominum operis effecta, quae nec haberemus, niſi manus et ars acceſſiſſent; nec his ſine hominum adminiſtratione uteremur: neque enim valetudinis curatio, neque navigatio, neque agricultura, ne-

que frugum fructuumque reliquorum per-
ceptio et conſervatio ſine hominum ope-
ra ulla eſſe potuiſſet. jam vero et earum
rerum, quibus abundaremus, exportatio,
et earum, quibus egeremus, invectio, cer-
te nulla eſſet, niſi his muneribus homines
fungerentur. eademque ratione nec lapi-
des e terra exciderentur ad uſum noſtrum
neceſſarii, nec ferrum, aes, aurum, ar-
gentum effoderetur penitus abditum ſine
hominum labore et manu. Tecta ve- 4
ro, quibus et frigorum vis pelleretur, et
calorum moleſtiae ſedarentur, unde aut
initio generi humano dari potuiſſent, aut
poſtea ſubveniri, ſi aut vi tempeſtatis, aut
terrae motu, aut vetuſtate cecidiſſent, ni-
ſi communis vita ab hominibus harum re-
rum auxilia petere didiciſſet? adde ductus
aquarum, derivationes fluminum, agro-
rum irrigationes, moles oppoſitas flucti-
bus, portus manu factos; quae unde ſine
hominum opera habere poſſemus? ex qui-
bus multiſque aliis perſpicuum eſt, qui
fructus, quaeque utilitates ex rebus iis,
quae ſunt inanimae, percipiantur, eas
nos nullo modo ſine hominum manu at-
que opera capere potuiſſe. qui denique

Digitized by Google

ex beſtiis fructus, aut quae commoditas, niſi homines adjuvarent, percipi poſſet? nam et qui principes inveniendi fuerunt, quem ex quaque belua uſum habere poſſemus, homines certe fuerunt: nec hoc tempore ſine hominum opera aut paſcere eas, aut domare, aut tueri, aut tempeſtivos fructus ex iis capere, poſſemus: ab eiſdemque et eae, quae nocent, interficiuntur; et, quae uſui poſſunt eſſe, capiuntur. quid enumerem artium multitudinem, ſine quibus vita omnino nulla eſſe potuiſſet? quid enim aegris ſubveniret? quae eſſet oblectatio valentium, qui victus aut cultus, niſi tam multae nobis artes miniſtrarent? quibus rebus exculta hominum vita tantum diſtat a victu et cultu beſtiarum. urbes vero ſine hominum coetu non potuiſſent nec aedificari, nec frequentari: ex quo leges moreſque conſtituti, tum juris aequa deſcriptio, certaque vivendi diſciplina; quas res et manſuetudo animorum conſecuta et verecundia eſt: effectumque, ut eſſet vita munitior; atque ut dando et accipiendo, mutandiſque facultatibus et commodis, nulla re egeremus.

5 Longiores hoc loco ſumus, quam neceſſi-

ſe eſt. quis eſt enim, cui non perſpicua ſint illa, quae pluribus verbis a Panaetio commemorantur; neminem, neque ducem belli, nec principem domi, magnas res et ſalutares ſine hominum ſtudiis gerere potuiſſe? commemoratur ab eo Themiſtocles, Pericles, Cyrus, Ageſilaus, Alexander, quos negat ſine adjumentis hominum tantas res efficere potuiſſe: utitur in re non dubia teſtibus non neceſſariis. atque ut magnas utilitates adipiſcimur conſpiratione hominum atque conſenſu; ſic nulla tam deteſtabilis peſtis eſt, quae non homini ab homine naſcatur. eſt Dicaearchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni et copioſi; qui, collectis caeteris cauſſis, eluvionis, peſtilentiae, vaſtitatis, beluarum etiam repentinae multitudinis, quarum impetu docet quaedam hominum genera eſſe conſumta; deinde comparat, quanto plures deleti ſint homines hominum impetu, id eſt, bellis aut ſeditionibus, quam omni reliqua calamitate. cum igitur hic locus nil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus et proſint et obſint; primum hoc ſtatuo eſſe virtutis, conciliare animos ho-

Digitized by Google

animum, et ad uſus ſuos adjungere. ita-
que, quae in rebus inanimis, quaeque in
tractatione beluarum fiunt utiliter ad ho-
minum vitam, artibus ea tribuuntur ope-
roſis: hominum autem ſtudia, ad ampli-
ficationem noſtrarum rerum promta ac
parata, virorum praeſtantium ſapientia et
virtute excitantur. etenim virtus omnis
tribus in rebus fere vertitur: quarum una
eſt in perſpiciendo, quid in quaque re ve-
rum ſincerumque ſit, quid conſentaneum
cuique, quid conſequens, ex quo quaeque
gignantur, quae cujuſque rei cauſſa ſit:
alterum, cohibere motus animi turbatos,
quos Graeci πάθη nominant; appetitio-
neſque, quas illi ὁρμὰς, obedientes effice-
re rationi: tertium, iis, quibuſcum con-
gregamur, uti moderate et ſcienter, quo-
rum ſtudiis ea, quae natura deſiderat, ex-
pleta cumulataque habeamus; per eoſ-
demque, ſi quid importetur nobis incom-
modi, propulſemus; ulciſcamurque eos,
qui nocere nobis conati ſunt, tantaque
poena afficiamus, quantam aequitas hu-
6 manitaſque patitur. Quibus autem ra-
tionibus hanc facultatem aſſequi poſſi-
mus, ut hominum ſtudia complectamur,

eaque teneamus, dicemus, neque ita multo poſt: ſed pauca ante dicenda ſunt. magnam vim eſſe in fortuna in utramque partem, vel ſecundas ad res vel adverſas, quis ignorat? nam et, cum proſpero flatu ejus utimur, ad exitus pervehimur optatos; et, cum reflavit, affligimur. haec igitur ipſa fortuna caeteros caſus rariores habet; primum ab inanimis procellas, tempeſtates, naufragia, ruinas, incendia; deinde a beſtiis ictus, morſus, impetus: haec ergo, ut dixi, rariora. at vero interitus exercituum, ut proxime trium, ſaepe multorum: clades imperatorum, ut nuper ſummi ac ſingularis viri; invidiae praeterea multitudinis, atque, ob eas, bene meritorum ſaepe civium expulſiones, calamitates, fugae: rurſuſque ſecundae res, honores, imperia, victoriae, quamquam fortuita ſunt, tamen ſine hominum opibus et ſtudiis neutram in partem effici poſſunt. hoc igitur cognito, dicendum eſt, quonam modo hominum ſtudia ad utilitates noſtras allicere atque excitare poſſimus: quae ſi longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparetur; ita fortaſſis etiam brevior videbitur. quae-

Digitized by Google

cumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum atque honeſtandum; aut benevolentiae gratia faciunt, cum aliqua de cauſſa quempiam diligunt; aut honoris, ſi cujus virtutem ſuſpiciunt, quemque dignum fortuna quam ampliſſima putant: aut cui fidem habent, et bene rebus ſuis conſulere arbitrantur; aut cujus opes metuunt; aut contra a quibus aliquid exſpectant, ut cum reges popularesve homines largitiones aliquas proponunt; aut poſtremo pretio ac mercede ducuntur; quae ſordidiſſima eſt illa quidem ratio et inquinatiſſima, et iis, qui ea tenentur, et illis, qui ad eam confugere conantur: male enim ſe res habet, cum, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia: ſed, quoniam nonnumquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt, quemadmodum ſit utendum eo dicemus, ſi prius iis de rebus, quae virtuti propriores ſunt, dixerimus: atque etiam ſubjiciunt ſe homines imperio alterius et poteſtati, pluribus de cauſſis: ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine; aut dignitatis praeſtantia, aut ſpe ſibi id utile futurum, aut metu ne vi parere cogantur, aut ſpe

Digitized by Google

largitionis promiſſionibuſque capti, aut
poſtremo (ut ſaepe in noſtra republica vi-
demus) mercede conducti. Omnium 7
autem rerum nec aptius eſt quidquam ad
opes tuendas ac tenendas, quam diligi,
nec alienius, quam timeri. praeclare enim
Ennius: ‘quem metuunt, oderunt; quem
‘quiſque odit, perîſſe expetit.’ multo-
rum autem odiis nullas opes poſſe obſi-
ſtere, ſi antea fuit ignotum, nuper eſt cog-
nitum. nec vero hujus tyranni ſolum
(quem armis oppreſſa pertulit civitas, pa-
retque cum maxime mortuo) interitus de-
clarat, quantum odium hominum valeat
ad peſtem: ſed reliquorum ſimiles exitus
tyrannorum; quorum haud fere quiſ-
quam talem interitum effugit: malus enim
eſt cuſtos diuturnitatis metus; contraque
benevolentia fidelis vel ad perpetuitatem.
ſed iis, qui vi oppreſſos imperio coercent,
ſit ſane adhibenda ſaevitia; ut heris in fa-
mulos, ſi aliter teneri non poſſunt: qui
vero in libera civitate ita ſe inſtruunt, ut
metuantur, his nihil eſſe poteſt dementi-
us: quamvis enim demerſae ſint leges ali-
cujus opibus, quamvis timefacta libertas;
emergunt tamen haec aliquando aut ju-

Digitized by Google

ficiis tacitis, aut occultis de honore ſuf-
fragiis. acriores autem morſus ſunt in-
termiſſae libertatis, quam retentae. quod
igitur latiſſime patet, neque ad incolumi-
tatem ſolum, ſed etiam ad opes et poten-
tiam valet plurimum, id amplectamur, ut
metus abſit, caritas retineatur; ita facilli-
me, quae volemus, et privatis in rebus et
in republica conſequemur. etenim, qui
ſe metui volent, a quibus metuentur, eoſ-
dem metuant ipſi neceſſe eſt. quid enim
cenſemus ſuperiorem illum Dionyſium?
quo cruciatu timoris angi ſolitum? qui,
cultros metuens tonſorios, candente car-
bone ſibi adurebat capillum: quid Ale-
xandrum Pheraeum? quo animo vixiſſe
arbitramur? qui (ut ſcriptum legimus),
cum uxorem Theben admodum diligeret,
tamen ad eam ex epulis in cubiculum ve-
niens barbarum, et eum quidem (ut ſcrip-
tum eſt) compunctum notis Threiciis, di-
ſtricto gladio jubebat anteire: praemitte-
batque de ſtipatoribus ſuis, qui ſcrutaren-
tur arculas muliebres, et, ne quod in ve-
ſtimentis occultaretur telum, exquire-
rent. ô miſerum, qui fideliorem [illegible]
barum et ſtigmatiam putaret, quam [illegible]

jugem! nec eum fefellit; ab ea enim eſt ipſe propter pellicatus ſuſpicionem interfectus. nec vero ulla vis imperii tanta eſt, quae premente metu poſſit eſſe diuturna. teſtis eſt Phalaris, cujus eſt praeter caeteros nobilitata crudelitas; qui non ex inſidiis interiit, ut is, quem modo dixi, Alexander; non a paucis, ut hic Noſter; ſed in quem univerſa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. quid? Macedones nonne Demetrium reliquerunt, univerſique ſe ad Pyrrhum contulerunt? quid? Lacedaemonios injuſte imperantes nonne repente omnes fere ſocii deſeruerunt, ſpectatoreſque ſe otioſos praebuerunt Leuctricae calamitatis? Externa libentius 8
in tali re, quam domeſtica recordor. verumtamen, quamdiu imperium populi Romani beneficiis tenebatur, non injuriis, bella aut pro ſociis, aut de imperio gerebantur; exitus erant bellorum aut mites, aut neceſſarii; regum, populorum, nationum portus erat et refugium ſenatus; noſtri autem magiſtratus imperatoreſque ex hac una re maximam laudem capere ſtudebant, ſi provincias, ſi ſocios aequitate et fide defendiſſent. itaque illud

patrocinium orbis terrae verius quam imperium, poterat nominari. ſenſim hanc conſuetudinem et diſciplinam jam antea minuebamus, poſt vero Syllae victoriam penitus amiſimus: deſitum eſt enim videri quidquam in ſocios iniquum, cum extitiſſet in cives tanta crudelitas. ergo in illo ſecuta eſt honeſtam cauſſam non honeſta victoria: eſt enim auſus dicere, haſta poſita, cum bona in foro venderet et bonorum virorum, et locupletium, et certe civium, ‘praedam ſuam ſe vendere.’ ſecutus eſt, qui in cauſſa impia, victoria etiam foediore, non ſingulorum civium bona publicaret, ſed univerſas provincias regioneſque uno calamitatis jure comprehenderet. itaque, vexatis et perditis exteris nationibus, ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus; et ex ea urbe triumphari, ſine qua numquam noſtri imperatores ex Tranſalpinis bellis triumpharunt. multa praeterea commemorarem nefaria in ſocios, ſi hoc uno ſol quidquam vidiſſet indignius. jure igitur plectimur: niſi enim multorum impunita ſcelera tuliſſemus, numquam ad unum tanta perveniſſet licentia:

Digitized by Google

a quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos venit hereditas. nec vero umquam bellorum civilium ſemen et cauſſa deerit, dum homines perditi haſtam illam cruentam et meminerint et ſperabunt, quam P. Sylla cum vibraſſet, dictatore propinquo ſuo, idem ſexto et triceſimo anno poſt a ſceleratiore haſta non receſſit: alter autem, qui in illa dictatura ſcriba fuerat, in hac fuit quaeſtor urbanus. ex quo debet intelligi, talibus praemiis propoſitis, numquam defutura bella civilia. itaque parietes urbis modo ſtant et manent, iique ipſi jam extrema ſcelera metuentes; rem vero publicam penitus amiſimus: atque in has clades incidimus (redeundum eſt enim ad propoſitum), dum metui quam cari eſſe et diligi maluimus. quae ſi populo Romano injuſte imperanti accidere potuerunt, quid debent putare ſinguli? quod cum perſpicuum ſit, benevolentiae vim eſſe magnam, metus imbecillam; ſequitur, ut diſſeramus, quibus rebus facillime poſſimus eam, quam volumus, adipiſci cum honore et fide caritatem. ſed ea non pariter omnes egemus: nam ad cujuſque vi-

tum inſtitutam accommodandum eſt, a
multiſne opus ſit, an ſatis a paucis diligi.
certum igitur hoc ſit, idque et primum et
maxime neceſſarium, familiaritates habe-
re fidas amantium nos amicorum, et no-
ſtra mirantium: haec enim eſt una res
prorſus, ut non multum differat inter
ſummos et mediocres viros; eaque utriſ-
que eſt propemodum comparanda. ho-
nore, et gloria, et benevolentia civium
fortaſſe non aeque omnes egent; ſed ta-
men, ſi cui haec ſuppetunt, adjuvant ali-
quantum tum ad caetera, tum ad amici-
9 tias comparandas. Sed de amicitia alio
libro dictum eſt, qui inſcribitur Laelius.
nunc dicamus de gloria; quamquam ea
quoque de re duo ſunt noſtri libri: ſed
attingamus, quandoquidem ea in rebus
majoribus adminiſtrandis adjuvat pluri-
mum. ſumma igitur et perfecta gloria con-
ſtat ex tribus his, ſi diligit multitudo, ſi
fidem habet, ſi cum admiratione quadam
honore dignos putat. haec autem, ſi eſt
ſimpliciter breviterque dicendum, quibus
rebus pariuntur a ſingulis, eiſdem fere a
multitudine. ſed eſt alius quoque quidam
aditus ad multitudinem, ut in univerſo-

rum animos tamquam influere poſſimus: ac primum de illis tribus, quae ante dixi, benevolentiae praecepta videamus: quae quidem beneficiis capitur maxime: ſecundo autem loco benefica voluntate benevolentia movetur, etiam ſi res forte non ſuppetit: vehementer autem amor multitudinis commovetur ipſa fama et opinione liberalitatis, beneficentiae, juſtitiae, fidei, omniumque earum virtutum, quae pertinent ad manſuetudinem morum et ad facilitatem: etenim illud ipſum, quod honeſtum decorumque dicimus, quia per ſe nobis placet, animoſque omnium natura et ſpecie ſua commovet, maximeque quaſi perlucet ex eis, quas commemoravi, virtutibus; idcirco illos, in quibus eas virtutes eſſe remur, a natura ipſa diligere cogimur. atque hae quidem cauſſae diligendi graviſſimae: poſſunt enim praeterea nonnullae eſſe leviores. fides autem ut habeatur, duabus rebus effici poteſt, ſi exiſtimabimur adepti conjunctam cum juſtitia prudentiam: nam et iis fidem habemus, quos plus intelligere quam nos arbitramur, quoſque et futura proſpicere credimus, et cum res agatur, in diſcri-

menque ventum ſit, expedire rem, et conſilium ex tempore capere poſſe; hanc enim utilem homines exiſtimant, veramque prudentiam: juſtis autem et fidis hominibus, id eſt, bonis, ita fides habetur, ut nulla ſit in his fraudis injuriaeque ſuſpicio: itaque his ſalutem noſtram, his fortunas, his liberos rectiſſime committi arbitramur. harum igitur duarum ad fidem faciendam juſtitia plus pollet: quippe cum ea ſine prudentia ſatis habeat auctoritatis, prudentia ſine juſtitia nihil valeat ad faciendam fidem: quo enim quis verſutior et callidior eſt, hoc inviſior et ſuſpectior, detracta opinione probitatis. quamobrem intelligentiae juſtitia conjuncta quantum volet habebit ad faciendam fidem virium: [juſtitia ſine prudentia multum poterit; ſine juſtitia nihil valebit

10 prudentia.] Sed ne quis ſit admiratus, cur, cum inter omnes philoſophos conſtet, a meque ipſo ſaepe diſputatum ſit, qui unam haberet, omnes habere virtutes; nunc ita ſejungam, quaſi poſſit quiſquam, qui non idem prudens ſit, juſtus eſſe: alia eſt illa, cum veritas ipſa limatur in diſputatione, ſubtilitas; alia, cum ad

opinionem communem omnis accommodatur oratio. quamobrem ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus: popularibus enim verbis eſt agendum et uſitatis, cum loquimur de opinione populari; idque eodem modo fecit Panaetius. ſed ad propoſitum revertamur. erat igitur ex tribus, quae ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab iis digni judicaremur. admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quae magna et praeter opinionem ſuam animadverterunt: ſeparatim autem in ſingulis, ſi perſpiciunt nec opinata quaedam bona. itaque eos viros ſuſpiciunt, maximiſque efferunt laudibus, in quibus exiſtimant ſe excellentes quaſdam et ſingulares virtutes perſpicere: deſpiciunt autem eos et contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant. non enim omnes eos contemnunt, de quibus male exiſtimant: nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, et ad faciendam injuriam inſtructos, eos contemnunt quidem neutiquam, ſed de his male exiſtimant. quam-

obrem (ut ante dixi) contemnuntur ii,
qui nec ſibi nec alteri, ut dicitur; in qui-
bus nullus labor, nulla induſtria, nulla
cura eſt. admiratione autem afficiuntur
ii, qui anteire caeteros virtute putantur,
et cum omni carere dedecore, tum vero
iis vitiis, quibus alii non facile poſſunt
obſiſtere. nam et voluptates, blandiſſi-
mae dominae, majores partes animi a
virtute detorquent: et dolorum cum ad-
moventur faces, praeter modum plerique
exterrentur: vita, mors, divitiae, pau-
pertas, omnes homines vehementiſſime
permovent: quae qui in utramque par-
tem excelſo animo magnoque deſpiciunt;
cumque aliqua his ampla et honeſta res
objecta eſt, totos ad ſe convertit et rapit;
tum quis non admiretur ſplendorem pul-
11 chritudinemque virtutis? Ergo et haec
animi deſpicientia admirabilitatem mag-
nam facit; et maxime juſtitia (ex qua una
virtute boni viri appellantur) mirifica
quaedam res multitudini videtur: nec in-
juria: nemo enim juſtus eſſe poteſt, qui
mortem, qui dolorem, qui exſilium, qui
egeſtatem timet; aut qui ea, quae his ſunt
contraria, aequitati anteponit. maxime-

que admirantur eum, qui pecunia non movetur; quod in quo viro perſpectum ſit, hunc igni ſpectatum arbitrantur. ita illa tria, quae propoſita ſunt ad gloriam, omnia juſtitia conficit; et benevolentiam, quod prodeſſe vult plurimis; et, ob eandem cauſſam, fidem; et admirationem, quod eas res ſpernit et negligit, ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur. ac mea quidem ſententia omnis ratio atque inſtitutio vitae adjumenta hominum deſiderat; in primiſque, ut habeas quibuſcum poſſis familiares conferre ſermones; quod eſt difficile, niſi ſpeciem prae te boni viri feras. ergo etiam ſolitario homini, atque in agro vitam agenti, opinio juſtitiae neceſſaria eſt: eoque etiam magis, quod, eam ſi non habebunt, injuſti habebuntur, et nullis praeſidiis ſepti multis afficientur injuriis. atque iis etiam, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendiſque negotiis implicantur, juſtitia ad rem gerendam neceſſaria eſt: cujus tanta vis eſt, ut ne illi quidem, qui maleficio et ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula juſtitiae vivere: (nam, qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, fu-

Digitized by Google

ratur aliquid aut eripit, is ſibi ne in latrocinio quidem relinquit locum): ille autem, qui archipirata dicitur, niſi aequabiliter praedam diſpertiat, aut interficiatur a ſociis, aut relinquatur. quinetiam leges latronum eſſe dicuntur, quibus pareant, quas obſervent: itaque propter aequabilem praedae partitionem et Bardylis Illyrius latro, de quo eſt apud Theopompum, magnas opes habuit; et multo majores Viriatus Luſitanus, cui quidem etiam exercitus noſtri imperatoreſque ceſſerunt; quem C. Laelius, is, qui ſapiens uſurpatur, praetor fregit et comminuit, ferocitatemque ejus ita repreſſit, ut facile bellum reliquis traderet. cum igitur tanta vis juſtitiae ſit, ut ea etiam latronum opes firmet atque augeat, quantam ejus vim inter leges et judicia et in conſtituta
12 republica fore putamus? Mihi quidem non apud Medos ſolum, ut ait Herodotus, ſed etiam apud majores noſtros, juſtitiae fruendae cauſſa videntur olim bene morati reges conſtituti. nam, cum premeretur inops multitudo ab iis, qui majores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant, virtute praeſtantem, qui, cum

prohiberet injuria tenuiores, aequitate conſtituenda ſummos cum infimis pari jure retinebat. eademque conſtituendarum legum fuit cauſſa, quae regum: jus enim ſemper quaeſitum eſt aequabile; neque enim aliter eſſet jus: id ſi ab uno juſto et bono viro conſequebantur, eo erant contenti: cum id minus contingeret, leges ſunt inventae, quae cum omnibus ſemper una atque eadem voce loquerentur. ergo hoc quidem perſpicuum eſt, eos ad imperandum deligi ſolitos, quorum de juſtitia magna eſſet opinio multitudinis. adjuncto verò, ut iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non poſſe conſequi ſe arbitrarentur. omni igitur ratione colenda, et retinenda juſtitia eſt; tum ipſa propter ſeſe; nam aliter juſtitia non eſſet: tum propter amplificationem honoris et gloriae. ſed, ut pecuniae non quaerendae ſolum ratio eſt, ſed etiam collocandae, quae perpetuos ſumtus ſuppeditet, nec ſolum neceſſarios, ſed etiam liberales; ſic gloria et quaerenda et collocanda ratione eſt. quamquam praeclare Socrates ‘ hanc viam ad gloriam ‘ proximam et quaſi compendiariam ’ di-

Digitized by Google

cebat ‘ eſſe, ſi quis id ageret, ut, qualis ‘ haberi vellet, talis eſſet.’ quod ſi qui ſimulatione et inani óſtentatione, et ficto non modo ſermone, ſed etiam vultu, ſtabilem ſe gloriam conſequi poſſe rentur, vehementer errant. vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tanquam floſculi, decidunt, nec ſimulatum poteſt quidquam eſſe diuturnum. teſtes ſunt permulti in utramque partem; ſed, brevitatis cauſſa, familia contenti erimus una: Tib. enim Gracchus, P. filius, tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit: at ejus filii, nec vivi probabantur bonis, et mortui numerum obtinent jure caeſorum.

13 Qui igitur adipiſci veram gloriam volet, juſtitiae fungatur officiis. ea quae eſſent, dictum eſt in libro ſuperiore. ſed, ut facillime, quales ſimus, tales eſſe videamur, etſi in eo ipſo vis maxima eſt, ut ſimus ii, qui haberi velimus; tamen quaedam praecepta danda ſunt: nam, ſi quis ab ineunte aetate habet cauſſam celebritatis et nominis, aut a patre acceptam (quod tibi, mi Cicero, arbitror contigiſſe), aut aliquo caſu atque fortuna; in hunc oculi omni-

Digitized by Google

um conjiciuntur, atque in eum, quid agat, quemadmodum vivat, inquiritur; et, tamquam in clariſſima luce verſetur, ita nullum obſcurum poteſt nec dictum ejus eſſe nec factum. quorum autem prima aetas, propter humilitatem et obſcuritatem, in hominum ignoratione verſatur; hi, ſimul ac juvenes eſſe coeperunt, magna ſpectare, et ad ea rectis ſtudiis debent contendere; quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur illi aetati, verum etiam favetur. prima igitur eſt adoleſcenti commendatio ad gloriam, ſi qua ex bellicis rebus comparari poteſt, in qua multi apud majores noſtros extiterunt; ſemper enim fere bella gerebantur. tua autem aetas incidit in id bellum, cujus altera pars ſceleris nimium habuit, altera felicitatis parum: quo tamen in bello, cum te Pompeius alae alteri praefeciſſet, magnam laudem et a ſummo viro et ab exercitu conſequebare, equitando, jaculando, omni militari labore tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum republica cecidit: mihi autem haec oratio ſuſcepta non de te eſt, ſed de genere toto: quamobrem ad ea, quae reſtant, perga-

Digitized by Google

mus. ut igitur in reliquis rebus multo majora ſunt opera animi, quam corporis; ſic hae res, quas perſequimur ingenio ac ratione, gratiores ſunt, quam illae, quas viribus. prima igitur commendatio proficiſcitur a modeſtia, tum pietate in parentes, tum in ſuos benevolentia. facillime autem et in optimam partem cognoſcuntur adoleſcentes, qui ſe ad claros et ſapientes viros, bene conſulentes reipublicae, contulerunt; quibuſcum ſi frequentes ſint, opinionem afferunt populo, eorum fore ſe ſimiles, quos ſibi ipſi delegerint ad imitandum. P. Rutilii adoleſcentiam, ad opinionem et innocentiae et juris ſcientiae, P. Mutii commendavit domus: nam L. quidem Craſſus, cum eſſet admodum adoleſcens, non aliunde mutuatus eſt, ſed ſibi ipſe peperit maximam laudem ex illa accuſatione nobili et glorioſa: et, qua aetate qui exercentur, laude affici ſolent (ut de Demoſthene accepimus); ea aetate L. Craſſus oſtendit, id ſe in foro optime jam facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari.
14 Sed, cum duplex ratio ſit orationis, quarum in altera ſermo ſit, in altera con-

Digitized by Google

tentio; non eſt id quidem dubium, quin contentio orationis majorem vim habeat ad gloriam: ea eſt enim, quam eloquentiam dicimus: ſed tamen difficile dictu eſt, quantopere conciliet animos comitas affabilitaſque ſermonis. exſtant epiſtolae et Philippi ad Alexandrum, et Antipatri ad Caſſandrum, et Antigoni ad Philippum filium, trium prudentiſſimorum (ſic enim accepimus), quibus praecipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam alliciant, militeſque blando appellando ſermone deliniant. quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea ſaepe univerſam excitat: magna eſt enim admiratio copioſe ſapienterque dicentis; quem qui audiunt, intelligere etiam et ſapere plus quam caeteros arbitrantur: ſi vero ineſt in oratione miſta modeſtiae gravitas, nil admirabilius fieri poteſt; eoque magis, ſi ea ſunt in adoleſcente. ſed, cum ſint plura cauſſarum genera, quae eloquentiam deſiderant, multique in noſtra republica adoleſcentes, et apud judices et apud ſenatum, dicendo laudem aſſecuti ſint; maxima admiratio eſt in judiciis: quorum ratio duplex eſt;

Digitized by Google

nam et ex accuſatione et defenſione conſtat; quarum etſi laudabilior eſt defenſio, tamen etiam accuſatio probata perſaepe eſt. dixi paulo ante de Craſſo. idem fecit adoleſcens M. Antonius. etiam P. Sulpitii eloquentiam accuſatio illuſtravit, cum ſeditioſum et inutilem civem, C. Norbanum, in judicium vocavit. ſed hoc quidem non eſt ſaepe faciendum; nec umquam niſi aut reipublicae cauſſa, ut ii, quos ante dixi; aut ulciſcendi, ut duo Luculli; aut patrocinii, ut nos pro Siculis: pro Sardis Julius. in accuſando etiam Manio Aquilio L. Fufii cognita induſtria eſt. ſemel igitur, aut non ſaepe certe: ſin erit, cui faciendum ſit ſaepius, reipublicae tribuat hoc muneris, cujus inimicos ulciſci ſaepius, non eſt reprehendendum. modus tamen adſit: duri enim hominis, vel potius vix hominis videtur, periculum capitis inferre multis. id cum periculoſum ipſi eſt, tum etiam ſordidum ad famam, committere ut accuſator nominere: quod contigit M. Bruto, ſummo genere nato, illius filio, qui juris civilis in primis peritus fuit. atque etiam hoc praeceptum officii diligenter tenendum eſt, ne

Digitized by Google

quem umquam innocentem judicio capitis arceſſas: id enim ſine ſcelere fieri nullo pacto poteſt: nam quid eſt tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad ſalutem hominum et ad conſervationem datam, ad bonorum peſtem perniciemque convertere? nec tamen, ut hoc fugiendum eſt, ita habendum eſt religioni, nocentem aliquando, modo ne nefarium impiumque, defendere: vult hoc multitudo, patitur conſuetudo, fert etiam humanitas. judicis eſt, ſemper in cauſſis verum ſequi; patroni, nonnumquam veriſimile, etiam ſi minus ſit verum, defendere: quod ſcribere, praeſertim cum de philoſophia ſcriberem, non auderem, niſi idem placeret graviſſimo Stoicorum Panaetio. maxime autem et gloria paritur et gratia defenſionibus; eoque major, ſi quando accidit, ut ei ſubveniatur, qui potentis alicujus opibus circumveniri urgerique videatur: ut nos et ſaepe alias, et adoleſcentes contra L. Syllae dominantis opes pro Sex. Roſcio Amerino fecimus; quae, ut ſcis, exſtat oratio. Sed expoſitis adoleſcen- 15
tium officiis, quae valeant ad gloriam adipiſcendam, deinceps de beneficientia ac

liberalitate dicendum eſt: cujus eſt ratio duplex; nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia: facilior eſt haec poſterior, locupleti praeſertim; ſed illa lautior ac ſplendidior, et viro forti claroque dignior: quamquam enim in utroque ineſt gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur: largitioque, quae fit ex re familiari, fontem ipſum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur; qua quo in plures uſus ſis, eo minus in multos uti poſſis. at qui opera, id eſt, virtute et induſtria, benefici et liberales erunt; primum quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adjutores habebunt; deinde conſuetudine beneficientiae paratiores erunt, et tamquam exercitatiores, ad bene de multis promerendum. praeclare in epiſtola quadam Alexandrum filium Philippus accuſat, quod largitione benevolentiam Macedonum conſectetur: ‘ quae te, malum! inquit, ‘ ratio in iſtam ſpem induxit, ut eos tibi ‘ fideles putares fore, quos pecunia cor‘ rupiſſes? an tu id agis, ut Macedones ‘ non te regem ſuum, ſed miniſtrum et

Digitized by Google

'praebitorem ſperent fore?' bene 'miniſtrum et praebitorem,' quia ſordidum regi: melius etiam, quod largitionem 'corruptelam' eſſe dixit; fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem ſemper exſpectandum paratior. hoc ille filio; ſed praeceptum putemus omnibus. quamobrem id quidem non dubium eſt, quin illa benignitas, quae conſtat ex opera et induſtria, et honeſtior ſit, et latius pateat, et poſſit prodeſſe pluribus: nonnumquam tamen eſt largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum eſt; et ſaepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum: ſed diligenter atque moderate: multi enim patrimonia effuderunt inconſulte largiendo: quid autem eſt ſtultius, quam, quod libenter facias, curare ut id diutius facere non poſſis? atque etiam ſequuntur largitionem rapinae: cum enim dando egere coeperint, alienis bonis manus afferre coguntur: ita, cum benevolentiae comparandae cauſſa benefici eſſe velint, non tanta ſtudia aſſequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. quamobrem nec ita claudenda eſt res fa-

Digitized by Google

miliaris, ut eam benignitas aperire non poſſit; nec ita reſeranda, ut pateat omnibus: modus adhibeatur, iſque referatur ad facultates. omnino meminiſſe debemus id, quod a noſtris hominibus ſaepiſſime uſurpatum jam in proverbii conſuetudinem venit, ‘largitionem fundum non habere:’ etenim quis poteſt modus eſſe, cum et idem qui conſuêrunt, et idem illud alii deſide-
16 rent? Omnino duo ſunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales: prodigi, qui epulis et viſcerationibus, et gladiatoriis muneribus, ludorum venationumque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem aut nullam omnino ſint relicturi: liberales autem, qui ſuis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt, aut aes alienum ſuſcipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adjuvant, aut opitulantur in re vel quaerenda vel augenda. itaque miror, quid in mentem venerit Theophraſto, in eo libro, quem de divitiis ſcripſit; in quo multa praeclare, illud abſurde: eſt enim multus in laudanda magnificentia et apparatione popularium munerum, taliumque ſumtuum faculta-

Digitized by Google

tem fructum divitiarum putat: mihi autem ille fructus liberalitatis, cujus pauca exempla poſui, multo et major videtur et certior. quanto Ariſtoteles gravius et verius nos reprehendit, qui has pecuniarum effuſiones non admiremur, quae fiunt ad multitudinem deliniendam? at, ‘ ii, qui ‘ ab hoſte obſidentur, ſi emere aquae ſex- ‘ tarium mina cogantur, hoc primo in- ‘ credibile nobis videri, omneſque mira- ‘ ri; ſed, cum attenderint, veniam neceſ- ‘ ſitati dare: in his immanibus jacturis in- ‘ finitiſque ſumtibus nihil nos magnopere ‘ mirari; cum praeſertim nec neceſſitati ‘ ſubveniatur, nec dignitas augeatur; ip- ‘ ſaque illa delectatio multitudinis ſit ad ‘ breve exiguumque tempus; eaque a le- ‘ viſſimo quoque; in quo tamen ipſo una ‘ cum ſatietate memoria quoque moria- ‘ tur voluptatis.’ bene etiam colligit, ‘ haec ‘ pueris, et mulierculis, et ſervis, et ſer- ‘ vorum ſimillimis liberis, eſſe grata: gra- ‘ vi vero homini, et ea, quae fiunt, judi- ‘ cio certo ponderanti, probari poſſe nul- ‘ lo modo.’ quamquam intelligo, in noſtra civitate inveterâſſe etiam bonis temporibus, ut ſplendor aedilitatum ab opti-

Digitized by Google

mis viris poſtuletur: itaque et P. Craſſus,
cum cognomine dives tum copiis, func-
tus eſt aedilitio maximo munere: et pau-
lo poſt L. Craſſus, cum omnium homi-
num moderatiſſimo, Q. Mutio, magnifi-
centiſſima aedilitate functus eſt: deinde
C. Claudius, Appii filius: multi poſt, Lu-
culli, Hortenſius, Silanus: omnes autem
P. Lentulus, me conſule, vicit ſuperio-
res; hunc eſt Scaurus imitatus. magni-
ficentiſſima vero noſtri Pompeii munera
ſecundo conſulatu: in quibus omnibus
17 quid mihi placeat, vides. Vitanda ta-
men eſt ſuſpicio avaritiae. Mamerco, ho-
mini ditiſſimo, praetermiſſio aedilitatis
conſulatus repulſam attulit. quare et ſi
poſtulatur a populo, bonis viris ſi non de-
ſiderantibus, attamen approbantibus, fa-
ciendum eſt, modo pro facultatibus; nos
ipſi ut fecimus: et ſiquando aliqua res ma-
jor, atque utilior, populari largitione ac-
quiritur; ut Oreſti nuper prandia in ſemi-
tis decumae nomine magno honori fue-
runt. ne Marco quidem Seio vitio datum
eſt, quod in caritate annonae aſſe modium
populo dedit: magna enim ſe et invetera-
ta invidia, nec turpi jactura, quando erat

Digitized by Google

aedilis, nec maxima liberavit. ſed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, quod gladiatoribus emtis reipublicae cauſſa, quae ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoreſque compreſſit. cauſſa igitur largitionis eſt, ſi aut neceſſe eſt, aut utile: in his autem ipſis mediocritatis regula optima eſt. L. quidem Philippus Q. filius, magno vir ingenio in primiſque clarus, gloriari ſolebat, ſe ſine ullo munere adeptum eſſe omnia, quae haberentur ampliſſima. dicebat idem C. Curio. nobis quoque licet in hoc quodammodo gloriari: nam pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragiis adepti ſumus noſtro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominavi, ſane exiguus ſumtus aedilitatis fuit. atque etiam illae impenſae meliores; muri, navalia, portus, aquarum ductus, omniaque quae ad uſum reipublicae pertinent: quamquam quod praeſens tamquam in manum datur, jucundius eſt; tamen haec in poſterum gratiora. theatra, porticus, nova templa, verecundius reprehendo propter Pompeium: ſed doctiſſimi non probant; ut et hic ipſe Panaetius, quem multum in

his libris ſecutus ſum, non interpretatus; et Demetrius Phalereus, qui Periclem principem Graeciae vituperat, quod tantam pecuniam in praeclara illa propylaea conjecerit. ſed de hoc genere toto in iis libris, quos de republica ſcripſi, diligenter eſt diſputatum. tota igitur ratio talium largitionum genere vitioſa eſt, temporibus neceſſaria; et tum ipſa et ad facultates accommodanda, et mediocritate mo-
18 deranda eſt. In illo autem altero genere largiendi, quod a liberalitate proficiſcitur, non uno modo in diſparibus cauſſis affecti eſſe debemus. alia cauſſa eſt ejus, qui calamitate premitur; et ejus, qui res meliores quaerit, nullis ſuis rebus adverſis. propenſior benignitas eſſe debebit in calamitoſos, niſi forte erunt digni calamitate: in iis tamen, qui ſe adjuvari volent, non ut ne affligantur, ſed ut altiorem gradum adſcendant, reſtricti omnino eſſe nullo modo debemus; ſed in deligendis idoneis judicium et diligentiam adhibere: nam praeclare Ennius;

Benefacta male locata malefacta arbitror.

quod autem tributum eſt bono viro et

grato, in eo, cum ex ipſo fructus eſt, tum etiam ex caeteris: temeritate enim remota, gratiſſima eſt liberalitas; eoque eam ſtudioſius plerique laudant, quod ſummi cujuſque bonitas commune perfugium eſt omnium. danda igitur opera eſt, ut iis beneficiis quam plurimos afficiamus, quorum memoria liberis poſteriſque prodatur, ut iis ingratis eſſe non liceat: omnes enim immemorem beneficii oderunt; eamque injuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri; eumque, qui faciat, communem hoſtem tenuiorum putant. atque haec benignitas etiam reipublicae utilis eſt, redimi e ſervitute captos, locupletari tenuiores; quod quidem vulgo ſolitum fieri ab ordine noſtro, in oratione Craſſi ſcriptum copioſe videmus. hanc ergo conſuetudinem benignitatis largitioni munerum longe antepono: haec eſt gravium hominum atque magnorum; illa quaſi aſſentatorum populi, multitudinis levitatem voluptate quaſi titillantium. conveniet autem, cum in dando munificum eſſe, tum in exigendo non acerbum; in omnique re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, vicinitatibus et

confiniis, aequum et facilem; multa multis de jure ſuo cedentem; a litibus vero, quantum liceat, et neſcio an paulo plus etiam quam liceat, abhorrentem: eſt enim non modo liberale, paulum nonnumquam de ſuo jure decedere, ſed interdum etiam fructuoſum. habenda autem eſt ratio rei familiaris, quam quidem dilabi ſinere, flagitioſum eſt; ſed ita, ut illiberalitatis avaritiaeque abſit ſuſpicio: poſſe enim liberalitate uti, non ſpoliantem ſe patrimonio, nimirum eſt pecuniae fructus maximus. recte etiam a Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas: eſt enim, ut mihi quidem videtur, valde decorum, patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus: idque etiam reipublicae eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe noſtra non egere: eſt autem etiam vehementer utile iis, qui honeſte poſſe multum volunt, per hoſpites apud externos populos valere opibus et gratia. Theophraſtus quidem ſcribit, Cimonem Athenis etiam in ſuos curiales Laciadas hoſpitalem fuiſſe: ita enim inſtituiſſe, et villicis imperaviſſe, ut omnia praeberentur, quicumque Laciades in vil-

Digitized by Google

lam ſuam devertiſſet. Quae autem o- 19
pera, non largitione beneficia dantur, haec
tum in univerſam rempublicam, tum in
ſingulos cives conferuntur: nam in jure
cavere, conſilio juvare, atque hoc ſcien-
tiae genere prodeſſe quam plurimis, ve-
hementer et ad opes augendas pertinet et
ad gratiam. itaque cum multa praeclara
majorum, tum quod optime conſtituti ju-
ris civilis ſummo ſemper in honore fuit
cognitio atque interpretatio: quam qui-
dem, ante hanc confuſionem temporum,
in poſſeſſione ſua principes retinuerunt;
nunc, ut honores, ut omnes dignitatis
gradus, ſic hujus ſcientiae ſplendor dele-
tus eſt: idque eo indignius, quod eo tem-
pore hoc contigit, cum is eſſet, qui omnes
ſuperiores, quibus honore par eſſet, ſcien-
tia facile viciſſet. haec igitur opera grata
multis, et ad beneficiis obſtringendos ho-
mines accommodata. atque huic arti fi-
nitima eſt dicendi gravior facultas, et gra-
tior, et ornatior. quid enim eloquentia
praeſtabilius, vel admiratione audienti-
um, vel ſpe indigentium, vel eorum, qui
defenſi ſunt, gratia? huic quoque ergo a
majoribus noſtris eſt in toga dignitatis

Digitized by Google

principatus datus. diſerti igitur hominis, et facile laborantis, quodque in patriis eſt moribus, multorum cauſſas et non gravate et gratuito defendentis, beneficia et patrocinia late patent. admonebat me res, ut hoc quoque loco intermiſſionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem, ni vererer, ne de me ipſe aliquid viderer queri. ſed tamen videmus, quibus exſtinctis oratoribus, quam in paucis ſpes, quanto in paucioribus facultas, quam in multis ſit audacia. cum autem omnes non poſſunt, ne multi quidem, aut juriſperiti eſſe aut diſerti; licet tamen opera prodeſſe multis beneficia petentem, commendantem judicibus et magiſtratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipſos, qui aut conſuluntur aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiae conſequuntur, latiſſimeque eorum manat induſtria. jam illud non ſunt admonendi (eſt enim in promtu), ut animadvertant, cum juvare alios velint, ne quos offendant: ſaepe enim aut eos laedunt, quos non debent; aut eos, quos non expedit: ſi imprudentes, negligentiae eſt; ſi ſcientes, temeritatis. utendum etiam eſt excuſatione adverſus eos,

quos invitus offendas, quacumque poſſis, quare id, quod feceris, neceſſe fuerit, nec aliter facere potueris; caeteriſque operis et officiis erit id, quod violatum eſt, compenſandum. Sed, cum in hominibus juvandis aut mores ſpectari aut fortuna ſoleat, dictu quidem eſt proclive, itaque vulgo loquuntur, ſe in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam ſequi. honeſta oratio eſt: ſed quis eſt tandem, qui inopis et optimi viri cauſſae non anteponat, in opera danda, gratiam fortunati et potentis? a quo enim expeditior et celerior remuneratio fore videtur, in eum fere eſt voluntas noſtra propenſior. ſed animadvertendum eſt diligentius, quae natura rerum ſit: nimirum enim inops ille, ſi bonus eſt vir, etiam ſi referre gratiam non poteſt, habere certe poteſt. commode autem, quicumque dixit; ‘ pecuniam ‘ qui habeat, non reddidiſſe; qui reddiderit, non habere: gratiam autem et qui retulerit, habere; et qui habeat, retuliſſe.’ at, qui ſe locupletes, honoratos, beatos putant; hi ne obligari quidem beneficio volunt: quinetiam beneficium ſe dediſſe arbitrantur, cum ipſi quamvis magnum

aliquid acceperint: atque etiam a ſe poſtulari aut exſpectari aliquid ſuſpicantur: patrocinio vero ſe uſos, et clientes appellari, mortis inſtar putant. at vero ille tenuis, cum, quidquid factum ſit, ſe ſpectatum, non fortunam putet; non modo illi, qui eſt meritus, ſed etiam illis, a quibus exſpectat (eget enim multis), gratum ſe videri ſtudet: neque vero verbis auget ſuum munus, ſi quo forte fungitur, ſed etiam extenuat. videndumque illud eſt, quod, ſi opulentum fortunatumque defenderis; in uno illo, aut forte in liberis ejus, manet gratia: ſin autem inopem, probum tamen et modeſtum; omnes non improbi humiles, quae magna in populo multitudo eſt, praeſidium ſibi paratum vident. quamobrem melius apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collocari puto. danda omnino opera eſt, ut omni generi ſatisfacere poſſimus: ſed, ſi res in contentionem veniet, nimirum Themiſtocles eſt auctor adhibendus, qui, cum conſuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret; 'ego vero, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae viro.'

Digitized by Google

ſed corrupti mores depravatique ſunt ad-
miratione divitiarum; quarum magnitu-
do quid ad unumquemque noſtrûm per-
tinet? illum fortaſſe adjuvat, qui habet:
ne id quidem ſemper: ſed fac juvare; po-
tentior ſane ſit, honeſtior vero quomodo?
quod ſi etiam bonus erit vir, ne impediant
divitiae, quo minus juvetur, modo ne ad-
juvent; ſitque omne judicium, non quam
locuples, ſed qualis quiſque ſit. extremum
autem praeceptum in beneficiis opera-
que danda eſt; ne quid contra aequitatem
contendas, ne quid pro injuria: funda-
mentum enim perpetuae commendationis
et famae eſt juſtitia, ſine qua nihil poteſt
eſſe laudabile. Sed quoniam de eo ge- 21
nere beneficiorum dictum eſt, quae ad ſin-
gulos ſpectant; deinceps de iis, quae ad
univerſos, quaeque ad rempublicam per-
tinent, diſputandum eſt. eorum autem
ipſorum partim ejuſmodi ſunt, ut ad uni-
verſos cives pertineant; partim ſingulos
ut attingant; quae ſunt etiam gratiora.
danda eſt opera omnino, ſi poſſit, utriſ-
que; nec minus, ut etiam ſingulis conſu-
latur: ſed ita, ut ea res aut proſit, aut
certe ne obſit reipublicae. C. Gracchi fru-

Digitized by Google

mentaria magna largitio; exhauriebat igitur aerarium: modica M. Octavii, et reipublicae tolerabilis, et plebi neceſſaria; ergo et civibus et reipublicae ſalutaris. in primis autem videndum erit ei, qui rempublicam adminiſtrabit, ut ſuum quiſque teneat, neque de bonis privatorum publice diminutio fiat: pernicioſe enim Philippus, in tribunatu cum legem agrariam ferret, quam tamen antiquari facile paſſus eſt, et in eo vehementer ſe moderatum praebuit; ſed, cum in agendo multa populariter, tum illud male, ' non eſſe in ' civitate duo millia hominum, qui rem ' haberent.' capitalis oratio, et ad aequationem bonorum pertinens; qua peſte quae poteſt eſſe major? hanc enim ob cauſſam maxime, ut ſua tenerentur, reſpublicae civitateſque conſtitutae ſunt: nam, etſi duce natura congregabantur homines, tamen, ſpe cuſtodiae rerum ſuarum, urbium praeſidia quaerebant. danda etiam opera eſt, ne, quod apud majores noſtros ſaepe fiebat, propter aerarii tenuitatem aſſiduitatemque bellorum, tributum ſit conferendum: idque ne eveniat, multo ante erit providendum. ſin quae neceſſi-

Digitized by Google

tas hujus muneris alicui reipublicae obvenerit (malo enim alteri, quam noſtrae ominari; neque tantum de noſtra, ſed de omni republica diſputo), danda erit opera, ut omnes intelligant, ſi ſalvi eſſe velint, neceſſitati eſſe parendum. atque etiam omnes, qui rempublicam gubernabunt, conſulere debebunt, ut earum rerum copia ſit, quae ſunt neceſſariae; quarum qualis comparatio fieri ſoleat et debeat, non eſt neceſſe diſputare: eſt enim in promtu; tantum locus attingendus fuit. caput autem eſt in omni procuratione negotii et muneris publici, ut avaritiae pellatur etiam minima ſuſpicio. ‘ utinam,’ inquit C. Pontius Samnis, ‘ ad illa tempora me fortuna ‘ reſervaviſſet, et tum eſſem natus, ſi quan‘ do Romani dona accipere coepiſſent! ‘ non eſſem paſſus diutius eos imperare.’ nae illi multa ſaecula exſpectanda fuerunt: modo enim hoc malum in hanc rempublicam invaſit: itaque facile patior tum potius Pontium fuiſſe, ſiquidem in illo tantum fuit roboris. nondum centum et decem anni ſunt, cum de pecuniis repetundis a L. Piſone lata eſt lex, nulla antea cum fuiſſet: at vero poſtea tot leges, et pro-

Digitized by Google

ximae quaeque duriores; tot rei, tot dam-
nati, tantum Italicum bellum propter ju-
diciorum metum excitatum; tanta, ſub-
latis legibus et judiciis, expilatio direp-
tioque ſociorum, ut imbecillitate aliorum,
22 non noſtra virtute valeamus. Laudat
Africanum Panaetius, quod fuerit abſti-
nens. quidni laudet? ſed in illo alia ma-
jora: laus enim abſtinentiae non homi-
nis eſt ſolum, ſed etiam temporum illo-
rum. omni Macedonum gaza, quae fuit
maxima, potitus eſt Paulus: tantum in
aerarium pecuniae invexit, ut unius im-
peratoris praeda finem attulerit tributo-
rum: at hic nihil domum ſuam praeter
memoriam nominis ſempiternam detulit.
imitatus patrem Africanus, nihilo locu-
pletior Carthagine everſa. quid? qui ejus
collega in cenſura fuit, L. Mummius,
numquid copioſior, cum copioſiſſimam ur-
bem funditus ſuſtuliſſet? Italiam ornare,
quam domum ſuam, maluit: quamquam,
Italia ornata, domus ipſa mihi videtur
ornatior. nullum igitur vitium tetrius
eſt (ut eo, unde digreſſa eſt, referat ſe
oratio), quam avaritia; praeſertim in
principibus rempublicam gubernantibus:

Digitized by Google

habere enim quaeſtui rempublicam non modo turpe eſt, ſed ſceleratum etiam et nefarium. itaque quod Apollo Pythius oraculum edidit, 'Spartam nulla 're alia, niſi avaritia, eſſe perituram,' id videtur non ſolum Lacedaemoniis, ſed et omnibus opulentis populis praedixiſſe. nulla autem re conciliare facilius benevolentiam multitudinis poſſunt ii, qui reipublicae praeſunt, quam abſtinentia et continentia. qui vero ſe populares volunt, ob eamque cauſſam aut agrariam rem tentant, ut poſſeſſores ſuis ſedibus pellantur; aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant; ii labefactant fundamenta reipublicae: concordiam primum, quae eſſe non poteſt, cum aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniae: deinde aequitatem, quae tollitur omnis, ſi habere ſuum cuique non licet: id enim eſt proprium (ut ſupra dixi) civitatis atque urbis, ut ſit libera, et non ſollicita ſuae rei cujuſque cuſtodia. atque in hac pernicie reipublicae ne illam quidem conſequuntur, quam putant, gratiam: nam, cui res erepta eſt, eſt inimicus; cui data, etiam diſſimulat ſe accipere

voluiſſe, et maxime in iis pecuniis creditis occultat ſuum gaudium, ne videatur non fuiſſe ſolvendo. at vero ille, qui accipit injuriam, et meminit, et prae ſe fert dolorem ſuum. nec, ſi plures ſunt ii, quibus improbe datum eſt, quam illi, quibus injuſte ademtum eſt, idcirco plus etiam valent: non enim numero haec judicantur, ſed pondere. quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis aut etiam ſaeculis ante poſſeſſum, qui nullum habuit, habeat; qui autem habuit,
23 amittat? Ac propter hoc injuriae genus Lacedaemonii Lyſandrum Ephorum expulerunt: Agin regem, quod numquam antea apud eos acciderat, necaverunt; ex eoque tempore tantae diſcordiae ſecutae ſunt, ut et tyranni exſiſterent, et optimates exterminarentur, et praeclariſſime conſtituta reſpublica dilaberetur: nec vero ſolum ipſa cecidit, ſed etiam reliquam Graeciam evertit contagionibus malorum, quae a Lacedaemoniis profecta manarunt latius. quid? noſtros Gracchos, Tib. Gracchi ſummi viri filios, Africani nepotes, nonne agrariae contentiones perdiderunt? at vero Ara-

Digitized by Google

tus Sicyonius jure laudatur, qui, cum ejus civitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem clandeſtino introitu urbe eſt potitus: cumque tyrannum Nicoclem improviſo oppreſſiſſet, ſexcentos exſules, qui fuerant ejus civitatis locupletiſſimi, reſtituit, remque publicam adventu ſuo liberavit. ſed, cum magnam animadverteret in bonis et poſſeſſionibus difficultatem, quod et eos, quos ipſe reſtituerat, quorum bona alii poſſederant, egere iniquiſſimum eſſe arbitrabatur; et quinquaginta annorum poſſeſſiones movere non nimis aequum putabat, propterea quod tam longo ſpatio multa hereditatibus[1], multa emtionibus, multa dotibus tenebantur ſine injuria; judicavit, neque illis adimi, neque his non ſatisfieri, quorum illa fuerant, oportere. cum igitur ſtatuiſſet, opus eſſe ad eam rem conſtituendam pecunia, Alexandriam ſe proficiſci velle dixit, remque integram ad reditum ſuum juſſit eſſe: iſque celeriter ad Ptolemaeum ſuum hoſpitem venit, qui tum regnabat alter poſt Alexandriam conditam: cui cum expoſuiſſet, patriam

ſe liberare velle, cauſſamque docuiſſet, a rege opulento vir ſummus facile impetravit, ut grandi pecunia adjuvaretur: quam cum Sicyonem attuliſſet, adhibuit ſibi in conſilium quindecim principes, cum quibus cauſſas cognovit, et eorum, qui aliena tenebant, et eorum, qui ſua amiſerant: perfecitque, aeſtimandis poſſeſſionibus, ut perſuaderent aliis, ut pecuniam accipere mallent, poſſeſſionibus cederent; aliis, ut commodius putarent numerari ſibi quod tanti eſſet, quam ſuum recuperare: ita perfectum eſt, ut omnes concordia conſtituta ſine querela diſcederent. ô virum magnum, dignumque qui in noſtra republica natus eſſet.! ſic par eſt agere cum civibus; non, ut bis jam vidimus, haſtam in foro ponere, et bona civium voci ſubjicere praeconis. at ille Graecus (id quod fuit ſapientis et praeſtantis viri) omnibus conſulendum putavit: eaque eſt ſumma ratio et ſapientia boni civis, commoda civium non divellere, atque omnes aequitate eadem continere. habitent gratis in alieno: quid ita? ut, cum ego emerim, aedificarim, tuear, impendam, tu, me invito, fruare.

meo? quid eſt aliud aliis ſua eripere, aliis
dare aliena? tabulae vero novae quid ha-
bent argumenti, niſi ut emas mea pecu-
nia fundum; eum tu habeas, ego non ha-
beam pecuniam? Quamobrem ne ſit 24
aes alienum, quod reipublicae noceat,
providendum eſt (quod multis rationi-
bus caveri poteſt): non, ſi fuerit, ut lo-
cupletes ſuum perdant, debitores lucren-
tur alienum: nec enim ulla res vehemen-
tius rempublicam continet, quam fides;
quae eſſe nulla poteſt, niſi erit neceſſaria
ſolutio rerum creditarum. numquam ve-
hementius actum eſt, quam me conſule,
ne ſolveretur: armis et caſtris tentata res
eſt ab omni genere hominum et ordine;
quibus ſic reſtiti, ut hoc totum malum de
republica tolleretur: numquam nec ma-
jus aes alienum fuit, nec melius nec faci-
lius diſſolutum eſt; fraudandi enim ſpe
ſublata, ſolvendi neceſſitas conſecuta eſt.
at vero hic noſter victor, tum quidem
victus, quae cogitarat, ea perfecit, cum
ejus jam nihil intereſſet: tanta in eo pec-
candi libido fuit, ut hoc ipſum eum delec-
taret, peccare, etiam ſi cauſſa non eſſet.
ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis

Digitized by Google

detur, aliis auferatur, abergant ii, qui rempublicam tuebuntur: in primiſque operam dabunt, ut juris et judiciorum aequitate ſuum quiſque teneat; et neque tenuiores propter humilitatem circumveniantur, neque locupletibus ad ſua vel tenenda vel recuperanda obſit invidia: praeterea quibuſcumque rebus vel belli vel domi poterunt, rempublicam augeant imperio, agris, vectigalibus. haec magnorum hominum ſunt: haec apud majores noſtros factitata: haec genera officiorum qui perſequuntur, cum ſumma utilitate reipublicae magnam ipſi adipiſcentur et gratiam et gloriam. in his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper eſt mortuus, duo praeterita cenſet eſſe a Panaetio, valetudinis curationem, et pecuniae: quas res a ſummo philoſopho praeteritas arbitror, quòd eſſent faciles; ſunt certe utiles. ſed valetudo ſuſtentatur notitia ſui corporis; et obſervatione, quae res aut prodeſſe ſoleant aut obeſſe; et continentia in victu omni atque cultu, corporis tuendi cauſſa; et praetermittendis voluptatibus; poſtremo arte eorum, quorum ad ſcientiam haec

Digitized by Google

pertinent. res autem familiaris quaeri debet iis rebus, a quibus abeſt turpitudo; conſervari autem diligentia et parſimonia; iiſdem etiam rebus augeri. has res commodiſſime Xenophon Socraticus perſecutus eſt in eo libro, qui OECONOMICUS inſcribitur; quem nos, iſta fere aetate cum eſſemus, qua tu es nunc, e Graeco in Latinum convertimus. Sed uti- 25
litatum comparatio, quoniam hic locus erat quartus, a Panaetio praetermiſſus, ſaepe eſt neceſſaria: nam et corporis commoda cum externis, et externa cum corporis, et ipſa inter ſe corporis, et externa cum externis comparari ſolent. cum externis corporis, hoc modo comparantur; valere ut malis, quam dives eſſe. cum corporis externa, hoc modo: dives eſſe potius, quam maximis corporis viribus. ipſa inter ſe corporis ſic: ut bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati. externorum autem; ut gloria divitiis, vectigalia urbana ruſticis. ex quo genere comparationis illud eſt Catonis ſenis; a quo cum quaereretur, quid maxime in re familiari expediret, reſpondit, 'bene paſcere.' quid ſecundum? 'ſatis bene paſcere.' quid ter-

Digitized by Google

tium? ' male paſcere.' quid quartum? ' arare.' et cum ille, qui quaeſierat, dixiſſet, quid foenerari? tum Cato, ' quid hominem, inquit, occidere?' ex quo et multis aliis intelligi debet, utilitatum comparationes fieri ſolere, recteque hoc adjunctum eſſe quartum exquirendorum officiorum genus. ſed toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius a quibuſdam optimis viris ad medium Janum ſedentibus, quam ab ullis philoſophis ulla in ſchola, diſputatur. ſunt tamen ea cognoſcenda: pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro diſputatum eſt. reliqua deinceps perſequemur.

Digitized by Google

M. T. CICERONIS
DE
OFFICIIS
AD
MARCUM FILIUM.
LIBER TERTIUS.

PUblium Scipionem, Marce fili, eúm, qui primus Africanus appellatus ſit, dicere ſolitum ſcripſit Cato, qui fuit fere ejus aequalis, ‘ numquam ſe minus otioſum eſſe, quam cum otioſus; nec minus ſolum, quam cum ſolus eſſet.’ magnifica verò vox, et magno viro ac ſapiente digna; quae declarat, illum et in otio de negotiis cogitare, et in ſolitudine ſecum loqui ſolitum; ut neque ceſſaret umquam, et interdum colloquio alterius non egeret. itaque duae res, quae

Digitized by Google

languorem afferunt caeteris, illum acuebant, otium et ſolitudo. vellem, nobis hoc idem vere dicere liceret. ſed ſi minus imitatione tantam ingenii praeſtantiam conſequi poſſumus, voluntate certe proxime accedimus: nam et a republica forenſibuſque negotiis armis impiis vique prohibiti, otium perſequimur; et ob eam cauſſam, urbe relicta, rura peragrantes ſaepe ſoli ſumus. ſed nec otium hoc cum Africani otio, nec haec ſolitudo cum illa comparanda eſt: ille enim requieſcens a reipublicae pulcherrimis muneribus otium ſibi ſumebat aliquando, et a coetu hominum frequentiaque interdum, tamquam in portum, ſe in ſolitudinem recipiebat: noſtrum autem otium negotii inopia, non requieſcendi ſtudio, conſtitutum eſt: extincto enim ſenatu deletiſque judiciis, quid eſt, quod dignum nobis aut in curia aut in foro agere poſſimus? ita, qui in maxima celebritate atque in oculis civium quondam viximus, nunc fugientes conſpectum ſceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, et ſaepe ſoli ſumus. ſed quia ſic ab hominibus doctis accepimus, non ſolum ex

malis eligere minima oportere; ſed etiam excerpere ex his ipſis, ſi quid ineſſet boni: propterea et otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperiſſet otium civitati; nec eam ſolitudinem languere patior, quam mihi adfert neceſſitas, non voluntas. quamquam Africanus majorem laudem meo judicio aſſequebatur: nulla enim ejus ingenii monumenta mandata literis, nullum opus otii, nullum ſolitudinis munus exſtat; ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione inveſtigationeque earum rerum, quas cogitando conſequebatur, nec otioſum nec ſolum umquam fuiſſe: nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita a ſolitudine abſtrahamur, ad hanc ſcribendi operam omne ſtudium curamque convertimus: itaque plura brevi tempore everſa, quam multis annis ſtante republica ſcripſimus. Sed cum 2
tota philoſophia, mi Cicero, frugifera et fructuoſa, nec ulla pars ejus inculta ac deſerta ſit; tum nullus feracior in ea locus eſt nec uberior, quam de officiis, a quibus conſtanter honeſteque vivendi praecepta ducuntur. quare, quamquam a Cratippo

noſtro, principe hujus memoriae philoſophorum, haec te aſſidue audire atque accipere confido; tamen conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus undique circumſonare, nec eas, ſi fieri poſſit, quidquam aliud audire. quod, cum omnibus eſt faciendum, qui vitam honeſtam ingredi cogitant, tum haud ſcio an nemini potius, quam tibi: ſuſtines enim non parvam exſpectationem imitandae induſtriae noſtrae, magnam honorum, nonnullam fortaſſe nominis. ſuſcepiſti onus praeterea grave et Athenarum et Cratippi; ad quos cum tamquam ad mercaturam bonarum artium ſis profectus, inanem redire turpiſſimum eſt, dedecorantem et urbis auctoritatem et magiſtri. quare quantum conniti animo potes, quantum labore contendere (ſi diſcendi labor eſt potius, quam voluptas), tantum fac ut efficias; neve committas, ut, cum omnia ſuppeditata ſint a nobis, tute tibi defuiſſe videare. ſed haec hactenus: multa enim ſaepe ad te cohortandi gratia ſcripſimus: nunc ad reliquam partem propoſitae diviſionis revertamur. Panaetius igitur, qui ſine controverſia de officiis accuratiſſime diſputa-

Digitized by Google

vit, quemque nos, correctione quadam adhibita, potiſſimum ſecuti ſumus, tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines et conſultare de officio ſolerent; uno, cum dubitarent, honeſtumne id eſſet, de quo ageretur, an turpe; altero, utilene eſſet, an inutile; tertio, ſi id, quod ſpeciem haberet honeſti, pugnaret cum eo, quod utile videretur, quomodo ea diſcerni oporteret: de duobus generibus primis, tribus libris explicavit; de tertio autem genere deinceps ſe ſcripſit dicturum, nec exſolvit quod promiſerat: (quod eo magis miror, quia ſcriptum a diſcipulo ejus Poſidonio eſt, triginta annis vixiſſe Panaetium, poſteaquam eos libros edidiſſet): quem locum miror a Poſidonio breviter eſſe tactum in quibuſdam commentariis; praeſertim cum ſcribat, nullum eſſe locum in tota philoſophia tam neceſſarium. minime vero aſſentior iis, qui negant eum locum a Panaetio praetermiſſum, ſed conſultò relictum, nec omnino ſcribendum fuiſſe; quia numquam poſſet utilitas cum honeſtate pugnare: de quo alterum poteſt habere dubitationem, adhibendumne fuerit hoc genus, quod in

diviſione Panaetii tertium eſt, an plane omittendum; alterum dubitari non poteſt, quin a Panaetio ſuſceptum ſit, ſed relictum: nam qui e diviſione tripartita duas partes abſolverit, huic neceſſe eſt reſtare tertiam. praeterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur ſe deinceps eſſe dicturum. accedit eodem teſtis locuples, Poſidonius, qui etiam ſcribit in quadam epiſtola, Pub. Rutilium Rufum dicere ſolere, qui Panaetium audierat, 'ut 'nemo pictor eſſet inventus, qui Coae 'Veneris eam partem, quam Apelles in'choatam reliquiſſet, abſolveret, (oris e'nim pulchritudo reliqui corporis imi'tandi ſpem auferebat): ſic ea, quae Pa'naetius praetermiſiſſet, et non perfeciſ'ſet, propter eorum, quae perfeciſſet, 'praeſtantiam neminem eſſe perſecutum.'
3 Quamobrem de judicio Panaetii dubitari non poteſt: rectene autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adjunxerit, an ſecus, de eo fortaſſe dubitari poteſt. nam ſive honeſtum ſolum bonum eſt, ut Stoicis placet: ſive quod honeſtum eſt, id ita ſummum bonum eſt, (quemadmodum Peripateticis veſtris videtur), ut om-

nia ex altera parte collocata vix minimi momenti inſtar habeant; dubitandum non eſt, quin numquam poſſit utilitas cum honeſtate contendere. itaque accepimus, Socratem exſecrari ſolitum eos, qui primum haec, natura cohaerentia, opinione diſtraxiſſent. cui quidem ita ſunt Stoici aſſenſi, ut quidquid honeſtum eſſet, id utile eſſe cenſerent; nec utile quidquam, quod non honeſtum. quod ſi is eſſet Panaetius, qui virtutem propterea colendam diceret, quòd ea efficiens utilitatis eſſet; ut ii, qui res expetendas vel voluptate vel indolentia metiuntur; liceret ei dicere, utilitatem aliquando cum honeſtate pugnare: ſed cum ſit is, qui id ſolum bonum judicet, quod honeſtum ſit; quae autem huic repugnent ſpecie quadam utilitatis, eorum neque acceſſione meliorem vitam fieri, nec deceſſione pejorem; non videtur debuiſſe ejuſmodi deliberationem introducere, in qua, quod utile videretur, cum eo, quod honeſtum eſt, compararetur. etenim quod ſummum bonum a Stoicis dicitur, ‘convenienter naturae vivere,’ id habet hanc (ut opinor) ſententiam, cum virtute congruere ſem-

per; caetera autem, quae ſecundum naturam eſſent, ita legere, ſi ea virtuti non repugnarent. quod cum ita ſit, putant quidam hanc comparationem non recte introductam, nec omnino de eo genere quidquam praecipiendum fuiſſe. atque illud quidem honeſtum, quod proprie vereque dicitur, id in ſapientibus eſt ſolis, neque a virtute divelli umquam poteſt: in iis autem, in quibus ſapientia perfecta non eſt, ipſum illud quidem perfectum honeſtum nullo modo; ſimilitudines honeſti eſſe poſſunt. haec enim omnia officia, de quibus his libris diſputamus, media Stoici appellant: ea communia ſunt et late patent; quae et ingenii bonitate multi aſſequuntur, et progreſſione diſcendi: illud autem officium, quod rectum iidem appellant, perfectum atque abſolutum eſt, et (ut iidem dicunt) omnes numeros habet; nec, praeter ſapientem, cadere in quemquam poteſt. cum autem aliquid actum eſt, in quo media officia compareant, id cumulate videtur eſſe perfectum, propterea quod vulgus quid abſit a perfecto non fere intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat praetermiſſum. quod item in poë-

Digitized by Google

matibus et in picturis uſu venit, in aliiſque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quae laudanda non ſunt; ob eam, credo, cauſſam, quod inſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui iidem, quid in unaquaque re vitii ſit, nequeant judicare: itaque, cum ſint docti a peritis, facile deſiſtunt ſententia. Haec 4
igitur officia, de quibus his libris diſſerimus, quaſi ſecunda quaedam honeſta eſſe dicunt, non ſapientum modo propria, ſed cum omni hominum genere communia: itaque his omnes, in quibus eſt virtutis indoles, commoventur. nec vero cum duo Decii, aut duo Scipiones, fortes viri commemorantur; aut cum Fabricius Ariſtideſve juſtus nominatur; aut ab illis fortitudinis, aut ab his juſtitiae, tamquam a ſapientibus, petitur exemplum: nemo enim horum ſic ſapiens eſt, ut ſapientem volumus intelligi. nec ii, qui ſapientes habiti ſunt et nominati, M. Cato et C. Laelius, ſapientes fuerunt: ne illi quidem ſeptem; ſed ex mediorum officiorum frequentia ſimilitudinem quandam gerebant ſpeciemque ſapientum. quocirca nec id, quod vere honeſtum eſt, fas eſt cum uti-

Digitized by Google

ſtatis repugnantia comparari: nec id quidem, quod communiter appellamus honeſtum, quod colitur ab iis, qui bonos ſe viros haberi volunt, cum emolumentis umquam eſt comparandum: tamque id honeſtum, quod in noſtram intelligentiam cadit, tuendum conſervandumque eſt nobis, quam id, quod proprie dicitur, vereque eſt honeſtum, ſapientibus: aliter enim teneri non poteſt, ſi qua ad virtutem eſt facta, progreſſio. ſed haec quidem de iis, qui conſervatione officiorum exiſtimantur boni. qui autem omnia metiuntur emolumentis et commodis, neque ea volunt praeponderari honeſtate; hi ſolent in deliberando honeſtum cum eo, quod utile putant, comparare: boni viri non ſolent. itaque exiſtimo Panaetium, cum dixerit homines ſolere in hac comparatione dubitare, hoc ipſum ſenſiſſe quod dixerit, 'ſolere' modo, non etiam 'oportere:' etenim non modo pluris putare quod utile videatur, quam quod honeſtum; ſed etiam haec inter ſe comparare, et in his addubitare, turpiſſimum eſt. quid eſt ergo, quod nonnumquam dubitationem afferre ſoleat, conſiderandumque vi-

Digitized by Google

deatur? credo, ſi quando dubitatio accidit, quale ſit id, de quo conſideretur: ſaepe enim tempore fit, ut, quod plerumque turpe haberi ſoleat, inveniatur non eſſe turpe. exempli cauſſa ponatur aliquid, quod pateat latius: quod poteſt majus eſſe ſcelus, quam non modo hominem, ſed etiam familiarem hominem occidere? num igitur ſe adſtrinxit ſcelere, ſi quis tyrannum occidit, quamvis familiarem? populo quidem Romano non videtur, qui ex omnibus praeclaris factis illud pulcherrimum exiſtimat. vicit ergo utilitas honeſtatem? imo vero honeſtatem utilitas ſecuta eſt. itaque, ut ſine ullo errore dijudicare poſſimus, ſiquando cum illo, quod honeſtum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, formula quaedam conſtituenda eſt; quam ſi ſequemur in comparatione rerum, ab officio numquam recedemus. erit autem haec formula Stoicorum rationi diſciplinaeque maxime conſentanea; quam quidem in his libris propterea ſequimur, quòd, quamquam et a veteribus Academicis et a Peripateticis veſtris, (qui quondam iidem erant, qui Academici), quae honeſta ſunt, antepo-

nuntur iis, quae videntur utilia: tamen ſplendidius haec ab eis diſſeruntur, quibus, quidquid honeſtum eſt, idem utile videtur, nec utile quidquam, quod non honeſtum; quàm ab eis, quibus honeſtum aliquid non utile, aut utile non honeſtum. nobis autem noſtra Academia magnam licentiam dat, ut, quodcumque maxime probabile occurrat, id noſtro jure
5 liceat defendere. Sed redeo ad formulam. detrahere igitur aliquid alteri, et hominem hominis incommodo ſuum augere commodum, magis eſt contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam caetera, quae poſſunt aut corpori accidere, aut rebus externis. nam principio tollit convictum humanum et ſocietatem; ſi enim ſic erimus affecti, ut propter ſuum quiſque emolumentum ſpoliet aut violet alterum, diſrumpi neceſſe eſt eam, quae maxime eſt ſecundum naturam, humani generis ſocietatem. ut, ſi unumquodque membrum ſenſum hunc haberet, ut poſſe putaret ſe valere, ſi proximi membri valetudinem ad ſe traduxiſſet, debilitari et interire totum corpus neceſſe eſſet; ſic, ſi unuſquiſque noſtrûm ad

Digitized by Google

ſe rapiat commoda aliorum, detrahatque quod cuique poſſit emolumenti ſui gratia, ſocietas hominum et communitas evertatur neceſſe eſt. nam, ſibi ut quiſque malit, quod ad uſum vitae pertineat, quàm alteri acquirere, conceſſum eſt, non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus. neque vero hoc ſolum natura, id eſt, jure gentium, ſed etiam legibus populorum (quibus in ſingulis civitatibus reſpublica continetur), eodem modo conſtitutum eſt, ut non liceat ſui commodi cauſſa nocere alteri: hoc enim ſpectant leges, hoc volunt, incolumem eſſe civium conjunctionem, quam qui dirimunt, eos morte, exſilio, vinculis, damno coërcent. atque hoc multo magis efficit ipſa naturae ratio, quae eſt lex divina et humana; cui parere qui velit (omnes autem parebunt, qui ſecundum naturam volent vivere), numquam committet, ut alienum appetat, et id, quod alteri detraxerit, ſibi aſſumat. etenim multò magis eſt ſecundum naturam excelſitas animi et magnitudo, itemque comitas, juſtitia, liberalitas, quam voluptas, quàm

vita, quam divitiae: quae quidem contemnere, et pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi et excelſi eſt: detrahere autem alteri ſui commodi cauſſa, magis eſt contra naturam, quam mors, quam dolor, quam caetera generis ejuſdem. itemque magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſervandis aut juvandis, maximos labores moleſtiaſque ſuſcipere (imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio coeleſtium collocavit), quam vivere in ſolitudine, non modo ſine ullis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis; ut excellas etiam pulchritudine et viribus. quocirca optimo quiſque et ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit: ex quo efficitur, hominem naturae obedientem homini nocere non poſſe. deinde, qui alterum violat, ut ipſe aliquid commodi conſequatur; aut nihil ſe exiſtimat contra naturam facere; aut magis fugiendam cenſet mortem, paupertatem, dolorem, amiſſionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quam facere cuipiam injuri-

Digitized by Google

am: ſi nihil exiſtimat contra naturam fieri
hominibus violandis, quid cum eo diſſe-
ras, qui omnino hominem ex homine tol-
lat? ſin fugiendum id quidem cenſet, ſed
et multo illa pejora, mortem, pauperta-
tem, dolorem; errat in eo, quod ullum
aut corporis aut fortunae vitium animi
vitiis gravius exiſtimat. Ergo unum 6
debet eſſe omnibus propoſitum, ut eadem
ſit utilitas uniuſcujuſque et univerſorum;
quam ſi ad ſe quiſque rapiat, diſſolvetur
omnis humana conſortio. atque etiam ſi
hoc natura praeſcribit, ut homo homini,
quicunque ſit, ob eam ipſam cauſſam,
quòd is homo ſit, conſultum velit; neceſ-
ſe eſt, ſecundum eandem naturam, omni-
um utilitatem eſſe communem: quod ſi
ita eſt, una continemur omnes et eadem
lege naturae: idque ipſum ſi ita eſt, cer-
te violare alterum lege naturae prohibe-
mur: verum autem primum; verum igitur
et extremum. nam illud quidem abſur-
dum eſt, quod quidam dicunt, parenti ſe
aut fratri nihil detracturos, commodi ſui
cauſſa; aliam rationem eſſe civium reli-
quorum: hi ſibi nihil juris et nullam ſo-
cietatem, communis utilitatis cauſſa, ſta-

Digitized by Google

tuunt eſſe cum civibus: quae ſententia omnem ſocietatem diſtrahit civitatis. qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis ſocietatem; qua ſublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, juſtitia funditus tollitur: quae qui tollunt, etiam adverſus deos immortales impii judicandi ſunt: ab iis enim conſtitutam inter homines ſocietatem evertunt; cujus ſocietatis arctiſſimum vinculum eſt, magis arbitrari eſſe contra naturam, hominem homini detrahere ſui commodi cauſſa, quam omnia incommoda ſubire vel externa vel corporis vel etiam ipſius animi, quae vacent juſtitia: haec enim una virtus omnium eſt domina et regina virtutum. forſitan quiſpiam dixerit: nonne igitur ſapiens, ſi fame ipſe conficiatur, abſtulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? minime vero: non enim mihi eſt vita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia. quid ſi Phalarim, crudelem tyrannum et immanem, vir bonus, ne ipſe frigore conficiatur, veſtitu ſpoliare poſſit? nonne faciat? haec ad judicandum ſunt

Digitized by Google

facillima: nam, ſi quid ab homine ad nullam partem utili tuae utilitatis cauſſa detraxeris, inhumane feceris, contraque naturae legem: ſin autem is tu ſis, qui multam utilitatem reipublicae atque hominum ſocietati, ſi in vita remaneas, afferre poſſis; ſi quid ob eam cauſſam alteri detraxeris, non ſit reprehendendum: ſin autem id non ſit ejuſmodi, ſuum cuique incommodum ferendum eſt potius, quam de alterius commodis detrahendum. non igitur magis eſt contra naturam morbus aut egeſtas, aut quid hujuſmodi, quam detractio aut appetitio alieni: ſed communis utilitatis derelictio contra naturam eſt; eſt enim injuſta: itaque lex ipſa naturae, quae utilitatem hominum conſervat et continet, decernit profecto, ut ab homine inerti atque inutili, ad ſapientem, bonum fortemque virum transferantur res ad vivendum neceſſariae; qui ſi occiderit, multum de communi utilitate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut ne ipſe de ſe bene exiſtimans, ſeſeque diligens, hanc cauſſam habeat ad injuriam. ita ſemper officio fungetur, utilitati conſulens hominum, et ei, quam ſaepe commemoro, humanae ſo-

Digitized by Google

cietati. nam quod ad Phalarim attinet,
perfacile judicium eſt: nulla eſt enim no-
bis ſocietas cum tyrannis, ſed potius
ſumma diſtractio: neque eſt contra natu-
ram, ſpoliare eum, ſi poſſis, quem hone-
ſtum eſt necare: atque hoc omne genus
peſtiferum atque impium ex hominum
communitate exterminandum eſt. ete-
nim, ut membra quaedam amputantur, ſi
et ipſa ſanguine et tamquam ſpiritu care-
re coeperunt, et nocent reliquis partibus
corporis; ſic iſta, in figura hominis, feri-
tas et immanitas beluae a communi tam-
quam humanitate corporis ſegreganda eſt.
hujus generis ſunt quaeſtiones omnes eae,
in quibus ex tempore officium exquiri-
7 tur. Ejuſmodi igitur credo res Panaeti-
um perſecuturum fuiſſe, niſi aliquis caſus
aut occupatio conſilium ejus peremiſſet:
ad quas ipſas conſultationes ex ſuperio-
ribus libris ſatis multa praecepta ſunt,
quibus perſpici poſſit, quid ſit propter tur-
pitudinem fugiendum; quid idcirco fugi-
endum non ſit, quia omnino turpe non eſt.
ſed, quoniam operi inchoato et prope jam
abſoluto tamquam faſtigium imponimus,
ut geometrae ſolent non omnia docere, ſed

Digitized by Google

poſtulare, ut quaedam ſibi concedantur, quo facilius, quae volunt, explicent; ſic ego a te poſtulo, mi Cicero, ut mihi concedas, ſi potes, nihil, praeter id quod honeſtum ſit, propter ſe eſſe expetendum: ſin hoc non licet per Cratippum, at illud certe dabis, quod honeſtum ſit, id eſſe maxime propter ſe expetendum. mihi utrumvis ſatis eſt; et cum hoc, tum illud probabilius videtur, nec praeterea quidquam probabile. ac primum Panaetius in hoc defendendus eſt, quòd non utilia cum honeſtis pugnare aliquandò poſſe dixerit (neque enim ei fas erat), ſed ea, quae 'viderentur' utilia. nihil vero utile, quod non idem honeſtum; nihil honeſtum, quod non idem utile ſit, ſaepe teſtatur: negatque ullam peſtem majorem in vitam hominum invaſiſſe, quam eorum opinionem, qui iſta diſtraxerint. itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honeſtis, ſed ut ea ſine errore dijudicaremus, ſi quando incidiſſent, induxit eam, quae 'videretur' eſſe, non quae 'eſſet,' repugnantiam. hanc igitur partem relictam explebimus, nullis adminiculis, ſed (ut dicitur) 'marte noſtro:' neque enim quid-

Digitized by Google

quam de hac parte poſt Panaetium expli-
catum eſt, quod quidem mihi probaretur,
8 de iis, quae in manus meas venerint. Cum
igitur aliqua ſpecies utilitatis objecta eſt,
animum commoveri neceſſe eſt: ſed ſi,
cum attenderis, turpitudinem videas ad-
junctam ei rei, quae ſpeciem utilitatis
attulerit; tunc non utilitas relinquen-
da eſt, ſed intelligendum, ubi turpitudo
ſit, ibi utilitatem eſſe non poſſe. quod
ſi nihil eſt tam contra naturam, quam
turpitudo (recta enim et convenientia
et conſtantia natura deſiderat, aſperna-
turque contraria), nihilque tam ſecun-
dum naturam, quam utilitas: certe in ea-
dem re utilitas et turpitudo eſſe non po-
teſt. itemque, ſi ad honeſtatem nati ſu-
mus, eaque aut ſola expetenda eſt (ut Ze-
noni viſum eſt); aut certe omni pondere
gravior habenda, quam reliqua omnia
(quod Ariſtoteli placet), neceſſe eſt, quod
honeſtum ſit, id eſſe aut ſolum aut ſum-
mum bonum: quod autem bonum, id
certe utile: ita, quidquid honeſtum, id
utile. quare error hominum non probo-
rum, cum aliquid, quod utile viſum eſt,
arripuit, id continuò ſecernit ab honeſto.

Digitized by Google

hinc ſicae, hinc venena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur: hinc furta, peculatus, expilationes direptioneſque ſociorum et civium: hinc opum nimiarum potentiae non ferendae: poſtremo etiam in liberis civitatibus regnandi exſiſtunt cupiditates, quibus nihil nec tetrius, nec foedius excogitari poteſt: emolumenta enim rerum fallacibus judiciis vident; poenam, non dico legum, quas ſaepe perrumpunt, ſed ipſius turpitudinis, quae acerbiſſima eſt, non vident. quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur e medio (eſt enim totum ſceleratum et impium), qui deliberant, utrum id ſequantur, quod honeſtum eſſe videant, an ſe ſcientes ſcelere contaminent: in ipſa enim dubitatione facinus ineſt, etiam ſi ad id non pervenerint. ergo ea deliberanda omnino non ſunt, in quibus eſt turpis ipſa deliberatio. atque etiam ex omni deliberatione celandi et occultandi ſpes opinioque removenda eſt: ſatis enim nobis (ſi modo in philoſophia aliquid profecimus) perſuaſum eſſe debet, ſi omnes deos hominesque celare poſſimus, nihil tamen avare, nihil injuſte, nihil libidinoſe, nihil

Digitized by Google

9 incontinenter eſſe faciendum. Hinc ille Gyges inducitur a Platone; qui, cum terra diſceſſiſſet magnis quibuſdam imbribus, in illum hiatum deſcendit, aeneumque equum (ut ferunt fabulae) animadvertit, cujus in lateribus fores eſſent; quibus apertis, hominis mortui vidit corpus magnitudine inuſitata, annulumque aureum in digito; quem ut detraxit, ipſe induit: (erat autem regius paſtor): tum in concilium paſtorum ſe recepit: ibi, cum palam ejus annuli ad palmam converterat, a nullo videbatur, ipſe autem omnia videbat: idem rurſus videbatur, cum in locum annulum inverterat. itaque hac opportunitate annuli uſus reginae ſtuprum intulit, eaque adjutrice regem dominum interemit, ſuſtulit quos obſtare arbitrabatur; nec in his facinoribus eum quiſquam potuit videre: ſic repente annuli beneficio rex exortus eſt Lydiae. hunc igitur ipſum annulum ſi habeat ſapiens, nihil plus ſibi licere putet peccare, quam ſi non haberet: honeſta enim bonis viris, non occulta quaeruntur. atqui hoc loco philoſophi quidam, minime mali illi quidem, ſed non ſatis acuti, fictam et com-

mentitiam fabulam dicunt prolatam à Platone:quaſi vero ille aut factum id eſſe, aut fieri potuiſſe defendat. haec eſt vis hujus annuli, et hujus exempli: ſi nemo ſciturus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit,cum aliquid divitiarum,potentiae,dominationis, libidinis cauſſa feceris; ſi id diis hominibuſque futurum ſit ſemper ignotum, ſiſne facturus? negant id fieri poſſe: quamquam poteſt id quidem: ſed quaero, quod negant poſſe, id ſi poſſet, quidnam facerent? urgent ruſtice ſane; negant enim poſſe, et in eo perſtant. hoc verbum quid valeat, non vident: cum enim quaerimus, ſi poſſint celare, quid facturi ſint; non quaerimus, poſſintne celare; ſed tamquam tormenta quaedam adhibemus, ut, ſi reſponderint ſe, impunitate propoſita, facturos quod expediat, facinoroſos ſe eſſe fateantur; ſi negent, omnia turpia per ſe ipſa fugienda eſſe concedant. ſed jam ad propoſitum revertamur. Incidunt ſaepe multae cauſſae, quae conturbent animos utilitatis ſpecie; non, cum hoc deliberetur, relinquendane ſit honeſtas propter utilitatis magnitudinem (nam id quidem improbum eſt);

ſed illud, poſſitne id, quod utile videatur, fieri non turpiter. cum Collatino collegae Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id injuſte: fuerat enim in regibus expellendis ſocius Bruti, conſiliorum etiam adjutor: cum autem conſilium hoc principes cepiſſent, cognationem Superbi, nomenque Tarquiniorum, et memoriam regni eſſe tollendam; quod erat utile patriae conſulere, id erat ita honeſtum, ut etiam ipſi Collatino placere deberet. itaque utilitas valuit propter honeſtatem, ſine qua ne utilitas quidem eſſe potuiſſet. at in eo rege, qui urbem condidit, non ita: ſpecies enim utilitatis animum pepulit ejus; cui cum viſum eſſet utilius ſolum, quam cum altero, regnare, fratrem interemit. omiſit hic et pietatem et humanitatem, ut id, quod utile videbatur neque erat, aſſequi poſſet. et tamen muri cauſſam oppoſuit, ſpeciem honeſtatis neque probabilem, neque ſatis idoneam: peccavit igitur, pace vel Quirini vel Romuli dixerim. nec tamen noſtrae nobis utilitates omittendae ſunt, aliiſque tradendae, cùm his ipſi egeamus; ſed ſuae cuique utilitati, quod ſine alte-

Digitized by Google

rius injuria fiat, ſerviendum eſt. ſcite Chryſippus, ut multa; ‘qui ſtadium’ (inquit) ‘currit, eniti et contendere debet, ‘quam maxime poſſit, ut vincat; ſupplantare eum, quicum certet, aut manu ‘depellere, nullo modo debet: ſic in vita ‘ſibi quemque petere, quod pertineat ad ‘uſum, non iniquum eſt; alteri deripere, ‘jus non eſt.’ maxime autem perturbantur officia in amicitiis; quibus et non tribuere quod recte poſſis, et tribuere quod non ſit aequum, contra officium eſt. ſed hujus generis totius breve et non difficile praeceptum eſt. quae enim videntur utilia, honores, divitiae, voluptates, caetera generis ejuſdem, haec amicitiae numquam anteponenda ſunt: at neque contra rempublicam neque contra jusjurandum ac fidem, amici cauſsâ, vir bonus faciet: ne ſi judex quidem erit de ipſo amico; ponit enim perſonam amici, cum induit judicis. tantum dabit amicitiae, ut veram amici cauſſam eſſe malit; ut orandae litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet: cùm verò jurato ſententia dicenda ſit, meminerit deum ſe adhibere teſtem, id eſt (ut arbitror) mentem

Digitized by Google

ſuam, qua nihil homini dedit Deus ipſe divinius. itaque praeclarum a majoribus accepimus morem rogandi judicis, (ſi eum teneremus), ' quae ſalva fide facere ' poſſit.' haec rogatio ad ea pertinet, quae paulo ante dixi honeſte amico a judice poſſe concedi: nam, ſi omnia facienda ſint, quae amici velint, non amicitiae tales, ſed conjurationes putandae ſunt. loquor autem de communibus amicitiis: nam in ſapientibus viris perfectiſque nihil poteſt eſſe tale. Damonem et Phintiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe, ut, cum eorum alteri Dionyſius tyrannus diem necis deſtinaviſſet, et is, qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſsâ poſtulaviſſet; vas factus eſt alter ejus ſiſtendi, ut, ſi ille non reverti ſſet, moriendum eſſet ipſi: qui cum ad diem ſe recepiſſet, admiratus eorum fidem tyrannus, petivit, ut ſe ad amicitiam tertium adſcriberent. cum igitur id, quod utile videtur, in amicitia, cum eo, quod honeſtum eſt, comparatur; jaceat utilitatis ſpecies, valeat honeſtas: cum autem in amicitia, quae honeſta non ſunt, poſtulabuntur, religio et fides ante-

Digitized by Google

ponatur amicitiae: ſic habebitur is, quem
exquirimus, delectus officii. Sed uti- 11
litatis ſpecie in republica ſaepiſſime pec-
catur; ut in Corinthi diſturbatione no-
ſtri. durius etiam Athenienſes, qui ſci-
verunt, ut Aeginetis, qui claſſe valebant,
pollices praeciderentur: hoc viſum eſt u-
tile; nimis enim imminebat, propter pro-
pinquitatem, Aegina Piraeo: ſed nihil,
quod crudele, utile; eſt enim hominum
naturae, quam ſequi debemus, maxime
inimica crudelitas. male etiam, qui pe-
regrinos urbibus uti prohibent, eoſque
exterminant; ut Pennus apud patres no-
ſtros, Papius nuper: nam eſſe pro cive,
qui civis non ſit, rectum eſt non licere;
quam legem tulerunt ſapientiſſimi conſu-
les, Craſſus et Scaevola: uſu verò urbis
prohibere peregrinos, ſane inhumanum
eſt. illa praeclara, in quibus publicae u-
tilitatis ſpecies prae honeſtate contemni-
tur. plena exemplorum eſt noſtra reſpub-
lica, cum ſaepe, tum maxime bello Pu-
nico ſecundo; quae, Cannenſi calamita-
te accepta, majores animos habuit, quam
umquam rebus ſecundis; nulla timoris
ſignificatio; nulla mentio pacis: tanta vis

Digitized by Google

eſt honeſti, ut ſpeciem utilitatis obſcuret. Athenienſes, cum Perſarum impetum nullo modo poſſent ſuſtinere, ſtatuerentque ut, urbe relicta, conjugibus et liberis Troezene depoſitis, naves conſcenderent, libertatemque Graeciae claſſe defenderent, Cyrſilum quendam, ſuadentem ut in urbe manerent Xerxemque reciperent, lapidibus obruerunt. atqui ille utilitatem ſequi videbatur: ſed ea nulla erat repugnante honeſtate. Themiſtocles poſt victoriam ejus belli, quod cum Perſis fuit, dixit in concione, ‘ ſe habere conſilium reipublicae ſalutare, ſed id ſciri opus non eſſe:’ poſtulavit, ut aliquem populus daret, quicum communicaret: datus eſt Ariſtides: huic ille, ‘ claſſem Lacedaemoniorum, quae ſubducta eſſet ad Gytheum, clam incendi poſſe; quo facto, frangi Lacedaemoniorum opes neceſſe eſſet.’ quod Ariſtides cum audiſſet, in concionem magna exſpectatione venit; dixitque, ‘ perutile eſſe conſilium, quod Themiſtocles afferret, ſed minime honeſtum.’ itaque Athenienſes, quod honeſtum non eſſet, id ne utile quidem putaverunt: totamque eam rem, quam ne au-

Digitized by Google

dierant quidem, auctore Ariſtide repudia-
verunt. melius hi, quam nos, qui piratas
immunes, ſocios vectigales habemus. Ma- 12
neat ergo, quod turpe ſit, id numquam eſ-
ſe utile; ne tum quidem, cum id, quod u-
tile eſſe putes, adipiſcare. hoc enim ip-
ſum, utile putare, quod turpe ſit, calami-
toſum eſt. ſed incidunt (ut ſupra dixi)
ſaepe cauſſae, cum repugnare utilitas ho-
neſtati videatur, ut animadvertendum ſit,
repugnetne plane, an poſſit cum honeſta-
te conjungi. ejus generis hae ſunt quaeſti-
ones: ſi (exempli gratia) vir bonus Ale-
xandria Rhodum magnum frumenti nu-
merum advexerit in Rhodiorum inopia et
fame, ſummaque annonae caritate: ſi idem
ſciat, complures mercatores Alexandria
ſolviſſe, naveſque in curſu frumento o-
nuſtas, petentes Rhodum, viderit; dictu-
ruſne ſit id Rhodiis, an ſilentio ſuum quam
plurimo venditurus? ſapientem et bo-
num virum fingimus: de ejus deliberatio-
ne et conſultatione quaerimus, qui cela-
turus Rhodios non ſit, ſi id turpe judicet;
ſed dubitet, an turpe ſit. in hujuſmodi
cauſſis aliud Diogeni Babylonio videri ſo-
let, magno et gravi Stoico; aliud Antipa-

Digitized by Google

tro diſcipulo ejus, homini acutiſſimo. Antipatro omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni venditorem, quatenus jure civili conſtitutum ſit, dicere vitia oportere, caetera ſine inſidiis agere, et quoniam vendat, velle quam optime vendere: advexi; expoſui; vendo meum non pluris, quam caeteri; fortaſſe etiam minoris, cum major eſt copia: cui ſit injuria? exoritur Antipatri ratio ex altera parte: quid ais? tu, cum omnibus hominibus conſulere debeas, et ſervire humanae ſocietati, eaque lege natus ſis, et ea habeas principia naturae, quibus parere et quae ſequi debeas, ut utilitas tua communis utilitas ſit, viciſſimque communis utilitas tua ſit; celabis homines, quid iis adſit commoditatis et copiae? reſpondebit Diogenes fortaſſe ſic: aliud eſt 'celare', aliud 'tacere': neque ego nunc te celo, ſi tibi non dico, quae natura deorum ſit, quis ſit finis bonorum, quae tibi plus prodeſſent cognita, quam tritici vilitas: ſed non, quidquid tibi audire utile eſt, id mihi dicere neceſſe eſt. imo vero (inquiet ille) neceſſe eſt, ſi quidem meminiſti eſſe inter ho-

Digitized by Google

mines natura conjunctam ſocietatem. me-
mini, inquiet ille; ſed num iſta ſocietas
talis eſt, ut nihil ſuum cujuſque ſit? quod
ſi ita eſt, ne vendendum quidem quidquam
eſt, ſed donandum. Vides in hac tota 13
diſceptatione, non illud dici, quamvis
hoc turpe ſit, tamen, quoniam expedit,
faciam: ſed, ita expedire, ut turpe non
ſit; ex altera autem parte, ea re, quia tur-
pe ſit, non eſſe faciendum. vendat aedes
vir bonus propter aliqua vitia, quae ipſe
norit, caeteri ignorent; peſtilentes ſint,
et habeantur ſalubres; ignoretur in om-
nibus cubiculis apparere ſerpentes; male
materiatae, ruinoſae; ſed hoc praeter do-
minum nemo ſciat: quaero, ſi hoc emto-
ribus venditor non dixerit, aedeſque ven-
diderit pluris multo, quàm ſe venditurum
putarit, num id injuſte aut improbe fece-
rit? ille vero, inquit Antipater: quid e-
nim eſt aliud, erranti viam non monſtra-
re (quod Athenis exſecrationibus publi-
cis ſancitum eſt), ſi hoc non eſt, emtorem
pati ruere, et per errorem in maximam
fraudem incurrere? plus etiam eſt, quam
viam non monſtrare: nam eſt ſcientem in
errorem alterum inducere. Diogenes con-

Digitized by Google

tra: num te emere coëgit, qui ne hortatus quidem eſt? ille, quod non placebat, proſcripſit; tu, quod placebat, emiſti. quod ſi qui proſcribunt, 'villam bonam, beneque aedificatam,' non exiſtimantur feſelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec aedificata ratione; multo minus, qui domum non laudarunt: ubi enim judicium emtoris eſt, ibi fraus venditoris quae poteſt eſſe? ſin autem dictum non omne praeſtandum eſt; quod dictum non eſt, id praeſtandum putas? quid vero eſt ſtultius, quàm venditorem, ejus rei, quam vendat, vitia narrare? quid autem tam abſurdum, quàm ſi domini juſſu ita praeco praedicet, 'domum peſtilentem vendo?' ſic ergo, in quibuſdam cauſſis dubiis, ex altera parte defenditur honeſtas; ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modò facere honeſtum ſit, ſed etiam non facere turpe. haec eſt illa, quae videtur utilium fieri cum honeſtis ſaepe diſſenſio. quae dijudicanda ſunt: non enim, ut quaereremus, expoſuimus, ſed ut explicaremus. non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic aedium venditor celare emtores debuiſſe.

Digitized by Google

neque enim id eſt celare, quidquid retice-
as: ſed cum, quod tu ſcias, id ignorare
emolumenti tui cauſſa velis eos, quorum
interſit id ſcire. hoc autem celandi genus
quale ſit, et cujus hominis, quis non vi-
det? certe non aperti, non ſimplicis, non
ingenui, non juſti, non boni viri; verſu-
ti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, mali-
tioſi, callidi, veteratoris, vafri: haec tot,
et alia plura nonne inutile eſt vitiorum
ſubire nomina? Quod ſi vituperandi 14
ſunt, qui reticuerunt; quid de iis exiſti-
mandum eſt, qui orationis vanitatem ad-
hibuerunt? C. Canius, eques Romanus
nec infacetus et ſatis literatus, cum ſe Sy-
racuſas otiandi (ut ipſe dicere ſolebat),
non negotiandi cauſſa contuliſſet, dicti-
tabat, ſe hortulos aliquos velle emere,
quo invitare amicos, et ubi ſe oblectare
ſine interpellatoribus poſſet. quod cum
percrebuiſſet, Pythius ei quidam, qui ar-
gentariam faceret Syracuſis, dixit, ‘ ve-
‘ nales quidem ſe hortos non habere, ſed
‘ licere uti Canio, ſi vellet, ut ſuis;’ et
ſimul ad coenam hominem in hortos in-
vitavit in poſterum diem. cum ille pro-
miſiſſet, tum Pythius, qui eſſet, ut argen-

Digitized by Google

tarius, apud omnes ordines gratioſus, piſcatores ad ſe convocavit, et ab his petivit, ut ante ſuos hortulos poſtridie piſcarentur, dixitque, quid eos facere vellet. ad coenam tempore venit Canius: opipare a Pythio apparatum convivium: cymbarum ante oculos multitudo: pro ſe quiſque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii piſces abjiciebantur. tum Canius, ‘quaeſo, inquit, quid eſt hoc, Pythi? tantumne piſcium, tantumne cymbarum?’ et ille, ‘quid mirum? inquit, hoc loco eſt, ‘Syracuſis quidquid eſt piſcium: hîc aquatio: hac villa iſti carere non poſſunt.’ incenſus Canius cupiditate contendit a Pythio, ut venderet. gravate ille primo. quid multa? impetrat; emit homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit; et emit inſtructos: nomina facit, negotium conficit. invitat Canius poſtridie familiares ſuos: venit ipſe mature: ſcalmum nullum videt: quaerit ex proximo vicino, num feriae quaedam piſcatorum eſſent, quòd eos nullos videret. ‘nullae, ‘(quod ſciam),’ inquit ille: ‘ſed hîc piſcari nulli ſolent; itaque heri mirabar, quid ‘accidiſſet.’ ſtomachari Canius. ſed quid

Digitized by Google

faceret? nondum enim Aquillius, collega et familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipſis cum ex eo quaererem, quid eſſet ‘dolus malus,’ reſpondebat, ‘cum eſſet aliud ſimulatum, ‘aliud actum.’ hoc quidem ſane luculenter, ut ab homine perito definiendi. ergo et Pythius, et omnes aliud agentes, aliud ſimulantes, perfidi, improbi, malitioſi ſunt. nullum igitur factum eorum poteſt utile eſſe, cum ſit tot vitiis inquinatum. Quod ſi Aquilliana definitio vera eſt, ex omni vita ſimulatio diſſimulatioque tollenda eſt: ita, nec ut emat melius, nec ut vendat, quidquam ſimulabit aut diſſimulabit vir bonus. atque iſte dolus malus etiam legibus erat vindicatus; ut tutela duodecim tabulis, et circumſcriptio adoleſcentium lege Laetoria; et (ſine lege) judiciis, in quibus additur, ‘ex fide bona.’ reliquorum autem judiciorum haec verba maxime excellunt; in arbitrio rei uxoriae, ‘melius, aequius:’ in fiducia, ‘ut inter bonos bene agier.’ quid ergo? aut in eo, quod ‘melius, aequius,’ poteſt ulla pars ineſſe fraudis? aut, cum dicitur, ‘inter bonos bene agier,’ quidquam agi

Digitized by Google

doloſe aut malitioſe poteſt? dolus autem malus in ſimulatione, ut ait Aquillius, continetur. tollendum eſt igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. non licitatorem venditor, nec, qui contra ſe liceatur, emtor apponet: uterque, ſi ad eloquendum venerit, non plus, quam ſemel, eloquetur. Q. quidem Scaevola, P. filius, cum poſtulaſſet, ut ſibi fundus, cujus emtor erat, ſemel indicaretur, idque venditor ita feciſſet; dixit, ſe pluris aeſtimare: addidit centum millia. nemo eſt, qui hoc boni viri fuiſſe neget, ſapientis negant; ut ſi minoris, quàm potuiſſet, vendidiſſet. haec igitur eſt illa pernicies, quod alios bonos, alios ſapientes exiſtimant; ex quo Ennius, 'nequicquam ſapere ſapientem, qui ſibi ipſe prodeſſe non quit.' vere id quidem, ſi, quid eſſet 'prodeſſe,' mihi cum Ennio conveniret. Hecatonem quidem Rhodium, diſcipulum Panaetii, video in iis libris, quos de officiis ſcripſit Q. Tuberoni, dicere, 'ſapientis eſſe, nihil 'contra mores, leges, inſtituta facientem, 'habere rationem rei familiaris: neque e'nim ſolum nobis divites eſſe volumus, 'ſed liberis, propinquis, amicis, maxime-

‘ que reipublicae: ſingulorum enim facul-
‘ tates et copiae, divitiae ſunt civitatis.’
huic, Scaevolae factum, de quo paulo an-
te dixi, placere nullo modo poteſt: ete-
nim omnino tantum ſe negat facturum
compendii ſui cauſſa, quod non liceat.
huic nec laus magna tribuenda, nec gra-
tia eſt. ſed ſive ſimulatio et diſſimulatio
dolus malus eſt, perpaucae res ſunt, in qui-
bus dolus iſte malus non verſetur: ſive vir
bonus eſt is, qui prodeſt quibus poteſt, no-
cet nemini; certe iſtum virum bonum non
facile reperiemus. numquam igitur eſt uti-
le peccare, quia ſemper eſt turpe: et quia
ſemper eſt honeſtum, virum bonum eſſe,
ſemper eſt utile. Ac de jure quidem praedi- 16
orum ſancitum eſt apud nos jure civili, ut
in his vendendis vitia dicerentur, quae no-
ta eſſent venditori. nam, cum ex duode-
cim tabulis ſatis eſſet ea praeſtari, quae eſ-
ſent lingua nuncupata, quae qui inficiatus
eſſet, dupli poenam ſubiret; a juriſconſul-
tis etiam reticentiae poena eſt conſtituta:
quidquid enim eſſet in praedio vitii, id
ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nomi-
natim dictum eſſet, praeſtari oportere.
ut, cum in arce augurium augures acturi

eſſent, juſſiſſentque T. Claudium Centumalum, qui aedes in Coelio monte habebat, demoliri ea, quorum altitudo officeret auſpiciis; Claudius proſcripſit inſulam: vendidit: emit P. Calpurnius Lanarius: huic ab auguribus illud idem denuntiatum eſt. itaque Calpurnius, cum demolitus eſſet, cognoſſetque Claudium aedes poſtea proſcripſiſſe, quam eſſet ab auguribus demoliri juſſus, arbitrum illum adegit, ' quidquid ſibi dare, facere oporteret ex fide bona.' M. Cato ſententiam dixit (hujus noſtri Catonis pater; ut enim caeteri ex patribus, ſic hic, qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus): is igitur judex ita pronuntiavit; cum in venundando rem eam ſciſſet, et non pronuntiaſſet, emtori damnum praeſtari oportere. igitur ad fidem bonam ſtatuit pertinere, notum eſſe emtori vitium, quod noſſet venditor. quod ſi recte judicavit, non recte frumentarius ille, non recte aedium peſtilentium venditor tacuit. ſed hujuſmodi reticentiae jure civili omnes comprehendi non poſſunt; quae autem poſſunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noſter, C. Sergio O-

Digitized by Google

ratae vendiderat aedes eas,quas ab eodem
ipſe paucis ante annis emerat. hae Sergio
ſerviebant: ſed hoc in mancipio Marius
non dixerat. adducta res in judicium eſt.
Oratam Craſſus,Gratidianum defendebat
Antonius.jus Craſſus urgebat: quod vi-
tii venditor non dixiſſet ſciens, id opor-
tere praeſtari. aequitatem Antonius:
quoniam id vitium ignotum Sergio non
fuiſſet, qui illas aedes vendidiſſet, nihil
fuiſſe neceſſe dici: nec eum eſſe deceptum,
qui id, quod emerat, quo jure eſſet tene-
ret. quorſum haec? ut illud intelligas,
non placuiſſe majoribus noſtris aſtutos.
Sed aliter leges, aliter philoſophi tollunt 17
aſtutias: leges, quatenus manu tenere
poſſunt; philoſophi, quatenus ratione et
intelligentia.ratio igitur poſtulat,ne quid
inſidioſe, ne quid ſimulate, ne quid falla-
citer. ſuntne igitur inſidiae, tendere pla-
gas, etiam ſi excitaturus non ſis, nec agi-
taturus? ipſae enim ferae nullo inſequen-
te ſaepe incidunt: ſic ſi tu aedes proſcri-
bas; tabulam, tamquam plagam, ponas;
domum propter vitia vendas; in eam ali-
quis incurrat imprudens;hoc quamquam
video, propter depravationem conſuetu-

Digitized by Google

dinis, neque more turpe haberi, neque aut lege ſanciri aut jure civili; tamen naturae lege ſancitum eſt: ſocietas enim eſt (quod etſi ſaepe dictum eſt, dicendum tamen eſt ſaepius) latiſſime quidem quae pateat, omnium inter omnes; interior eorum, qui ejuſdem gentis ſunt; propior eorum, qui ejuſdem civitatis. itaque majores aliud jus gentium, aliud jus civile eſſe voluerunt: quod civile, non idem continuo gentium; quod autem gentium, idem civile eſſe debet. ſed nos veri juris germanaeque juſtitiae ſolidam et expreſſam effigiem nullam tenemus: umbra et imaginibus utimur: eas ipſas utinam ſequeremur! feruntur enim ex optimis naturae principiis et veritatis exemplis. nam quanti verba illa! ‘ uti ne propter te, ‘ fidemve tuam captus fraudatuſve ſiem:’ quam illa aurea! ‘ ut inter bonos bene a‘ gier oportet, et ſine fraudatione.’ ſed, qui ſint boni, et quid ſit bene agi, magna quaeſtio eſt. Qu. quidem Scaevola, pontifex maximus, ſummam vim dicebat eſſe in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur, ‘ex fide bona;’ fideique bonae nomen exiſtimabat manare latiſſime, idque

Digitized by Google

verſari in tutelis, ſocietatibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitae ſocietas continetur: in his magni eſſe judicis ſtatuere, (praeſertim cum in pleriſque eſſent judicia contraria), quid quemque cuique praeſtare oporteret. quocirca aſtutiae tollendae ſunt, eaque malitia, quae vult illa quidem videri ſe eſſe prudentiam, ſed abeſt ab ea diſtatque plurimum: prudentia eſt enim locata in delectu bonorum et malorum; malitia (ſi omnia, quae turpia ſunt, mala ſunt) mala bonis anteponit. nec vero in praediis ſolum jus civile, ductum a natura, malitiam fraudemque vindicat; ſed etiam in mancipiorum venditione fraus venditoris omnis excluditur: qui enim ſcire debuit de ſanitate, de fuga, de furtis, praeſtat edicto Aedilium. heredum alia cauſſa eſt. ex quo intelligitur, quoniam juris natura fons ſit, hoc ſecundum naturam eſſe, neminem id agere, ut ex alterius praedetur inſcientia. nec ulla pernicies vitae major inveniri poteſt, quam in malitia ſimulatio intelligentiae: ex quo iſta innumerabilia naſcuntur, ut utilia cum honeſtis pugnare videantur: quotus enim

Digitized by Google

quiſque reperietur, qui, impunitate et ig-
noratione omnium propoſita, abſtinere
18 poſſit injuria? Periclitemur, ſi placet, in iis
quidem exemplis, in quibus peccari vul-
gus hominum fortaſſe non putat. neque
enim de ſicariis, veneficis, teſtamentariis,
furibus, peculatoribus hoc loco differen-
dum eſt; qui non verbis ſunt et diſputa-
tione philoſophorum, ſed vinculis et car-
cere fatigandi: ſed haec conſideremus,
quae faciunt ii, qui habentur boni. L.
Minutii Baſili, locupletis hominis, falſum
teſtamentum quidam e Graecia Romam
attulerunt: quod quo facilius obtinerent,
ſcripſerunt heredes ſecum M. Craſſum, et
Qu. Hortenſium, homines ejuſdem aeta-
tis potentiſſimos: qui, cum illud falſum
eſſe ſuſpicarentur, ſibi autem nullius eſ-
ſent conſcii culpae, alieni facinoris mu-
nuſculum non repudiaverunt. quid er-
go? ſatin' hoc eſt, ut non deliquiſſe vide-
antur? mihi quidem non videtur: quam-
quam alterum amavi vivum, alterum non
odi mortuum. ſed cum Baſilus M. Satri-
um, ſororis filium, nomen ſuum ferre vo-
luiſſet, eumque feciſſet heredem; ' hunc
' dico patronum agri Piceni et Sabini: '

(ô turpem notam temporum illorum !) num erat aequum, principes cives rem habere, ad Satrium nihil praeter nomen pervenire? etenim ſi is, qui non defendit injuriam neque propulſat a ſuis, cum poteſt, injuſte facit (ut in primo libro diſſerui); qualis habendus eſt is, qui non modo non repellit, ſed etiam adjuvat injuriam? mihi quidem etiam verae hereditates non honeſtae videntur, ſi ſint malitioſis blanditiis officiorum; non veritate, ſed ſimulatione quaeſitae. atqui, in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honeſtum videri ſolet. falſo: nam eadem utilitatis, quae honeſtatis eſt regula: qui hoc non perviderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum facinus: ſic enim cogitans, eſt iſtuc quidem honeſtum, verum hoc expedit, res a natura copulatas audebit errore divellere; qui fons eſt fraudium, maleficiorum, ſcelerum omnium. Itaque 19
ſi vir bonus habeat hanc vim, ut, ſi digitis concrepuerit, poſſit in locupletium teſtamenta nomen ejus irrepere; hac vi non utatur, ne ſi exploratum quidem habeat, id omnino neminem umquam ſuſpicaturum. at ſi dares hanc vim M. Craſſo, ut

Digitized by Google

digitorum percuſſione heres poſſet ſcriptus eſſe, qui re vera non eſſet heres, in foro, mihi crede, ſaltaret. homo autem juſtus, iſque quem ſentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in ſe transferat, detrahet. hoc qui admiratur, is ſe, quid ſit vir bonus, neſcire fateatur. at verò ſi quis voluerit animi ſui complicatam notionem evolvere, jam ſe ipſe doceat, eum virum bonum eſſe, qui proſit quibus poſſit, noceat nemini, niſi laceſſitus injuria. quid ergo? hic non nocet, qui quodam quaſi veneno perficit, ut veros heredes moveat, in eorum locum ipſe ſuccedat? 'non igitur faciat' (dixerit quis) 'quod utile ſit, quod expediat?' imo intelligat, nihil nec expedire, nec utile eſſe, quod ſit injuſtum. hoc qui non didicerit, bonus vir eſſe non poterit. Fimbriam conſularem audiebam de patre noſtro puer judicem M. Lutatio Pinthiae fuiſſe, equiti Romano ſane honeſto, cum is ſponſionem feciſſet, 'ni vir bonus eſſet:' itaque ei dixiſſe Fimbriam, ſe illam rem numquam judicaturum; ne, aut ſpoliaret fama probatum hominem, ſi contra judicaſſet; aut ſtatuiſſe videretur, virum bonum

aliquem eſſe, cum ea res innumerabilibus
officiis et laudibus contineretur. huic igi-
tur viro bono, quem Fimbria etiam, non
modo Socrates noverat, nullo modo vide-
ri poteſt quidquam eſſe utile, quod non
honeſtum ſit. itaque talis vir non modo
facere, ſed ne cogitare quidem quidquam
audebit, quod non audeat praedicare. haec
nonne eſt turpe dubitare philoſophos,
quae ne ruſtici quidem dubitent? a qui-
bus natum eſt id, quod jam tritum eſt ve-
tuſtate proverbium: cum enim fidem ali-
cujus bonitatemque laudant, dignum eſ-
ſe dicunt, 'quicum in tenebris mices.'
hoc quam habet vim, niſi illam, nihil ex-
pedire, quod non deceat, etiam ſi id poſ-
ſis nullo refellente obtinere? videſne igi-
tur, hoc proverbio neque Gygi illi poſſe
veniam dari, neque huic, quem paulo an-
te fingebam digitorum percuſſione here-
ditates omnium poſſe convertere? ut e-
nim, quod turpe eſt, id quamvis occulte-
tur, tamen honeſtum fieri nullo modo po-
teſt; ſic, quod honeſtum non eſt, id utile
ut ſit, effici non poteſt, adverſante et re-
pugnante natura. At enim, cum per- 20
magna praemia ſunt, eſt cauſſa peccandi.

C. Marius, cum a ſpe conſulatûs longe abeſſet, et jam ſeptimum annum poſt praeturam jaceret, neque petiturus umquam conſulatum videretur, Qu. Metellum, cujus legatus erat, ſummum virum et civem, cum ab eo, imperatore ſuo, Romam miſſus eſſet, apud populum Romanum criminatus eſt: bellum illum ducere; ſi ſe conſulem feciſſent, brevi tempore aut vivum aut mortuum Jugurtham ſe in poteſtatem populi Romani redacturum. itaque factus eſt ille quidem conſul; ſed a fide juſtitiaque diſceſſit, qui optimum et graviſſimum civem, cujus legatus et a quo miſſus eſſet, in invidiam falſo crimine adduxerit. ne noſter quidem Gratidianus officio boni viri functus eſt tum, cum praetor eſſet, collegiumque praetorum tribuni plebis adhibuiſſent, ut res nummaria de communi ſententia conſtitueretur: jactabatur enim temporibus illis nummus ſic, ut nemo poſſet ſcire, quid haberet. conſcripſerunt communiter edictum cum poena atque judicio; conſtitueruntque, ut omnes ſimul in roſtra poſt meridiem deſcenderent: et caeteri quidem alius alio; Marius a ſubſelliis in roſtra recta, idque, quod

communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit: et ea res, ſi quaeris, ei magno honori fuit: omnibus vicis ſtatuae: ad eas thus et cerei: quid multa? nemo umquam multitudini fuit carior. haec ſunt, quae conturbant in deliberatione nonnumquam, cum id, in quo violatur aequitas, non ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur: ut Mario, praeripere collegis et tribunis plebis popularem gratiam, non ita turpe; conſulem ob eam rem fieri, quod ſibi tunc propoſuerat, valde utile videbatur. ſed omnium una regula eſt, quam tibi cupio eſſe notiſſimam: aut illud, quod utile videtur, turpe ne ſit; aut, ſi turpe eſt, ne videatur eſſe utile. quid igitur? poſſumuſne aut illum Marium virum bonum judicare, aut hunc? explica atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quae ſit in ea ſpecies, forma, et notio viri boni. cadit ergo in virum bonum mentiri emolumenti ſui cauſſa, criminari, praeripere, fallere? nihil profecto minus. eſt ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni et ſplendorem et nomen amittas? quid eſt, quod afferre

tantum utilitas iſta, quae dicitur, poſſit, quantum auferre, ſi boni viri nomen eripuerit, fidem juſtitiamque detraxerit? quid enim intereſt, utrum ex homine ſe convertat quis in beluam, an in hominis
21 figura immanitatem gerat beluae? Quid? qui omnia recta et honeſta negligunt, dummodo potentiam conſequantur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam ſocerum habere voluit eum, cujus ipſe audacia potens eſſet? utile ei videbatur plurimum poſſe alterius invidia: id quam injuſtum in patriam, [quam inutile], et quam turpe eſſet, non videbat. ipſe autem ſocer in ore ſemper Graecos verſus de Phoeniſſis habebat, quos dicam ut potero, incondite fortaſſe, ſed tamen ut res poſſit intelligi;

Nam, ſi violandum eſt jus, regnandi gratia
Violandum eſt: aliis rebus pietatem colas.

capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui id unum, quod omnium ſceleratiſſimum fuerit, exceperit. quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? ecce tibi, quã

rex populi Romani, dominuſque omnium gentium eſſe concupierit, idque perfecerit. hanc cupiditatem ſi honeſtam quis eſſe dicit, amens eſt: probat enim legum et libertatis interitum, earumque oppreſſionem tetram et deteſtabilem, glorioſam putat. qui autem fatetur, honeſtum non eſſe in ea civitate, quae libera fuit, quaeque eſſe debeat, regnare, ſed ei, qui id facere poſſit, eſſe utile; qua hunc objurgatione, aut quo potius convitio a tanto errore coner avellere? poteſt enim (dii immortales!) cuiquam eſſe utile foediſſimum et teterrimum parricidium patriae; quamvis is, qui ſe eo obſtrinxerit, ab oppreſſis civibus Parens nominetur? honeſtate igitur dirigenda utilitas eſt, et quidem ſic, ut haec duo verbo inter ſe diſcrepare, re tamen unum ſonare, videantur. nunc abeo ad vulgi opinionem: quae major utilitas, quam regnandi, eſſe poſſit? nihil contra inutilius ei, qui id injuſte conſecutus ſit, invenio, cum ad veritatem coepi revocare rationem: poſſunt enim cuiquam eſſe utiles angores, ſollicitudines, diurni et nocturni metus, vita inſidiarum periculorumque pleniſſima?

Multi iniqui atque infideles regno, pauci ſunt boni,

inquit Accius. at cui regno? quod, a Tantalo et Pelope proditum, jure obtinebatur. nam quanto plures ei regi putas, qui exercitu populi Romani populum ipſum Romanum oppreſſiſſet, civitatemque non modo liberam, ſed etiam gentibus imperantem, ſervire ſibi coëgiſſet? hunc tu quas conſcientiae labes in animo cenſes habuiſſe? quae vulnera? cujus autem vita ipſi poteſt utilis eſſe, cum ejus vitae ea conditio ſit, ut, qui illam eripuerit, in maxima et gratia futurus ſit et gloria? quod ſi haec utilia non ſunt, quae maxime videntur, quia plena ſunt dedecoris ac turpitudinis; ſatis perſuaſum eſſe debet, nihil
22 eſſe utile, quod non honeſtum ſit. Quamquam id quidem, cum ſaepe alias, tum Pyrrhi bello a C. Fabricio, conſule iterum, et a ſenatu noſtro judicatum eſt. cum enim rex Pyrrhus populo Romano bellum ultro intuliſſet, cumque de imperio certamen eſſet cum rege generoſo ac potente; perfuga ab eo venit in caſtra Fabricii, eique eſt pollicitus, ſi praemium ſibi propoſuiſſet, ſe, ut clam veniſſet, ſic clam

in Pyrrhi caſtra rediturum, et eum veneno necaturum. hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum; idque factum ejus à ſenatu laudatum eſt. atqui ſi ſpeciem utilitatis opinionemque quaerimus, magnum illud bellum perfuga unus, et gravem adverſarium imperii ſuſtuliſſet: ſed magnum dedecus et flagitium, quicum laudis certamen, fuiſſet, eum non virtute, ſed ſcelere ſuperatum. utrum igitur utilius vel Fabricio, qui talis in hac urbe, qualis Ariſtides Athenis fuit, vel ſenatui noſtro qui numquam utilitatem à dignitate ſejunxit, armis cum hoſte certare, an venenis? ſi gloriae cauſſa imperium expetendum eſt, ſcelus abſit, in quo non poteſt eſſe gloria: ſin ipſae opes expetuntur quoquo modo, non poterunt utiles eſſe cum infamia. non igitur utilis illa L. Philippi, Qu. filii, ſententia: quas civitates L. Sylla, pecunia accepta, ex ſenatuſconſulto liberaviſſet, ut hae rurſus vectigales eſſent; neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. ei ſenatus eſt aſſenſus: turpe imperio: piratarum enim melior fides, quam ſenatûs. at aucta vectigalia; utile igitur. quouſque

audebant dicere quidquam utile, quod non honeſtum? poteſt autem ulli imperio, quod gloria fultum eſſe debet et benevolentia ſociorum, utile eſſe odium et infamia? ego etiam cum Catone meo ſaepe diſſenſi: nimis mihi praefracte videbatur aerarium vectigaliaque defendere, omnia publicanis negare, multa ſociis: cum in hos benefici eſſe deberemus, cum illis ſic agere, ut cum colonis noſtris ſoleremus; eoque magis, quo illa ordinum conjunctio ad ſalutem reipublicae pertinebat. male etiam Curio; cum cauſſam Transpadanorum aequam eſſe dicebat, ſemper autem addebat, 'vincat utilitas.' potius diceret, non eſſe aequam, quia non eſſet utilis reipublicae, quàm, cum utilem eſſe diceret, non eſſe aequam fateretur.

23 Plenus eſt ſextus liber de officiis Hecatonis talium quaeſtionum: ſitne boni viri in maxima caritate annonae familiam non alere? in utramque partem diſputat: ſed tamen ad extremum utilitate, ut putat, officium dirigit magis, quam humanitate. quaerit, ſi in mari jactura facienda ſit, equine pretioſi potius jacturam faciat, an ſervuli vilis? hic alio res familiaris, alio ducit hu-

Digitized by Google

manitas. ſi tabulam de naufragio ſtultus arripuerit, extorquebitne eam ſapiens, ſi potuerit? negat, quia ſit injurium. quid? dominus navis eripietne ſuum? minime: non plus, quam ſi navigantem in alto ejicere de navi velit, quia ſua ſit: quoad enim perventum ſit eo, quo ſumta navis eſt, non domini eſt nàvis, ſed navigantium. quid ſi in una tabula ſint duo naufragi, aeque ſapientes? ſibine uterque rapiat, an alter cedat alteri? cedat vero; ſed ei, cujus magis interſit vel ſua, vel reipublicae cauſſa vivere. quid ſi haec paria in utroque? nullum erit certamen, ſed, quaſi ſorte aut micando victus, alteri cedat alter. quid ſi pater fana expilet, cuniculos agat ad aerarium? indicetne id magiſtratibus filius? nefas id quidem eſt: quinetiam defendat patrem, ſi arguatur. non igitur patria praeſtat omnibus officiis? imo vero: ſed ipſi patriae conducit, pios cives habere in parentes. quid ſi tyrannidem occupare, ſi patriam prodere conabitur pater? ſilebitne filius? imo vero obſecrabit patrem, ne id faciat: ſi nihil proficiet, accuſabit, minabitur etiam: ad extremum, ſi ad perniciem patriae res ſpec-

Digitized by Google

tabit, patriae ſalutem anteponet ſaluti pa-
tris. quaerit etiam, ſi ſapiens adulterinos
nummos acceperit imprudens pro bonis;
cum id reſcierit, ſoluturuſne ſit eos, ſi cui
debeat, pro bonis? Diogenes ait; Anti-
pater negat, cui potius aſſentior. qui vi-
num fugiens vendat ſciens, debeatne di-
cere? non neceſſe putat Diogenes: Anti-
pater viri boni exiſtimat. haec ſunt quaſi
controverſa jura Stoicorum. in mancipio
vendendo dicendane vitia? non ea, quae
niſi dixeris, redhibeatur mancipium jure
civili; ſed haec, mendacem eſſe, aleatorem,
furacem, ebrioſum? alteri dicenda viden-
tur; alteri non videntur. ſi quis aurum
vendens, orichalcum ſe putet vendere,
indicetne ei vir bonus, aurum illud eſſe?
an emat denario, quod ſit mille denariûm?
perſpicuum eſt jam, et quid mihi videa-
tur, et quae ſit inter eos philoſophos, quos
24 nominavi, controverſia. Pacta et pro-
miſſa ſemperne ſervanda ſint, quae nec vi,
nec dolo malo (ut praetores ſolent dicere)
facta ſint? ſi quis medicamentum cuipi-
am dederit ad aquam intercutem, pepige-
ritque, ne illo medicamento umquam po-
ſtea uteretur; ſi eo medicamento ſanus

factus fuerit, et annis aliquot poſt inciderit in eundem morbum, nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, ut item eo liceat uti; quid faciendum ſit? cum ſit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriae; vitae et ſaluti conſulendum eſt. quid ſi quis ſapiens rogatus ſit ab eo, qui eum heredem faciat, cum ei teſtamento ſeſtertium millies relinquatur, ut ante, quam hereditatem adeat, luce palam in foro ſaltet, idque ſe facturum promiſerit, quod aliter eum heredem ſcripturus ille non eſſet: faciat, quod promiſerit, necne? promiſiſſe nollem, et id arbitror fuiſſe gravitatis: ſed, quoniam promiſit, ſi ſaltare in foro turpe ducet, honeſtius mentietur, ſi ex hereditate nihil ceperit quam ſi ceperit: niſi forte eam pecuniam in reipublicae magnum aliquod tempus contulerit, ut vel ſaltare eum, cum patriae conſulturus ſit, turpe non ſit. Ac ne illa quidem promiſſa 25
ſervanda ſunt, quae non ſunt iis ipſis utilia, quibus illa promiſeris. Sol Phaethonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum ſe eſſe dixit, quidquid optaſſet: optavit ut in currum patris tolleretur: ſublatus

eſt; atque inſanus ante, quam conſtitit, ictu fulminis deflagravit. quanto melius fuerat, in hoc promiſſum patris non eſſe ſervatum? quid, quod Theſeus exegit promiſſum a Neptuno? cui cum tres optationes Neptunus dediſſet, optavit interitum Hippolyti, filii ſui, cum is patri ſuſpectus eſſet de noverca: quo optato et impetrato, Theſeus in maximis fuit luctibus. quid? Agamemnon cum devoviſſet Dianae, quod in ſuo regno pulcherrimum natum eſſet illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. promiſſum potius non faciendum, quam tam tetrum facinus admittendum fuit. ergo et promiſſa non facienda nonnumquam. neque ſemper depoſita reddenda: ſi gladium quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens: reddere, peccatum ſit; non reddere, officium. quid ſi is, qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriae? reddaſne depoſitum? non, credo: facies enim contra rempublicam, quae debet eſſe cariſſima. ſic multa, quae honeſta natura videntur eſſe, temporibus fiunt non honeſta. facere promiſſa, ſtare

conventis, reddere depoſita, commutata utilitate, fiunt non honeſta. ac de iis quidem, quae videntur eſſe utilitates contra juſtitiam ſimulatione prudentiae, ſatis arbitror dictum. ſed quoniam a quatuor fontibus honeſtatis primo libro officia duximus, in eiſdem verſabimur, cum docebimus, ea, quae videntur eſſe utilia, neque ſunt, quam ſint virtutis inimica. ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia; itemque de juſtitia, quae ſemper eſt utilis, diſputatum eſt. reliquae ſunt duae partes honeſtatis; quarum altera in animi excellentis magnitudine et praeſtantia cernitur, altera in conformatione et moderatione continentiae et temperantiae. Utile videbatur Ulyſſi, ut qui- 26
dem poëtae tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Ulyſſe nulla ſuſpicio eſt: ſed inſimulant eum tragoediae, ſimulatione inſaniae militiam ſubterfugere voluiſſe. non honeſtum conſilium. at utile (ut aliquis fortaſſe dixerit) regnare, et Ithacae vivere otioſe cum parentibus, cum uxore, cum filio: ullum tu decus in quotidianis laboribus et periculis cum hac tranquillitate

Digitized by Google

conferendum putas? ego vero iſtam contemnendam et abjiciendam; quoniam, quae honeſta non ſit, ne utilem quidem eſſe arbitror. quid enim auditurum putas fuiſſe Ulyſſem, ſi in illa ſimulatione perſeveraſſet? qui, cum maximas res geſſerit in bello, tamen haec audiat ab Ajace;

Cuju' ipſe princeps jurisjurandi fuit,
Quod omnes ſcitis, ſolus neglexit fidem.
Furere aſſimulavit; ne coiret, inſtitit.
Quod ni Palamedis perſpicax prudentia
Iſtius percepſet malitioſam audaciam,
Fide ſacratae jus perpetuo falleret.

illi vero non modo cum hoſtibus, verum etiam cum fluctibus (id quod fecit) dimicare melius fuit, quam deſerere conſentientem Graeciam ad bellum barbaris inferendum. ſed dimittamus et fabulas, et externa; ad rem factam, noſtramque veniamus. M. Atilius Regulus, cum conſul iterum in Africa ex inſidiis captus eſſet, duce Xantippo Lacedaemonio, imperatore autem patre Hannibalis Hamilcare, juratus miſſus eſt ad ſenatum, ut, niſi redditi eſſent Poenis captivi nobiles quidam, rediret ipſe Carthaginem. is, cum Romam veniſſet, utilitatis ſpeciem

videbat; ſed eam, ut res declarat, falſam
judicavit: quae erat talis; manere in pa-
tria, eſſe domi ſuae cum uxore, cum libe-
ris; quam calamitatem accepiſſet in bel-
lo, communem fortunae bellicae judican-
tem, tenere conſularis dignitatis gradum:
quis haec neget eſſe utilia? quae cenſes,
magnitudo animi et fortitudo negat.
Num locupletiores quaeris auctores? ha- 27
rum enim eſt virtutum proprium, nihil
extimeſcere, omnia humana deſpicere,
nihil, quod homini accidere poſſit, into-
lerandum putare. itaque quid fecit? in
ſenatum venit, mandata expoſuit; ſen-
tentiam ne diceret, recuſavit: quamdiu
jurejurando hoſtium teneretur, non eſſe
ſe ſenatorem. atque illud etiam ‘(ô ſtul-
‘tum hominem,’ dixerit quiſpiam, ‘et
‘repugnantem utilitati ſuae!)’ reddi cap-
tivos negavit eſſe utile: illos enim ado-
leſcentes eſſe, et bonos duces; ſe jam con-
fectum ſenectute: cujus cum valuiſſet auc-
toritas, captivi retenti ſunt, ipſe Cartha-
ginem rediit; neque eum caritas patriae
retinuit, nec ſuorum: neque vero tum
ignorabat, ſe ad crudeliſſimum hoſtem,
et ad exquiſita ſupplicia proficiſci: ſed

jusjurandum conſervandum putabat. i-
taque tum, cum vigilando necabatur, e-
rat in meliore cauſſa, quam ſi domi ſenex
captivus, perjurus conſularis remanſiſſet.
at, ‘ ſtulte, qui non modo non cenſuerit
‘ captivos remittendos, verum etiam diſ-
‘ ſuaſerit.’ quomodo ſtulte? etiamne ſi
reipublicae conducebat? poteſt autem,
quod inutile reipublicae ſit, id cuiquam
28 civi utile eſſe? Pervertunt homines
ea, quae ſunt fundamenta naturae, cum
utilitatem ab honeſtate ſejungunt. om-
nes enim expetimus utilitatem, ad eam-
que rapimur, nec facere aliter ullo modo
poſſumus: nam quis eſt, qui utilia fugiat?
aut quis potius, qui ea non ſtudioſiſſime
perſequatur? ſed, quia nuſquam poſſu-
mus, niſi in laude, decore, honeſtate uti-
lia reperire, propterea illa prima et ſum-
ma habemus; utilitatis nomen non tam
ſplendidum, quam neceſſarium ducimus.
quid eſt igitur, dixerit quis, in jurejuran-
do? num iratum timemus Jovem? at hoc
quidem commune eſt omnium philoſo-
phorum, (non eorum modò, qui deum ni-
hil habere ipſum negotii, et nihil exhibere
alteri; ſed eorum etiam, qui deum ſem-

Digitized by Google

per agere aliquid et moliri volunt), numquam nec iraſci deum, nec nocere. quid autem iratus Jupiter plus nocere potuiſſet, quàm nocuit ſibi ipſe Regulus? nulla igitur vis fuit religionis, quae tantam utilitatem praeverteret. an ne turpiter faceret? primum, minima de malis: num igitur tantum mali turpitudo iſta habebat, quantum ille cruciatus? deinde illud etiam apud Accium,

Fregiſti fidem. neque dedi, neque do
infideli cuiquam,

quamquam ab impio rege dicitur, luculente tamen dicitur. addunt etiam, quemadmodum nos dicamus, videri quaedam utilia, quae non ſint; ſic ſe dicere, videri quaedam honeſta, quae non ſint: ut hoc ipſum videtur honeſtum, conſervandi jurisjurandi cauſſa ad cruciatum revertiſſe, ſed ſit non honeſtum; quia, quod per vim hoſtium eſſet actum, ratum eſſe non debuit. addunt etiam, quidquid valde utile ſit, id fieri honeſtum, etiam ſi antea non videretur. haec fere contra Regulum. ſed prima videamus. ‘Non fuit Jupiter 29
‘metuendus, ne iratus noceret, qui neque iraſci ſolet, neque nocere.’ haec

quidem ratio non magis contra Reguli, quàm contra omne juſjurandum valet. ſed in jurejurando, non qui metus, ſed quae vis ſit, debet intelligi: eſt enim juſjurandum affirmatio religioſa: quod autem affirmate, quaſi deo teſte, promiſeris, id tenendum eſt; jam enim non ad iram deorum, quae nulla eſt; ſed ad juſtitiam et ad fidem pertinet: nam praeclare Ennius;

> O Fides alma, apta pinnis, et Juſjurandum Jovis!

qui igitur Juſjurandum violat, is Fidem violat, quam in Capitolio vicinam Jovis optimi maximi (ut in Catonis oratione eſt) majores noſtri eſſe voluerunt. at enim ‘ ne iratus quidem Jupiter plus Regulo nocuiſſet, quàm ſibi nocuit ipſe Regulus.’ certe, ſi nihil malum eſſet, niſi dolere. id autem non modò non ſummum malum, ſed ne malum quidem eſſe, maxima auctoritate philoſophi affirmant: quorum quidem teſtem non mediocrem, ſed haud ſcio an graviſſimum, Regulum nolite, quaeſo, vituperare: quem enim locupletiorem quaerimus, quam principem populi Romani, qui retinendi officii

cauſſa cruciatum ſubierit voluntarium? nam quod aiunt, 'minima de malis,' id eſt, ut turpiter potius, quam calamitoſe: an eſt ullum majus malum turpitudine? quae ſi in deformitate corporis habet aliquid offenſionis, quanta illa depravatio et foeditas turpificati animi debet videri? itaque, nervoſius qui iſta diſſerunt, ſolum audent malum dicere id, quod turpe ſit; qui autem remiſſius, hi tamen non dubitant ſummum malum dicere. nam illud quidem,

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam,

idcirco recte a poëta; quia, cum tractaretur Atreus, perſonae ſerviendum fuit. ſed ſi hoc ſibi ſumunt, nullam eſſe fidem, quae infideli data ſit, videant ne quaeratur latebra perjurio. eſt autem jus etiam bellicum, fideſque jurisjurandi ſaepe cum hoſte ſervanda. quod enim ita juratum eſt, ut mens conciperet fieri oportere, id ſervandum eſt: quod aliter, id ſi non feceris, nullum eſt perjurium: ut, ſi praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus eſt, ne ſi juratus quidem id non feceris: nam pirata non eſt

Digitized by Google

ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium: cum hoc nec fides debet, nec jusjurandum eſſe commune. non enim falſum jurare, perjurare eſt; ſed, quod ex animi tui ſententia juraris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere, perjurium eſt: ſcitè enim Euripides,

Juravi lingua, mentem injuratam gero.

Regulus vero non debuit conditiones pactioneſque bellicas et hoſtiles perturbare perjurio: cum juſto enim et legitimo hoſte res gerebatur; adverſus quem et totum jus fetiale, et multa ſunt jura communia: quod ni ita eſſet, nunquam claros viros ſenatus vinctos hoſtibus dediſſet.

30 At vero T. Veturius et Sp. Poſthumius, cùm iterum conſules eſſent, quia, cum male pugnatum apud Caudium eſſet, legionibus noſtris ſub jugum miſſis, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti ſunt his: injuſſu enim populi ſenatuſque fecerant. eodemque tempore Tib. Numicius, Qu. Maelius, qui tum tribuni plebis erant, quòd eorum auctoritate pax erat facta, dediti ſunt, ut pax Samnitium repudiaretur. atque hujus deditionis ip-

ſe Poſthumius, qui dedebatur, ſuaſor et auctor fuit. quod idem multis annis poſt C. Mancinus; qui, ut Numantinis, quibuſcum ſine ſenatus auctoritate foedus fecerat, dederetur, rogationem ſuaſit eam, quam L. Furius, et Sex. Atilius ex ſenatuſconſulto ferebant; qua accepta eſt hoſtibus deditus. honeſtius hic, quam Qu. Pompeius, quo, cum in eadem cauſſa eſſet, deprecante, accepta lex non eſt. hic ea, quae videbatur utilitas, plus valuit, quam honeſtas: apud ſuperiores utilitatis ſpecies falſa ab honeſtatis auctoritate ſuperata eſt. at 'non debuit ratum eſſe, 'quod erat actum per vim.' quaſi vero forti viro vis poſſit adhiberi. 'cur igitur 'ad ſenatum proficiſcebatur, cum prae-'ſertim de captivis diſſuaſurus eſſet?' quod maximum in eo eſt, id reprehenditis: non enim ſuo judicio ſtetit, ſed ſuſcepit cauſſam, ut eſſet judicium ſenatus; cui niſi ipſe auctor fuiſſet, captivi profecto Poenis redditi eſſent: ita incolumis in patria Regulus reſtitiſſet: quod quia patriae non utile putavit, idcirco ſibi honeſtum et ſentire illa et pati credidit. nam quod aiunt, 'quod valde utile ſit, id fieri

‘ honeſtum:’ imo vero ‘ eſſe’, non ‘ fieri:’ eſt enim nihil utile, quod idem non honeſtum: nec quia utile, honeſtum eſt; ſed quia honeſtum, utile. quare, ex multis mirabilibus exemplis, haud facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut
31 praeſtantius. Sed ex tota hac laude Reguli unum illud eſt admiratione dignum, quod captivos retinendos cenſuerit: nam, quod rediit, nobis non mirabile videtur; illis quidem temporibus aliter facere non potuit: itaque iſta laus non eſt hominis, ſed temporum; nullum enim vinculum ad adſtringendam fidem jurejurando majores arctius eſſe voluerunt. id indicant leges in duodecim tabulis; indicant ſacratae; indicant foedera, quibus etiam cum hoſte devincitur fides; indicant notiones animadverſioneſque cenſorum, qui nulla de re diligentius, quam de jurejurando, judicabant. L. Manlio, A. filio, cum dictator fuiſſet, M. Pomponius tribunus plebis diem dixit, quod is paucos ſibi dies ad dictaturam gerendam addidiſſet: criminabatur etiam, quod Titum filium, qui poſtea eſt Torquatus appellatus, ab hominibus relegaſſet, et ruri

Digitized by Google

habitare juſſiſſet: quod cum audiviſſet adoleſcens filius negotium exhiberi patri, accurriſſe Romam, et cum prima luce Pomponii domum veniſſe dicitur: cui cum eſſet nuntiatum; quòd illum iratum allaturum ad ſe aliquid contra patrem arbitraretur, ſurrexit e lectulo, remotiſque arbitris ad ſe adoleſcentem juſſit venire: at ille, ut ingreſſus eſt, confeſtim gladium diſtrinxit, juravitque, ſe illum ſtatim interfecturum, niſi jusjurandum ſibi dediſſet, ſe patrem miſſum eſſe facturum. juravit hoc coactus terrore Pomponius: rem ad populum detulit: docuit, cur ſibi cauſſa deſiſtere neceſſe eſſet: Manlium miſſum fecit: tantum temporibus illis jusjurandum valebat. atque hic T. Manlius is eſt, qui ad Anienem, Galli, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen invenit; cujus tertio conſulatu Latini ad Veſerim fuſi et fugati: magnus vir in primis, et qui perindulgens in patrem, idem acerbe ſeverus in filium. Sed, ut laudandus Regulus in 32
conſervando jurejurando, ſic decem illi, (quos poſt Cannenſem pugnam juratos ad ſenatum miſit Hannibal, ſe in caſtra

Digitized by Google

redituros ea, quorum potiti erant Poeni, niſi de redimendis captivis impetravisſent), ſi non redierunt, vituperandi. de quibus non omnes uno modo: nam Polybius, bonus auctor in primis, ſcribit, ex decem nobiliſſimis, qui tum erant miſſi, novem revertiſſe, re a ſenatu non impetrata; unum ex decem, qui paulo poſt quam egreſſus erat e caſtris rediiſſet, quaſi aliquid eſſet oblitus, Romae remanſiſſe: reditu enim in caſtra liberatum ſe eſſe jurejurando interpretabatur. non recte; fraus enim adſtringit, non diſſolvit perjurium. fuit igitur ſtulta calliditas perverſe imitata prudentiam. itaque decrevit ſenatus, ut ille veterator et callidus vinctus ad Hannibalem duceretur. ſed illud maximum: octo hominum millia tenebat Hannibal, non quos in acie cepiſſet, aut qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti in caſtris fuiſſent a Paulo et Varrone conſulibus: eos ſenatus non cenſuit redimendos, cum id parva pecunia fieri poſſet; ut eſſet inſitum militibus noſtris aut vincere aut emori. qua quidem re audita, fractum animum Hannibalis ſcribit idem; quod ſenatus populuſque

Romanus rebus afflictis tam excelſo ani-
mo fuiſſet. ſic honeſtatis comparatione,
ea, quae videntur utilia, vincuntur. Aci-
lius autem, qui *Graece* ſcripſit hiſtoriam,
plures ait fuiſſe, qui in caſtra revertiſſent,
eadem fraude, ut jurejurando liberaren-
tur; eoſque a cenſoribus omnibus igno-
miniis notatos. ſit jam hujus loci finis:
perſpicuum eſt enim, ea, quae timido ani-
mo, humili, demiſſo fractoque fiant (qua-
le fuiſſet Reguli factum, ſi aut de captivis,
quod ipſi opus eſſe videretur, non quod
reipublicae, cenſuiſſet, aut domi remane-
re voluiſſet), non eſſe utilia, quia ſint fla-
gitioſa, foeda, et turpia. Reſtat quarta 33
pars, quae decore, moderatione, mo-
deſtia, continentia, temperantia conti-
netur. poteſt igitur quidquam eſſe utile,
quod ſit huic talium virtutum choro con-
trarium? atqui ab Ariſtippo Cyrenaici
atque Anniceri philoſophi nominati,
omne bonum in voluptate poſuerunt;
virtutemque cenſuerunt ob eam rem eſſe
laudandam, quod efficiens eſſet volupta-
tis: quibus obſoletis floret Epicurus, e-
juſdem fere adjutor auctorque ſententi-
ae. cum his, viris equiſque, ut dicitur, ſi

Digitized by Google

honeſtatem tueri ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt: nam ſi non modò utilitas, ſed vita omnis beata corporis firma conſtitutione, ejuſque conſtitutionis ſpe explorata, ut a Metrodoro ſcriptum eſt, continetur; certe haec utilitas, et quidem ſumma (ſic enim cenſent), cum honeſtate pugnabit. nam ubi primum prudentiae locus dabitur? an, ut conquirat undique ſuavitates? quam miſer virtutis famulatus ſervientis voluptati! quod autem munus prudentiae? an legere intelligenter voluptates! fac nihil iſto eſſe jucundius; quid cogitari poteſt turpius? jam, qui dolorem ſummum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quae eſt dolorum laborumque contemtio? quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (ſicut hic dicit) ſatis fortiter de dolore; tamen non id ſpectandum eſt, quid dicat, ſed quid conſentaneum ſit ei dicere, qui bona voluptate terminaverit, mala dolore: ut, ſi illum audiam de continentia et temperantia; dicit ille quidem multa multis locis: ſed aqua haeret, ut aiunt; nam quî poteſt temperantiam laudare is, qui ponat ſummum bonum

in voluptate? eſt enim temperantia libidinum inimica, libidines autem conſectatrices voluptatis. atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo poſſunt, non incallide tergiverſantur. prudentiam introducunt ſcientiam ſuppeditantem voluptates, depellentem dolores. fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cum tradunt rationem negligendae mortis, perpetiendique doloris. etiam temperantiam inducunt; non faciliime illi quidem, ſed tamen quoquo modo poſſunt: dicunt enim, voluptatis magnitudinem doloris detractione finiri. juſtitia vacillat, vel jacet potius, omneſque eae virtutes, quae in communitate cernuntur et in ſocietate generis humani: neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas eſſe poteſt, non plus quam amicitia, ſi haec non per ſe expetantur, ſed ad voluptatem utilitatemve referantur. conferamus igitur in pauca: nam, ut utilitatem nullam eſſe docuimus, quae honeſtati eſſet contraria; ſic omnem voluptatem dicimus honeſtati eſſe contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem et Dinomachum judico (qui ſe diremturos

controverſiam putaverunt), ſi cum honeſtate voluptatem, tamquam cum homine pecudem, copulaviſſent. non recipit iſtam conjunctionem honeſtas, aſpernatur, repellit. nec vero finis bonorum et malorum, qui ſimplex eſſe debet, ex diſſimillimis rebus miſceri et temperari poteſt. ſed de hoc (magna enim res eſt) alio loco pluribus. nunc ad propoſitum. quemadmodum igitur, ſi quando ea, quae videtur utilitas, honeſtati repugnat, dijudicanda res ſit, ſatis eſt ſupra diſputatum: ſin autem ſpeciem utilitatis etiam voluptas habere dicatur, nulla poteſt eſſe ei cum honeſtate conjunctio; nam, ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortaſſe nonnihil, utilitatis certe nihil habebit. habes a patre munus, Marce fili, mea quidem ſententia magnum; ſed perinde erit, ut acceperis: quamquam tibi hi tres libri inter Cratippi commentarios, tamquam hoſpites, erunt recipiendi. ſed ut, ſi ipſe veniſſem Athenas (quod quidem eſſet factum, niſi me e medio curſu clara voce patria revocaſſet) aliquando me quoque audires: ſic, quoniam his voluminibus ad te profecta vox mea eſt, tribues his

Digitized by Google

temporis quantum poteris; poteris autem quantum voles. cum verò intellexero, te hoc ſcientiae genere gaudere; tum et praeſens tecum propediem, ut ſpero, et, dum aberis, abſens loquar. vale igitur, mi Cicero, tibique perſuade, eſſe te quidem mihi cariſſimum; ſed multo fore cariorem, ſi talibus monumentis praeceptiſque laetabere.

FINIS.

Digitized by Google

EXCUDEBANT
ROB. ET AND. FOULIS FRATRES,
ACADEMIAE GLASGUENSIS
TYPOGRAPHI.
ANN. M.DCC.XLVIII.
IDUUM MENSIS MARTII,
DIE SEPTIMO.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. T.

CICERONIS

CATO MAJOR,

SIVE DE

SENECTUTE.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUAE,

IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
M.DCC.XLVIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

CATO MAJOR,

SEU

DE SENECTUTE.

DIALOGUS.

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM.

O TITE, ſi quid ego adjûro, curamve levaſſo,
Quae nunc te coquit, et verſat in pectore fixa,
Ecquid erit pretii?

licet enim verſibus iiſdem mihi affari te, Attice, quibus affatur Flamininum,

Ille vir, haud magna cum re, ſed plenus fidei.

quanquam certò ſcio, non, ut Flamininum,

Sollicitari te, Tite, ſic noctesque dieſque.

novi enim moderationem animi tui, et aequitatem: teque non cognomen ſolum Athenis deportaſſe, ſed humanitatem et prudentiam intelligo: et tamen ſuſpicor,

Digitized by Google

iiſdem rebus te, quibus me ipſum interdum gravius commoveri: quarum conſolatio et major eſt, et in aliud tempus differenda. nunc autem mihi viſum eſt de ſenectute aliquid ad te ſcribere. hoc enim onere, quod mihi tecum commune eſt, aut jam urgentis, aut certè adventantis ſenectutis, et te, et me ipſum levari volo. etſi te quidem id modice ac ſapienter (ſicut omnia) et ferre, et laturum eſſe certò ſcio. ſed mihi, cum de ſenectute aliquid vellem ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque noſtrûm communiter uteretur. mihi quidem ita jucunda hujus libri confectio fuit, ut non modo omnes abſterſerit ſenectutis moleſtias, ſed effecerit mollem etiam et jucundam ſenectutem. nunquam igitur ſatis laudari digne poterit philoſophia, cui qui pareat, omne tempus aetatis ſine moleſtia poſſit degere. ſed de caeteris et diximus multa, et ſaepe dicemus. hunc librum de ſenectute ad te miſimus. omnem autem ſermonem tribuimus, non Tithono, ut Ariſto Chius, ne parum eſſet auctoritatis in fabula: ſed M. Catoni ſeni, quò majorem auctoritatem haberet oratio. apud

quem, Laelium et Scipionem facimus admirantes, quòd is tam facile ſenectutem ferat, iiſque eum reſpondentem. qui ſi eruditius videbitur diſputare, quàm conſuevit ipſe in ſuis libris, attribuito Graecis literis, quarum conſtat eum perſtudioſum fuiſſe in ſenectute. ſed quid opus eſt plura? jam enim ipſius Catonis ſermo explicabit noſtram omnem de ſenectute ſen-
2 tentiam. SCIPIO. ſaepenumerò admirari ſoleo cum hoc C. Laelio, tum caeterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamque ſapientiam, tum vel maxime, quòd nunquam ſenectutem tibi gravem eſſe ſenſerim: quae pleriſque ſenibus ſic odioſa eſt, ut onus ſe Aetnâ gravius dicant ſuſtinere. CATO. rem haud ſane difficilem, Scipio et Laeli, admirari videmini. quibus enim nihil opis eſt in ipſis ad bene beateque vivendum, iis omnis gravis eſt aetas: qui autem omnia bona a ſe ipſi petunt, iis nihil poteſt malum videri, quod naturae neceſſitas afferat. quo in genere in primis eſt ſenectus: quam ut adipiſcantur omnes optant, eandem accuſant adepti: tanta eſt inconſtantia ſtultitiae, atque perverſitas. obrepere

Digitized by Google

aiunt eam citius quam putaſſent. primum, quis coëgit eos falſum putare? quî enim citius adoleſcentiae ſenectus, quam pueritiae adoleſcentia obrepit? deinde, quî minus gravis eſſet iis ſenectus, ſi octingenteſimum annum agerent, quam octogeſimum? praeterita enim aetas, quamvis longa, cum effluxiſſet, nulla conſolatione permulcere poſſet ſtultam ſenectutem. quocirca ſi ſapientiam meam admirari ſoletis, (quae utinam digna eſſet opinione veſtra, noſtroque cognomine!) in hoc ſumus ſapientes, quòd naturam optimam ducem, tanquam deum, ſequimur, eique paremus: a qua non veriſimile eſt, cum caeterae partes aetatis bene deſcriptae ſint, extremum actum, tanquam ab inerti poëta, eſſe neglectum. ſed tamen neceſſe fuit eſſe aliquid extremum, et, tanquam in arborum baccis terraeque frugibus, maturitate tempeſtiva, quaſi vietum et caducum: quod ferendum eſt molliter ſapienti. quid enim eſt aliud, gigantum modo bellare cum diis, niſi naturae repugnare? L A E L I U S. atqui, Cato, gratiſſimum nobis, ut etiam pro Scipione pollicear, feceris, ſi, quoniam ſperamus (vo-

Digitized by Google

lumus quidem certe) ſenes fieri, ante multo a te didicerimus, quibus facillime rationibus ingraveſcentem aetatem ferre poſſimus. CATO. faciam vero, Laeli; praeſertim ſi utrique veſtrûm gratum, ut dicis, futurum eſt. SCIPIO. volumus ſane, niſi moleſtum eſt, Cato, tanquam aliquam viam longam confeceris, quam nobis quoque ingrediendum ſit, iſtuc, quò perveniſti, videre, quale ſit. CATO. faciam, ut potero, Laeli. ſaepe enim interfui querelis meorum aequalium, (pares autem cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur) quae C. Salinator, quae Sp. Albinus, homines conſulares, noſtri fere aequales, deplorare ſolebant: tum quòd voluptatibus carerent, ſine quibus vitam nullam putarent: tum quòd ſpernerentur ab iis, a quibus eſſent coli ſoliti. qui mihi non id videbantur accuſare, quod eſſet accuſandum. nam ſi id culpa ſenectutis accideret, eadem mihi uſu evenirent, reliquiſque omnibus, majoribus natu; quorum ego multorum cognovi ſenectutem ſine querela, qui ſe et libidinum vinculis laxatos eſſe non moleſte ferrent, nec a ſuis deſpicerentur. ſed om-

3 (margin, beside "veniſti")

Digitized by Google

nium iſtiuſmodi querelarum in moribus eſt culpa, non in aetate. moderati enim, et nec difficiles, nec inhumani ſenes, tolerabilem agunt ſenectutem. importunitas autem et inhumanitas omni aetati moleſta eſt. LAELIUS. eſt, ut dicis, Cato. ſed fortaſſe dixerit quiſpiam, tibi propter opes, et copias, et dignitatem tuam, tolerabiliorem ſenectutem videri: id autem non poſſe multis contingere. CATO. eſt iſtud quidem, Laeli, aliquid; ſed nequaquam in iſto ſunt omnia: ut Themiſtocles fertur Seriphio cuidam in jurgio reſpondiſſe, cum ille dixiſſet, non eum ſua, ſed patriae gloria ſplendorem aſſecutum: nec hercule, inquit, ſi ego Seriphius eſſem, nobilis: nec tu ſi Athenienſis eſſes, clarus unquam fuiſſes. quod eodem modo de ſenectute poteſt dici. neque enim in ſumma inopia levis eſſe ſenectus poteſt, ne ſapienti quidem: nec inſipienti etiam in ſumma copia non gravis. aptiſſima omnino ſunt, Scipio et Laeli, arma ſenectutis, artes, exercitationeſque virtutum, quae in omni aetate cultae, cum diu multumque vixeris, mirificos efferunt fructus, non ſolum quia nunquam deſe-

ruunt, ne in extremo quidem tempore ae-
tatis, (quanquam id maximum eſt) ve-
rum etiam quia conſcientia bene actae
vitae, multorumque benefactorum re-
4 cordatio, jucundiſſima eſt. Ego Q.
Maximum, eum, qui Tarentum recepit,
adoleſcens ita dilexi ſenem, ut aequa-
lem. erat enim in illo viro comitate con-
dita gravitas: nec ſenectus mores muta-
verat. quanquam eum colere coepi non
admodum grandem natu, ſed tamen jam
aetate provectum. anno enim poſt, con-
ſul primum fuerat, quam ego natus ſum;
cumque eo quartum conſule adoleſcen-
tulus miles profectus ſum ad Capuam,
quintoque anno poſt ad Tarentum quae-
ſtor: deinde aedilis, quadriennio poſt fac-
tus ſum praetor: quem magiſtratum geſ-
ſi conſulibus Tuditano, et Cethego, cum
quidem ille admodum ſenex, ſuaſor legis
Cinciae de donis et muneribus fuit. hic
et bella gerebat, ut adoleſcens, cum pla-
ne grandis eſſet: et Annibalem juvenili-
ter exſultantem patientia ſua molliebat:
de quo praeclare familiaris noſter Enni-
us:

Unus qui nobis cunctando reſtituit rem;

Digitized by Google

Non ponebat enim rumores ante ſalutem:
Ergo magiſque magiſque viri nunc gloria claret.

Tarentum vero qua vigilantia, quo conſilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amiſſo oppido, fugerat in arcem, glorianti atque ita dicenti: Meâ operâ, Q. Fabi, Tarentum recepiſti: 'certe,' inquit ridens: 'nam, niſi tu amiſiſſes, nunquam recepiſſem.' nec vero in armis praeſtantior, quam in toga: qui conſul iterum, Sp. Carvilio collega quieſcente, C. Flaminio tribuno plebis, quoad potuit, reſtitit, agrum Picentem et Gallicum viritim contra ſenatus auctoritatem dividenti: augurque cum eſſet, dicere auſus eſt, optimis auſpiciis ea geri, quae pro reipublicae ſalute gererentur: quae contra rempublicam fierent, contra auſpicia fieri. multa in eo viro praeclara cognovi: ſed nihil eſt admirabilius, quam quomodo ille mortem M. filii tulit, clari viri et conſularis. eſt in manibus laudatio: quam cum legimus, quem philoſophum non contemnimus? nec vero ille in luce modo, atque in oculis civium mag-

Digitized by Google

nus: ſed intus, domique praeſtantior. qui ſermo? quae praecepta? quanta notitia antiquitatis? quae ſcientia juris augurii? multae etiam, ut in homine Romano, literae. omnia memoriâ tenebat, non domeſtica ſolum, ſed etiam externa bella: cujus ſermone ita tum cupide fruebar, quaſi jam divinarem, id, quod evenit, illo extincto, fore unde diſcerem neminem.

5 Quorſum igitur haec tam multa de Maximo? quia profecto videtis, nefas eſſe dictu, miſeram fuiſſe talem ſenectutem. nec tamen omnes poſſunt eſſe Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedeſtres navaleſve pugnas, ut bella a ſe geſta, ut triumphos recordentur. eſt etiam quiete, et pure, et eleganter actae aetatis placida ac lenis ſenectus, qualem accepimus Platonis, qui uno et octogeſimo anno ſcribens mortuus eſt. qualem Iſocratis, qui eum librum, qui Panathenaicus inſcribitur, quarto et nonageſimo anno ſcripſiſſe dicitur, vixitque quinquennium poſtea: cujus magiſter Leontinus Gorgias, centum et ſeptem complevit annos: neque unquam in ſuo ſtudio atque opere ceſſavit. qui, cum ex eo quaereretur, cur

Digitized by Google

tam diu vellet eſſe in vita: 'nihil habeo,' inquit, 'quod accuſem ſenectutem.' praeclarum reſponſum, et docto homine dignum. ſua enim vitia inſipientes, et ſuam culpam in ſenectutem conferunt: quod non faciebat is, cujus modo mentionem feci, Ennius,

Sicut fortis equus, ſpatio qui ſaepe ſupremo
Vicit Olympia, nunc ſenio confectu' quieſcit.

equi fortis et victoria ſenectuti comparat ſuam: quem quidem probe meminiſſe poteſtis. anno enim undeviceſimo poſt ejus mortem, hi conſules, T. Flamininus, et M'. Acilius facti ſunt: ille autem Caepione, et Philippo iterum conſule, mortuus eſt: cum ego quidem v. et LX. annos natus, legem Voconiam voce magna, et bonis lateribus ſuaſiſſem. annos LXX. natus (tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quae maxima putantur onera, paupertatem et ſenectutem, ut eis paene delectari videretur. etenim, cum contemplor animo, reperio quatuor cauſas, cur ſenectus miſera videatur: unam, quòd avocet a rebus gerendis: alteram, quòd

Digitized by Google

corpus faciat infirmius: tertiam, quòd privet omnibus fere voluptatibus: quartam, quòd haud procul abſit a morte. earum, ſi placet, cauſarum quanta, quamque
6 ſit juſta unaquaeque, videamus. A rebus gerendis ſenectus abſtrahit? quibus? an iis, quae in juventute geruntur et viribus? nullaene igitur res ſunt ſeniles, quae vel infirmis corporibus, animo tamen adminiſtrentur? nihil ergo agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus, pater tuus, Scipio, ſocer optimi viri, filii mei? caeteri ſenes, Fabricii, Curii, Coruncanii, cum rempublicam conſilio et auctoritate defendebant, nihil agebant? ad App. Claudii ſenectutem accedebat etiam, ut caecus eſſet: tamen is, cum ſententia ſenatus inclinaret ad pacem, et foedus faciendum cum Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quae verſibus perſecutus eſt Ennius:

Quò vobis mentes, rectae quae ſtare ſolebant
Antehac, dementes ſeſe flexere viâ?

caeteraque graviſſime: notum enim vobis carmen eſt: et tamen ipſius Appii exſtat oratio. atque hanc ille egit ſeptem et decem annos poſt alterum conſulatum,

Digitized by Google

cum inter duos conſulatus anni decem interfluxiſſent, cenſorque ante conſulatum ſuperiorem fuiſſet. ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem ſane fuiſſe; et tamen ſic a patribus accepimus. nihil igitur afferunt, qui in re gerenda verſari ſenectutem negant, ſimileſque ſunt, ut, ſi qui gubernatorem in navigando agere nihil dicant, cum alii malos ſcandant, alii per foros curſent, alii ſentinam exhauriant: ille autem clavum tenens ſedeat in puppi quietus. non faciat ea, quae juvenes. at verò multo majora et meliora facit. non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnae geruntur: ſed conſilio, auctoritate, ſententia, quibus non modo non orbari, ſed etiam augeri ſenectus ſolet. niſi forte ego vobis, qui et miles, et tribunus, et legatus, et conſul verſatus ſum in vario genere bellorum, ceſſare nunc videor, cum bella non gero. at ſenatui, quae ſunt gerenda, praeſcribo, et quomodo: Carthagini male jam diu cogitanti, bellum multo ante denuntio: de qua vereri non ante deſinam, quam illam exciſam eſſe cognovero. quam palmam utinam dii immortales tibi, Scipio,

Digitized by Google

reſervent, ut avi reliquias perſequare! cujus a morte hic tertius et triceſimus eſt annus: ſed memoriam illius viri excipient omnes anni conſequentes. anno ante me cenſorem mortuus eſt, novem annis poſt meum conſulatum, cum conſul iterum, me conſule, creatus eſſet. num igitur, ſi ad centeſimum annum vixiſſet, ſenectutis eum ſuae poeniteret? nec enim excurſione, nec ſaltu, nec eminus haſtis, aut cominus gladiis uteretur: ſed conſilio, ratione, ſententia. quae niſi eſſent in ſenibus, non ſummum conſilium majores noſtri appellaſſent Senatum. apud Lacedaemonios quidem ii, qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, ut ſunt, ſic etiam nominantur ſenes. quod ſi legere, aut audire voletis externa, maximas reſpublicas ab adoleſcentibus labefactas, a ſenibus ſuſtentatas et reſtitutas reperietis.

Cedò, quî veſtram rempublicam tantam
amiſiſtis tam cito?

ſic enim percontanti, ut eſt in Naevii poëtae ludo, reſpondentur et alia, et haec in primis:

Proveniebant oratores novi, ſtulti, adoleſcentuli.

Digitized by Google

temeritas eſt videlicet florentis aetatis;
prudentia, ſeneſcentis. At memoria 7
minuitur. credo, niſi eam exerceas, aut
ſi ſis natura tardior. Themiſtocles omni-
um civium nomina perceperat: num igi-
tur cenſetis eum, cum aetate proceſſiſſet,
qui Ariſtides eſſet, Lyſimachum ſalutare
ſolitum? equidem non modo eos novi,
qui ſunt; ſed eorum patres etiam, et avos.
nec ſepulcra legens vereor, (quod aiunt)
ne memoriam perdam: his enim ipſis le-
gendis redeo in memoriam mortuorum.
nec vero quemquam ſenum audivi obli-
tum, quo loco theſaurum obruiſſet. om-
nia, quae curant, meminerunt: vadimonia
conſtituta: qui ſibi, quibus ipſi debeant.
quid juriſconſulti? quid pontifices? quid
augures? quid philoſophi ſenes? quam mul-
ta meminerunt? manent ingenia ſenibus,
modo permaneat ſtudium et induſtria: nec
ea ſolum in claris et honoratis viris, ſed
in vita etiam privata et quieta. Sophocles
ad ſummam ſenectutem tragoedias fecit:
quod propter ſtudium, cum rem familia-
rem negligere videretur, a filiis in judici-
um vocatus eſt: ut, quemadmodum noſ-
tro more male rem gerentibus patribus

Digitized by Google

bonis interdici ſolet; ſic illum, quaſi deſipientem, a re familiari removerent judices. tum ſenex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, et proxime ſcripſerat, Oedipum Coloneum recitaſſe judicibus, quaeſiſſeque, num illud carmen deſipientis videretur. quo recitato, ſententiis judicum eſt liberatus. num igitur hunc, num Homerum, num Heſiodum, num Simonidem, num Steſichorum, num, quos ante dixi, Iſocratem, Gorgiam, num philoſophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Xenocratem, num poſtea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiam Romae vidiſtis, Diogenem Stoicum, coëgit in ſuis ſtudiis obmuteſcere ſenectus? an non in omnibus iis ſtudiorum agitatio vitae aequalis fuit? age, ut iſta divina ſtudia omittamus, poſſum nominare ex agro Sabino ruſticos Romanos vicinos et familiares meos, quibus abſentibus, nunquam fere ulla in agro majora opera fiunt, non ferendis, non percipiendis, non condendis fructibus. quanquam in illis minus hoc mirum. nemo enim eſt tam ſenex, qui ſe annum non putet poſſe vivere. ſed

iidem elaborant in eis, quae ſciunt nihil omnino ad ſe pertinere.

Serit arbores, quae alteri ſeculo proſint,
ut ait Statius noſter in Synephebis. nec
vero dubitet agricola, quamvis ſenex,
quaerenti, cui ſerat, reſpondere: diis im-
mortalibus, qui me non accipere modo
haec a majoribus voluerunt, ſed etiam po-
ſteris prodere. Melius Caecilius de ſe- 8
ne alteri ſeculo proſpiciente, quam illud:

Aedepol ſenectus, ſi nihil quidquam aliud vitii
Apportes tecum, cum advenis; unum id ſat eſt,
Quod diu vivendo, multa, quae non vult, videt.

et multa fortaſſe, quae vult: atque in ea quidem, quae non vult, ſaepe etiam adoleſcentia incurrit. illud vero idem Caecilius vitioſius:

Tum equidem in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea aetate eſſe ſe odioſum alteri.

jucundum potius, quam odioſum. ut enim adoleſcentibus, bona indole praeditis, ſapientes ſenes delectantur, leviorque fit eorum ſenectus, qui a juventute

coluntur et diliguntur: ſic adoleſcentes ſe-
num praeceptis gaudent, quibus ad vir-
tutum ſtudia ducuntur. nec minus intel-
ligo me vobis, quam vos mihi eſſe jucun-
dos. ſed videtis, ut ſenectus non modo
languida atque iners non ſit, verum etiam
ſit operoſa et ſemper agens aliquid, et mo-
liens; tale ſcilicet, quale cujuſque ſtudium
in ſuperiore vita fuit. quid, quod etiam
addiſcunt aliquid? ut Solonem verſibus
gloriantem videmus, qui ſe quotidie ali-
quid addiſcentem, ſenem fieri dicit: ut ego
feci, qui Graecas literas ſenex didici. quas
quidem ſic avide arripui, quaſi diuturnam
ſitim explere cupiens, ut ea ipſa mihi no-
ta eſſent, quibus me nunc exemplis uti vi-
detis. quod cum feciſſe Socratem in fidi-
bus audirem, vellem equidem et illud:
(diſcebant enim fidibus antiqui) ſed in li-
9 teris certe elaboravi. Nec nunc qui-
dem vires deſidero adoleſcentis, [is enim
erat locus alter de vitiis ſenectutis] non
plus, quam adoleſcens tauri, aut elephan-
ti deſiderabam. quod eſt, eo decet uti:
et quidquid agas, agere pro viribus. quae
enim vox poteſt eſſe contemptior, quam
Milonis Crotoniatae? qui, cum jam ſe-

Digitized by Google

nex eſſet, athletaſque ſe in curriculo exercentes videret, adſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illacrymanſque dixiſſe, 'at hi quidem jam mortui ſunt.' non vero tam iſti, quam tu ipſe, nugator. neque enim ex te unquam es nobilitatus, ſed ex lateribus et lacertis tuis. nihil Sex. Aelius tale, nihil multis annis ante T. Coruncanius: nihil modo P. Craſſus: a quibus jura civibus praeſcribebantur: quorum uſque ad extremum ſpiritum eſt provecta prudentia. orator, metuo, ne langueſcat ſenectute. eſt enim munus ejus non ingenii ſolum, ſed laterum etiam, et virium. omnino canorum illud in voce ſplendeſcit etiam neſcio quo pacto in ſenectute; quod equidem adhuc non amiſi: et videtis annos: ſed tamen eſt decorus ſermo ſenis, quietus et remiſſus; facitque perſaepe ipſa ſibi audientiam diſerti ſenis compta et mitis oratio. quod ſi ipſe exſequi nequeas, poſſis tamen Scipioni praecipere, et Laelio. quid enim eſt jucundius ſenectute, ſtipata ſtudiis juventutis? an ne eas quidem vires ſenectuti relinquemus, ut adoleſcentulos doceat, inſtituat, ad omne officii munus inſtruat? quo qui-

dem opere quid poteſt eſſe praeclarius? mihi vero Cn. et P. Scipiones, et avi tui duo, L. Aemilius, et P. Africanus, comitatu nobilium juvenum fortunati videbantur. nec ulli bonarum artium magiſtri non beati putandi, quamvis conſenuerint vires, atque defecerint. etſi iſta ipſa defectio virium, adoleſcentiae vitiis efficitur ſaepius, quam ſenectutis. libidinoſa etenim, et intemperans adoleſcentia effoetum corpus tradit ſenectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo ſermone, quem moriens habuit, cum admodum ſenex eſſet, negat ſe unquam ſenſiſſe, ſenectutem ſuam imbecilliorem factam, quam adoleſcentia fuiſſet. ego L. Metellum memini puer, [qui cum quadriennio poſt alterum conſulatum pontifex maximus factus eſſet, viginti et duos annos ei ſacerdotio praefuit] ita bonis eſſe viribus extremo tempore aetatis, ut adoleſcentiam non requireret. nihil neceſſe eſt mihi de me ipſo dicere: quanquam eſt id quidem ſenile, aetatique
10 noſtrae conceditur. Videtiſne, ut apud Homerum ſaepiſſime Neſtor de virtutibus ſuis praedicet? tertiam enim jam aetatem hominum vivebat: nec erat ei

Digitized by Google

verendum, ne vera de ſe praedicans, nimis videretur aut inſolens, aut loquax. etenim (ut ait Homerus) ex ejus lingua melle dulcior fluebat oratio; quam ad ſuavitatem nullis egebat corporis viribus: et tamen dux ille Graeciae nuſquam optat, ut Ajacis ſimiles habeat decem, at ut Neſtoris; quod ſi acciderit, non dubitat, quin brevi Troja ſit peritura. ſed redeo ad me. quartum annum ago et octogeſimum: equidem poſſe vellem idem gloriari, quod Cyrus: ſed tamen hoc queo dicere, non me quidem iis eſſe viribus, quibus aut miles bello Punico, aut quaeſtor eodem bello, aut conſul in Hiſpania fuerim, aut quadriennio poſt, cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M'. Acilio Glabrione conſule: ſed tamen (ut vos videtis) non plane me enervavit, nec afflixit ſenectus: non curia vires meas deſiderat, non Roſtra, non amici, non clientes, non hoſpites. nec enim unquam ſum aſſenſus veteri illi laudatoque proverbio, quod monet, mature fieri ſenem, ſi diu velis eſſe ſenex. ego vero me minus diu ſenem eſſe mallem, quam eſſe ſenem ante, quam eſſem. itaque nemo adhuc

Digitized by Google

convenire me voluit, cui fuerim occupatus. at minus habeo virium, quam veſtrûm utervis. nec vos quidem T. Pontii centurionis vires habetis: num idcirco eſt ille praeſtantior? moderatio modo virium adſit, et tantum, quantum poteſt quiſque, nitatur: nae ille non magno deſiderio tenebitur virium. Olympiae per ſtadium ingreſſus eſſe Milo dicitur, cum humeris ſuſtineret bovem vivum. utrum igitur has corporis, an Pythagorae tibi malis vires ingenii dari? denique iſto bono utare, dum adſit: cùm abſit, ne requiras. niſi forte adoleſcentes pueritiam, paulum aetate progreſſi adoleſcentiam debeant requirere. curſus eſt certus aetatis, et una via naturae, eaque ſimplex: ſuaque cuique parti aetatis tempeſtivitas eſt data: ùt et infirmitas puerorum, et ferocitas juvenum, et gravitas jam conſtantis aetatis, et ſenectutis maturitas naturale quiddam habeat, quod ſuo tempore percipi debeat. arbitror te audire, Scipio, hoſpes tuus avitus Maſiniſſa quae faciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingreſſus iter pedibus ſit, in equum omnino non adſcendere; cum equo, ex equo non deſcen-

Digitized by Google

dere: nullo imbre, nullo frigore adduci,
ut capite operto ſit: ſummam in eo eſſe
corporis ſiccitatem: itaque exſequi om-
nia regis officia et munera. poteſt igitur
exercitatio, et temperantia etiam ſenec-
tuti conſervare aliquid priſtini roboris.
Non ſunt in ſenectute vires? ne poſtu- 11
lantur quidem vires a ſenectute. ergo et
legibus et inſtitutis vacat aetas noſtra
muneribus iis, quae non poſſunt ſine vi-
ribus ſuſtineri. itaque non modo, quod
non poſſumus, ſed ne quantum poſſu-
mus quidem, cogimur. at ita multi ſunt
imbecilli ſenes, ut nullum officii, aut
omnino vitae munus exſequi poſſint. at
id quidem non proprium ſenectutis eſt vi-
tium, ſed commune valetudinis. quàm
fuit imbecillus P. Africani filius is, qui te
adoptavit? quàm tenui, aut nulla potius
valetudine? quod ni ita fuiſſet, alterum
ille exſtitiſſet lumen civitatis. ad pater-
nam enim magnitudinem animi doctrina
uberior acceſſerat. quid mirum igitur in
ſenibus, ſi infirmi ſunt aliquando, cum ne
id quidem adoleſcentes effugere poſſint?
reſiſtendum, Laeli et Scipio, ſenectuti
eſt, ejuſque vitia diligentia compenſanda

ſunt. pugnandum, tanquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. habenda ratio valetudinis: utendum exercitationibus modicis: tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. nec vero corpori ſoli ſubveniendum eſt, ſed menti atque animo multo magis. nam haec quoque, niſi tanquam lumini oleum inſtilles, extinguuntur ſenectute. et corpora quidem defatigatione et exercitatione ingraveſcunt: animi autem exercitando levantur. nam quos ait Caecilius, 'comicos ſtultos ſenes:' hos ſignificat credulos, obliviosſos, diſſolutos: quae vitia ſunt non ſenectutis, ſed inertis, ignavae, ſomniculoſae ſenectutis. ut petulantia, ut libido, magis eſt adoleſcentium, quam ſenum: nec tamen omnium adoleſcentium, ſed non proborum: ſic iſta ſenilis ſtultitia (quae deliratio appellari ſolet) ſenum levium eſt, non omnium. quatuor robuſtos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat et ſenex, et caecus. intentum enim animum, tanquam arcum, habebat, nec langueſcens ſuccumbebat ſenectuti. tenebat non modo auctoritatem, ſed eti-

Digitized by Google

am imperium in ſuos: metuebant ſervi, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigebat in illa domo patrius mos et diſciplina. ita enim ſenectus honeſta eſt, ſi ſe ipſa defendit, ſi jus ſuum retinet, ſi nemini emancipata eſt, ſi uſque ad extremum ſpiritum dominatur in ſuos. ut enim adoleſcentem, in quo ſenile aliquid; ſic ſenem, in quo eſt adoleſcentis aliquid, probo: quod qui ſequitur, corpore ſenex eſſe poterit, animo nunquam erit. ſeptimus mihi Originum liber eſt in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: cauſarum illuſtrium, quaſcumque defendi, nunc quam maxime conficio orationes: jus augurum, pontificum, civile tracto: multum etiam Graecis literis utor: Pythagoreorumque more exercendae memoriae gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro veſperi. haec ſunt exercitationes ingenii, haec curricula mentis: in his deſudans atque elaborans, corporis vires non magnopere deſidero. adſum amicis: venio in ſenatum frequens, ultroque affero res multum et diu cogitatas; eaſque tueor animi, non corporis viribus. quae ſi exſequi nequi-

Digitized by Google

rem, tamen me lectulus oblectaret meus, ea ipſa cogitantem, quae jam agere non poſſem: ſed ut poſſim, facit acta vita. ſemper enim in his ſtudiis laboribuſque viventi non intelligitur, quando obrepat ſenectus. ita ſenſim ſine ſenſu aetas ſeneſcit: nec ſubito frangitur, ſed diuturnitate extinguitur.
12 Sequitur tertia vituperatio ſenectutis, quod eam carere dicunt voluptatibus. ô praeclarum munus aetatis, ſi quidem id aufert nobis, quod eſt in adoleſcentia vitioſiſſimum! accipite enim, optimi adoleſcentes, veterem orationem Archytae Tarentini, magni in primis, et praeclari viri: quae mihi tradita eſt, cum eſſem adoleſcens Tarenti cum Q. Maximo. nullam capitaliorem peſtem, quam corporis voluptatem, hominibus dicebat a natura datam: cujus voluptatis avidae libidines temere et effrenate ad potiundum incitarentur. hinc patriae proditiones, hinc rerumpublicarum everſiones, hinc cum hoſtibus clandeſtina colloquia naſci: nullum denique ſcelus, nullum malum facinus eſſe, ad quod ſuſcipiendum non libido voluptatis impelleret: ſtupra verò, et adulteria, et omne tale flagitium,

Digitized by Google

nullis aliis illecebris excitari, niſi voluptatis. cumque homini ſive natura, ſive quis deus nihil mente praeſtabilius dediſſet; huic divino muneri ac dono nihil eſſe tam inimicum, quàm voluptatem. nec enim libidine dominante temperantiae locum eſſe; neque omnino in voluptatis regno virtutem poſſe conſiſtere. quod quo magis intelligi poſſet; fingere animo aliquem jubebat, tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima: nemini cenſebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet. quocirca nihil eſſe tam deteſtabile, tamque peſtiferum, quàm voluptatem: ſi quidem ea, cum major eſſet atque longior, omne animi lumen exſtingueret. haec cum C. Pontio Samnite, patre ejus, a quo, Caudino praelio, Sp. Poſtumius et T. Veturius conſules ſuperati ſunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hoſpes noſter, qui in amicitia populi Romani permanſerat, ſe a majoribus natu accepiſſe dicebat, cum quidem ei ſermoni interfuiſſet Plato Athenienſis: quem Tarentum veniſſe, L. Camillo, Ap-

Digitized by Google

pio Claudio conſulibus,reperio.quorſum haec? ut intelligatis, ſi voluptatem adſpernari ratione et ſapientia non poſſemus, magnam habendam ſenectuti gratiam, quae efficeret, ut id non liberet,quod non oporteret. impedit enim conſilium voluptas, rationi inimica: ac mentis (ut ita dicam) praeſtringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. invitus quidem feci, ut fortiſſimi viri T. Flaminini fratrem L. Flamininum e ſenatu ejicerem,ſeptem annis poſtquam conſul fuiſſet: ſed notandam putavi libidinem. ille enim cum eſſet conſul, in Gallia exoratus in convivio a ſcorto eſt,ut ſecuri feriret aliquem eorum,qui in vinculis eſſent damnati rei capitalis. hic Tito fratre ſuo cenſore,(qui proximus ante me fuerat) elapſus eſt:mihi vero et Flacco neutiquam probari potuit tam flagitioſa et tam perdita libido,quae cum probro privato conjunge-
13 ret imperii dedecus. Saepe audivi a majoribus natu,qui ſe porro pueros a ſenibus audiſſe dicebant; mirari ſolitum C.Fabricium,quòd, cum apud regem Pyrrhum legatus eſſet, audiſſet a Theſſalo Cinea, eſſe quendam Athenis,qui ſe ſapientem profi-

Digitized by Google

teretur: eumque dicere, omnia, quae faceremus, ad voluptatem eſſe referenda. quod ex eo audientes M'. Curium et T. Coruncanium optare ſolitos, ut id Samnitibus, ipſique Pyrrho perſuaderetur: quò facilius vinci poſſent, cum ſe voluptatibus dediſſent. vixerat M'. Curius cum P. Decio, qui, quinquennio ante eum conſulem, ſe pro republica quarto conſulatu devoverat. norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cum ex ea ſua vita, tum ex ejus, quem dico, P. Decii facto, judicabant eſſe profecto aliquid naturâ pulchrum atque praeclarum, quod ſua ſponte peteretur, quodque ſpreta et contempta voluptate optimus quiſque ſequeretur. quorſum igitur tam multa de voluptate? quia non modo vituperatio nulla, ſed etiam ſumma laus ſenectutis eſt, quod ea voluptates nullas magnopere deſiderat. caret epulis, exſtructiſque menſis, et frequentibus poculis? caret ergo etiam vinolentia, et cruditate, et inſomniis. ſed ſi aliquid dandum eſt voluptati, quoniam ejus blanditiis non facile obſiſtimus, (divinè enim Plato 'eſcam malorum' Voluptatem appellat, quod ea videlicet ho-

Digitized by Google

mines capiantur, ut hamo piſces) quanquam immoderatis epulis careat ſenectus, modicis tamen conviviis delectari poteſt. C. Duillium, M. filium, qui Poenos claſſe primus devicerat, redeuntem a coena ſenem ſaepe videbam puer; delectabatur crebro funali et tibicine, quae ſibi nullo exemplo privatus ſumpſerat: tantum licentiae dabat gloria. ſed quid ego alios? ad me ipſum jam revertar. primum habui ſemper ſodales. ſodalitates autem me quaeſtore conſtitutae ſunt, ſacris Idaeis Magnae Matris acceptis. epulabar igitur cum ſodalibus omnino modice: ſed erat quidam fervor aetatis: qua progrediente, omnia fient in dies mitiora. neque enim ipſorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quam coetu amicorum et ſermonibus metiebar. bene enim majores noſtri accubationem epularem amicorum, quia vitae conjunctionem haberet, Convivium nominarunt: melius, quam Graeci, qui hoc idem tum compotationem, tum concoenationem vocant: ut, quod in eo genere minimum eſt, id maxime probare videantur.

14 Ego vero propter ſermonis delectationem

tempeſtivis quoque conviviis delector, nec cum aequalibus ſolum, qui pauci admodum reſtant; ſed cum veſtra etiam aetate, atque vobiſcum: habeoque ſenectuti magnam gratiam, quae mihi ſermonis aviditatem auxit, potionis et cibi ſuſtulit. quod ſi quem etiam iſta delectant, (ne omnino bellum indixiſſe videar voluptati, cujus eſt etiam fortaſſe quidam naturalis modus) non intelligo, ne in iſtis quidem voluptatibus ipſis, carere ſenſu ſenectutem. me vero et magiſteria delectant a majoribus inſtituta: et is ſermo, qui more majorum a ſummo adhibetur in poculis et pocula, ſicut in ſympoſio Xenophontis, minuta atque rorantia, et refrigeratio aeſtate, et viciſſim aut ſol, aut ignis hibernus. quae quidem in Sabinis etiam perſequi ſoleo, conviviumque vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem, quam maxime poſſumus, vario ſermone producimus. at non eſt voluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus. credo: ſed ne deſideratio quidem. nihil autem moleſtum, quod non deſideres. bene Sophocles, cum ex eo quidam jam affecto aetate quaereret, uteretur ne

rebus venereis: dii meliora, inquit; libenter vero iſtinc, tanquam a domino agreſti ac furioſo profugi. cupidis enim rerum talium, odioſum et moleſtum eſt fortaſſe carere: ſatiatis verò, et expletis, jucundius eſt carere, quam frui. quanquam non caret is, qui non deſiderat. ergo hoc non deſiderare, dico eſſe jucundius, quam frui. quod ſi iſtis ipſis voluptatibus bona aetas fruitur libentius; primum parvulis fruitur rebus, ut diximus: deinde iis, quibus ſenectus, ſi non abunde potitur, non omnino caret. ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea ſpectat, delectatur tamen etiam qui in ultima: ſic adoleſcentia, voluptates prope intuens, magis fortaſſe laetatur: ſed delectatur etiam ſenectus, procul eas ſpectans tantum, quantum ſat eſt. at illa quanti ſunt, animum tanquam emeritis ſtipendiis libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, ſecum eſſe, ſecumque (ut dicitur) vivere? ſi vero habet aliquod tanquam pabulum ſtudii atque doctrinae, nihil eſt otioſa ſenectute jucundius. mori videbamus in ſtudio dimetiendi paene coeli atque terrae C. Gal-

Digitized by Google

lum, familiarem patris tui, Scipio. quoties illum lux noctu aliquid deſcribere ingreſſum, quoties nox oppreſſit, cum manè coepiſſet? quam delectabat eum defectiones ſolis et lunae multo nobis ante praedicere? quid in levioribus ſtudiis, ſed tamen acutis? quam gaudebat bello ſuo Punico Naevius! quam Truculento Plautus! quam Pſeudolo! vidi etiam ſenem Livium: qui cum ſex annos ante quam ego natus ſum, fabulam docuiſſet, Centone Tuditanoque conſulibus, uſque ad adoleſcentiam meam proceſſit aetate. quid de P. Licinii Craſſi et pontificii, et civilis juris ſtudio loquar? aut de hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus eſt? atqui eos omnes, quos commemoravi, his ſtudiis flagrantes ſenes vidimus. M. vero Cethegum, quem recte 'Suadae medullam' dixit Ennius, quanto ſtudio exerceri in dicendo videbamus, etiam ſenem? quae ſunt igitur epularum; aut ludorum, aut ſcortorum voluptates cum his voluptatibus comparandae? atque haec quidem ſtudia doctrinae. quae quidem prudentibus et bene inſtitutis pariter cum aetate creſcunt: ut

Digitized by Google

honeſtum illud Solonis ſit, quod ait verſiculo quodam, ut ante dixi, ſeneſcere ſe multa in dies addiſcentem: qua voluptate animi nulla certè poteſt eſſe major. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quae nec ulla impediuntur ſenectute, et mihi ad ſapientis vitam proxime videntur accedere. habent enim rationem cum terra, quae nunquam recuſat imperium, nec unquam ſine uſura reddit, quod accepit: ſed aliàs minore, plerumque majore cum foenore. quanquam me quidem non fructus modò, ſed etiam ipſius terrae vis ac natura delectat: quae cum gremio mollito ac ſubacto ſemen ſparſum excepit; primum id occaecatum cohibet; ex quo occatio, quae hoc efficit, nominata eſt: deinde tepefactum vapore et compreſſu ſuo diffindit, et elicit herbeſcentem ex eo viriditatem: quae nixa fibris ſtirpium, ſenſim adoleſcit; culmoque erecta geniculato, vaginis jam quaſi pubeſcens includitur; e quibus cum emerſerit, fundit frugem ſpici, ordine ſtructam, et contra avium minorum morſus munitur vallo ariſtarum. quid ego vitium ſatus, ortus, incremen-

ta commemorem? ſatiari delectatione non poſſum, ut meae ſenectutis requietem oblectamentumque noſcatis. omitto enim vim ipſam omnium, quae generantur e terra: quae ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex caeterarum frugum ac ſtirpium minutiſſimis ſeminibus tantos truncos ramoſque procreat. malleoli, plantae, ſarmenta, viviradices, propagines, nonne ea efficiunt, ut quemvis cum admiratione delectent? vitis quidem quae natura caduca eſt, et niſi fulta ſit, ad terram fertur; eadem, ut ſe erigat, claviculis ſuis, quaſi manibus, quidquid eſt nacta, complectitur: quam ſerpentem multiplici lapſu et erratico, ferro amputans coërcet ars agricolarum, ne ſilveſcat ſarmentis, et in omnes partes nimia fundatur. itaque ineunte vere in iis, quae relicta ſunt, exſiſtit tanquam ad articulos ſarmentorum ea quae gemma dicitur, a qua oriens uva ſeſe oſtendit: quae et ſucco terrae, et calore ſolis augeſcens primò eſt peracerba guſtatu, deinde maturata dulceſcit; veſtitaque pampinis, nec modico tepore caret, et nimios ſolis defendit ardores. qua quid poteſt eſſe tum fructu

Digitized by Google

laetius, tum adſpectu pulchrius? cujus quidem non utilitas me ſolùm, ut ante dixi, ſed etiam cultura, et ipſa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum jugatio, religatio, et propagatio vitium; ſarmentorumque, ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immiſſio. quid ego irrigationes? quid foſſiones agri, repaſtinationeſque proferam, quibus ſit multo terra foecundior? quid de utilitate loquar ſtercorandi? dixi in eo libro, quem de rebus ruſticis ſcripſi: de qua doctus Heſiodus ne verbum quidem fecit, cum de cultura agri ſcriberet. at Homerus, qui multis, ut mihi videtur, ante ſeculis fuit, Laërtem lenientem deſiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum, et eum ſtercorantem facit. nec vero ſegetibus ſolum, et pratis, et vineis, et arbuſtis res ruſticae laetae ſunt; ſed etiam hortis et pomariis: tum pecudum paſtu, apium examinibus, florum omnium varietate. nec conſitiones modo delectant, ſed etiam inſitiones: quibus nihil invenit agricultura ſolertius.

16 Poſſum perſequi multa oblectamenta rerum ruſticarum: ſed ea ipſa, quae dixi, fuiſſe ſentio longiora. ignoſcetis autem.

Digitized by Google

nam et ſtudio rerum ruſticarum provectus ſum, et ſenectus eſt natura loquacior: ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare. ergo in hac vita M'. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphaſſet, conſumpſit extremum tempus aetatis: cujus quidem villam ego contemplans (abeſt enim non longe a me) admirari ſatis non poſſum vel hominis ipſius continentiam, vel temporum diſciplinam. Curio, ad focum ſedenti, magnum auri pondus Samnites cum attuliſſent, repudiati ab eo ſunt. non enim aurum habere, praeclarum ſibi videri dixit; ſed iis, qui haberent aurum, imperare. poteratne tantus animus non jucundam efficere ſenectutem? ſed venio ad agricolas, ne a me ipſo recedam. in agris erant tum ſenatores, et iidem ſenes. ſiquidem aranti L. Quintio Cincinnato nuntiatum eſt, eum dictatorem eſſe factum: cujus dictatoris juſſu magiſter equitum C. Servilius Ahala Sp. Maelium regnum appetentem, occupatum interemit. a villa in ſenatum arceſſebantur et Curius, et caeteri ſenes, ex quo, qui eos arceſſebant, Viatores nominati ſunt. num igitur eorum ſenectus

miſerabilis fuit, qui ſe agri cultione oblectabant? mea quidem ſententia haud ſcio, an ulla vita beatior eſſe poſſit; neque ſolum officio, quod hominum generi univerſo cultura agrorum eſt ſalutaris; ſed et delectatione, quam dixi, et ſaturitate copiaque omnium rerum, quae ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent: ut, quoniam haec quidam deſiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus. ſemper enim boni aſſiduique domini referta cella vinaria, olearia, etiam penaria eſt, villaque tota locuples eſt: abundat porco, haedo, agno, gallina, lacte, caſeo, melle. jam hortum ipſi agricolae ſuccidiam alteram appellant: tum conditiora facit haec, ſupervacanei etiam operis, aucupium atque venatio. quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinearum, olivetorumve ſpecie dicam? brevi praecidam. agro bene culto nil poteſt eſſe, nec uſu uberius, nec ſpecie ornatius: ad quem fruendum non modo non retardat, verum etiam invitat atque allectat ſenectus. ubi enim poteſt illa aetas, aut caleſcere vel aprication e melius, vel igni; aut viciſſim umbris aquiſve refrigerari ſa-

[illegible]

[illegible] Socrates in eo libr[illegible] loquitur cum Critobulo, Cyrum min[illegible] rem, regem Perſarum, praeſtantem ing[illegible] nio atque imperii gloria, cum Lyſand[illegible] Lacedaemonius, vir ſummae virtutis, v[illegible] niſſet ad eum Sardis, eique dona a ſoci[illegible] attuliſſet: et caeteris in rebus comem erg[illegible] Lyſandrum, atque humanum fuiſſe, et [illegible] [illegible] conſeptum agrum, diligente[illegible] [illegible]oſtendiſſe. cum autem admira[illegible] [illegible]nder et proceritates arborum [illegible] [illegible]n quincuncem ordines, et hu[illegible] [illegible]ctam atque puram, et ſuavita[illegible] [illegible]um, qui afflarentur e floribus [illegible] [illegible]n dixiſſe, mirari ſe non modo di-

Digitized by Google

iam, ſed etiam ſolertiam ejus, a quo
illa dim... e deſcripta: et ei
...qui ego omnia iſta
... ordines, mea de-
... iſtarum arborum
... tum Lyſandrum
...ram, et nitorem cor-
...erſicum multo auro,
...ixiſſe: recte vero te,
...nt, quoniam virtuti
...cta eſt. hac igitur for-
...us: nec aetas impedit,
...tarum rerum, et in pri-
... ſtudia teneamus uſque
...pus ſenectutis. M. qui-
...orvum accepimus ad cen-
...a perduxiſſe, cum eſſet ac-
...a agris, eoſque coleret: cu-
...um et ſextum conſulatum
...ginta anni interfuerunt, ita-
...n ſpatium aetatis majores no-
...ctutis initium eſſe voluerunt,
... curſus honorum fuit. atque e-
...na aetas hoc beatior, quam me-
...d auctoritatis plus habebat, la-
...ro minus. apex autem ſenectutis
...ritas. quanta fuit in L. Caecilio

Digitized by Google

lubrius? ſibi igitur habeant arma, ſibi e-
quos, ſibi haſtas, ſibi clavem, ſibi pilam,
ſibi natationes et curſus: nobis ſenibus ex
luſionibus multis talos relinquant, et teſ-
ſeras: id ipſum tamen ut lubebit; quoniam
ſine his beata eſſe ſenectus poteſt. Multas 17
ad res, perutiles Xenophontis libri ſunt,
quos legite, quaeſo, ſtudioſe, ut facitis.
quam copioſe ab eo agricultura laudatur in
eo libro, qui eſt de tuenda re familiari, qui
Oeconomicus inſcribitur? atque ut intel-
ligatis, nihil ei tam regale videri, quam
ſtudium agri colendi, Socrates in eo libro
loquitur cum Critobulo, Cyrum mino-
rem, regem Perſarum, praeſtantem inge-
nio atque imperii gloria, cum Lyſander
Lacedaemonius, vir ſummae virtutis, ve-
niſſet ad eum Sardis, eique dona a ſociis
attuliſſet: et caeteris in rebus comem erga
Lyſandrum, atque humanum fuiſſe, et ei
quendam conſeptum agrum, diligenter
conſitum oſtendiſſe. cum autem admira-
retur Lyſander et proceritates arborum,
et directos in quincuncem ordines, et hu-
mum ſubactam atque puram, et ſuavita-
tem odorum, qui afflarentur e floribus:
tum eum dixiſſe, mirari ſe non modo di-

Digitized by Google

ligentiam, ſed etiam ſolertiam ejus, a quo eſſent illa dimenſa atque deſcripta: et ei Cyrum reſpondiſſe: atqui ego omnia iſta ſum dimenſus; mei ſunt ordines, mea deſcriptio; multae etiam iſtarum arborum mea manu ſunt ſatae. tum Lyſandrum intuentem ejus purpuram, et nitorem corporis, ornatumque Perſicum multo auro, multiſque gemmis, dixiſſe: recte vero te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuae fortuna conjuncta eſt. hac igitur fortuna frui licet ſenibus: nec aetas impedit, quo minus et caeterarum rerum, et in primis agri colendi ſtudia teneamus uſque ad ultimum tempus ſenectutis. M. quidem Valerium Corvum accepimus ad centeſimum annum perduxiſſe, cum eſſet acta jam aetate in agris, eoſque coleret: cujus inter primum et ſextum conſulatum ſex et quadraginta anni interfuerunt. itaque quantum ſpatium aetatis majores noſtri ad ſenectutis initium eſſe voluerunt, tantus illi curſus honorum fuit. atque ejus extrema aetas hoc beatior, quam media, quod auctoritatis plus habebat, laboris vero minus. apex autem ſenectutis eſt auctoritas. quanta fuit in L. Caecilio

Digitized by Google

Metello? quanta in Atilio Calatino? in quem illud elogium unicum: PLURIMAE CONSENTIUNT GENTES, POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM. notum eſt totum carmen, inciſum in ſepulcro. jure igitur gravis, cujus de laudibus omnium eſſet fama conſentiens. quem virum P. Craſſum, nuper pontificem maximum? quem poſtea M. Lepidum eodem ſacerdotio praeditum vidimus? quid de Paulo, aut Africano loquar? aut, ut jam ante, de Maximo? quorum non in ſententia ſolum, ſed etiam in nutu reſidebat auctoritas. habet ſenectus, honorata praeſertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris ſit, quam omnes adoleſcentiae voluptates. Sed in omni oratione me- 18
mentote, eam me laudare ſenectutem, quae fundamentis adoleſcentiae conſtituta ſit; ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum aſſenſu omnium dixi: miſeram eſſe ſenectutem, quae ſe oratione defenderet. non cani, non rugae repente auctoritatem arripere poſſunt: ſed honeſte acta ſuperior aetas fructus capit auctoritatis extremos. haec enim ipſa ſunt honorabilia, quae videntur levia at-

Digitized by Google

que communia, ſalutari, appeti, decedi, aſſurgi, deduci, reduci, conſuli: quae et apud nos, et in aliis civitatibus, ut quaeque optime morata, ita diligentiſſime obſervantur. Lyſandrum Lacedaemonium, cujus modò mentionem feci, dicere aiunt ſolitum, Lacedaemone eſſe honeſtiſſimum domicilium ſenectutis. nuſquam enim tantum tribuitur aetati, nuſquam eſt ſenectus honoratior. quin etiam memoriae proditum eſt, cum Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu veniſſet, in magno conſeſſu locum ei a ſuis civibus nuſquam datum: cum autem ad Lacedaemonios acceſſiſſet, qui legati cum eſſent, in loco certo conſederant, conſurrexiſſe omnes, et ſenem illum ſeſſum recepiſſe. quibus cum a cuncto conſeſſu plauſus eſſet multiplex datus, dixiſſe ex iis quendam, Athenienſes ſcire, quae recta eſſent, ſed facere nolle. multa in noſtro collegio praeclara: ſed hoc, de quo agimus, in primis, quod, ut quiſque aetate antecellit, ita ſententiae principatum tenet: neque ſolum honore antecedentibus, ſed iis etiam, qui cum imperio ſunt, majores natu augures an-

teponuntur. quae ſunt igitur voluptates corporis cum auctoritatis praemiis comparandae? quibus qui ſplendide uſi ſunt, ii mihi videntur fabulam aetatis peregiſſe, nec, tanquam inexercitati hiſtriones, in extremo actu corruiſſe. at ſunt moroſi, et anxii, et iracundi, et difficiles ſenes: ſi quaerimus, etiam avari. ſed haec, morum vitia ſunt, non ſenectutis. ac moroſitas tamen, et ea vitia, quae dixi, habent aliquid excuſationis, non illius quidem juſtae, ſed quae probari poſſe videatur. contemni ſe putant, deſpici, illudi. praeterea in fragili corpore odioſa omnis offenſio eſt. quae tamen omnia dulciora fiunt et moribus bonis, et artibus: idque tum in vita, tum in ſcena intelligi poteſt ex iis fratribus, qui in Adelphis ſunt. quanta in altero duritas, in altero comitas! ſic ſe res habet. ut enim non omne vinum, ſic non omnis aetas vetuſtate coaceſcit. ſeveritatem in ſenectute probo, ſed eam (ſicut alia) modicam: acerbitatem nullo modo. avaritia vero ſenilis quid ſibi velit, non intelligo. poteſt enim quidquam eſſe abſurdius, quàm, quò minus viae reſtat, eò plus viatici

19 quaerere? Quarta reſtat cauſa, quae maxime angere atque ſollicitam habere noſtram aetatem videtur, appropinquatio mortis: quae certe a ſenectute non poteſt longe abeſſe. ô miſerum ſenem, qui mortem contemnendam eſſe in tam longa aetate non viderit! quae aut plane negligenda eſt, ſi omnino extinguit animum; aut etiam optanda, ſi aliquò eum deducit, ubi ſit futurus aeternus. atqui tertium certe nihil inveniri poteſt. quid igitur timeam, ſi aut non miſer poſt mortem, aut beatus etiam futurus ſum? quanquam quis eſt tam ſtultus, quamvis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum, ſe ad veſperum eſſe victurum? quin etiam aetas illa multo plures, quam noſtra, mortis caſus habet: facilius in morbos incidunt adoleſcentes; gravius aegrotant; triſtius curantur. itaque pauci veniunt ad ſenectutem: quod ni ita accideret, melius et prudentius viveretur. mens enim, et ratio, et conſilium, in ſenibus eſt: qui ſi nulli fuiſſent, nullae omnino civitates fuiſſent. ſed redeo ad mortem impendentem. quod illud eſt crimen ſenectutis, cum illud videatis cum adoleſcentia eſſe commune? ſenſi e-

Digitized by Google

go tum in optimo filio meo, tum in exſpectatis ad ampliſſimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni aetati mortem eſſe communem. at ſperat adoleſcens, diu ſe victurum: quod ſperare idem ſenex non poteſt. inſipienter ſperat. quid enim ſtultius, quam incerta pro certis habere, falſa pro veris? ſenex ne quod ſperet quidem habet. at eſt eo meliore conditione, quam adoleſcens: cum id, quod ille ſperat, hic jam conſecutus eſt. ille vult diu vivere: hic diu vixit. quanquam, ô dii boni! quid eſt in hominis vita diu? da enim ſupremum tempus: exſpectemus Tarteſſiorum regis aetatem: fuit enim (ut ſcriptum video) Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum et viginti vixit. ſed mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. cum enim id advenit; tunc illud, quod praeteriit, effluxit: tantum remanet, quod virtute et recte factis conſecutus ſis. horae quidem cedunt, et dies, et menſes, et anni: nec praeteritum tempus unquam revertitur; nec, quid ſequatur, ſciri poteſt. quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet eſſe conten-

Digitized by Google

tus. neque enim hiſtrioni, ut placeat, peragenda eſt fabula, modo, in quocumque fuerit actu, probetur: neque ſapienti uſque ad Plaudite vivendum. breve enim tempus aetatis, ſatis eſt longum ad bene honeſteque vivendum. ſin proceſſeris longius, non magis dolendum eſt, quam agricolae dolent, praeterita verni temporis ſuavitate, aeſtatem autumnumque veniſſe. ver enim, tanquam adoleſcentiam ſignificat, oſtenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, et percipiendis accommodata ſunt. fructus autem ſenectutis eſt (ut ſaepe dixi) ante partorum bonorum memoria et copia. omnia vero, quae ſecundum naturam fiunt, ſunt habenda in bonis. quid eſt autem tam ſecundum naturam, quam ſenibus emori? quod idem contingit adoleſcentibus, adverſante et repugnante natura. itaque adoleſcentes mori ſic mihi videntur, ut cum aquae multitudine vis flammae opprimitur: ſenes autem, ſicut ſua ſponte, nulla adhibita vi, conſumptus ignis extinguitur. et quaſi poma, ex arboribus, ſi cruda ſunt, vi avelluntur; ſi matura et cocta, decidunt: ſic vitam adoleſcentibus vis aufert,

Digitized by Google

ſenibus maturitas: quae mihi quidem tam jucunda eſt, ut, quo propius ad mortem accedam, quaſi terram videre videar, aliquandoque in portum ex longa navigatione eſſe venturus. Omnium aetatum certus eſt terminus: ſenectutis autem nullus certus eſt terminus: recteque in ea vivitur, quoad munus officii exſequi et tueri poſſis; et tamen mortem contemnere. ex quo fit, ut animoſior etiam ſenectus ſit, quam adoleſcentia, et fortior. hoc illud eſt, quod Piſiſtrato tyranno a Solone reſponſum eſt: cum illi quaerenti, qua tandem ſpe fretus, ſibi tam audaciter obſiſteret; reſpondiſſe dicitur, Senectute. ſed vivendi finis eſt optimus, cum integra mente, caeteriſque ſenſibus, opus ipſa ſuum eadem, quae coagmentavit, natura diſſolvit. ut navem, ut aedificium idem deſtruit facillime, qui conſtruxit: ſic hominem eadem optime, quae conglutinavit, natura diſſolvit. jam omnis conglutinatio recens, aegre; inveterata, facile divellitur. ita fit, ut illud breve vitae reliquum nec avide appetendum ſenibus, nec ſine cauſa deſerendum ſit: vetatque Pythagoras injuſſu imperatoris, id eſt, Dei,

Digitized by Google

de praeſidio et ſtatione vitae decedere. Solonis quidem ſapientis elogium eſt, quo ſe negat velle ſuam mortem dolore amicorum et lamentis vacare. vult, credo, ſe eſſe carum ſuis. ſed haud ſcio, an melius Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu
Faxit.

non cenſet lugendam eſſe mortem, quam immortalitas conſequatur. jam ſenſus moriendi ſi aliquis eſſe poteſt, is ad exiguum tempus, praeſertim ſeni: poſt mortem quidem ſenſus aut optandus, aut nullus eſt. ſed hoc meditatum ab adoleſcentia debet eſſe, mortem ut negligamus: ſine qua meditatione, tranquillo eſſe animo nemo poteſt. moriendum enim certe eſt: et id incertum, an eo ipſo die. mortem igitur omnibus horis impendentem timens, qui poterit animo conſiſtere? de qua non ita longa diſputatione opus eſſe videtur, cum recorder, non ſolùm L. Brutum, qui in liberanda patria eſt interfectus: non duos Decios, qui ad voluntariam mortem curſum equorum incitaverunt: non M. Atilium, qui ad ſupplicium eſt profectus, ut fidem hoſti datam conſervaret: non

Digitized by Google

duos Scipiones, qui iter Poenis vel cor-
poribus ſuis obſtruere voluerunt: non a-
vum tuum L. Paulum, qui morte luit col-
legae in Cannenſi ignominia temerita-
tem: non M. Marcellum, cujus interitum
ne crudeliſſimus quidem hoſtis honore ſe-
pulturae carere paſſus eſt: ſed legiones
noſtras (quod ſcripſi in Originibus) in e-
um ſaepe locum profectas alacri animo et
erecto, unde ſe nunquam redituras arbi-
trarentur. quod igitur adoleſcentes, et ii
quidem non ſolum indocti, ſed etiam ru-
ſtici contemnunt, id docti ſenes extimeſ-
cent? omnino (ut mihi quidem videtur)
ſtudiorum omnium ſatietas, vitae facit ſa-
tietatem. ſunt pueritiae certa ſtudia: num
igitur ea deſiderant adoleſcentes? ſunt et
ineuntis adoleſcentiae: num ea jam con-
ſtans requirit aetas, quae media dicitur?
ſunt etiam hujus aetatis: ne ea quidem
quaeruntur a ſenectute. ſunt extrema
quaedam ſtudia ſenectutis: ergo, ut ſuperi-
orum aetatum ſtudia occidunt, ſic occi-
dunt etiam ſenectutis. quod cum evenit,
ſatietas vitae tempus maturum mortis af-
fert. Equidem non video, cur, quid ipſe ſen- 21
tiam de morte, non audeam vobis dicere:

quod eo melius mihi cernere videor, quò ab ea propius abſum. ego veſtros patres, P. Scipio, tuque, C. Laeli, viros clariſſimos, mihique amiciſſimos, vivere arbitror: et eam quidem vitam, quae eſt ſola vita nominanda. nam, dum ſumus in his incluſi compagibus corporis, munere quodam neceſſitatis, et gravi opere perfungimur. eſt enim animus caeleſtis ex altiſſimo domicilio depreſſus, et quaſi demerſus in terram, locum divinae naturae, aeternitatique contrarium. ſed credo, deos immortales ſparſiſſe animos in corpora humana, ut eſſent, qui terras tuerentur, quique caeleſtium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitae modo atque conſtantia. nec me ſolùm ratio ac diſputatio impulit, ut ita crederem: ſed nobilitas etiam ſummorum philoſophorum, et auctoritas. audiebam Pythagoram, Pythagoreoſque, incolas paene noſtros, qui eſſent Italici philoſophi quondam nominati, nunquam dubitaſſe, quin ex univerſa mente divina delibatos animos haberemus. demonſtrabantur mihi praeterea, quae Socrates ſupremo vitae die de immortalitate animo-

Digitized by Google

rum diſſeruiſſet, is, qui eſſet omnium ſa-
pientiſſimus oraculo Apollinis judicatus.
quid multa? ſic mihi perſuaſi, ſic ſentio,
cum tanta celeritas animorum ſit, tanta
memoria praeteritorum, futurorumque
prudentia, tot artes, tantae ſcientiae, tot
inventa, non poſſe eam naturam, quae
res eas contineat, eſſe mortalem. cum-
que ſemper agitetur animus, nec princi-
pium motûs habeat, quia ſe ipſe moveat;
ne finem quidem habiturum eſſe motûs,
quia nunquam ſe ipſe ſit relicturus. et,
cum ſimplex animi natura eſſet, neque
haberet in ſe quidquam admiſtum diſpar
ſui, atque diſſimile, non poſſe eum divi-
di: quod ſi non poſſit, non poſſe interire.
magnoque eſſe argumento, homines ſcire
pleraque ante quam nati ſint, quòd jam
pueri, cum artes difficiles diſcant, ita ce-
leriter res innumerabiles arripiant, ut
eas non tum primum accipere videantur,
ſed reminiſci et recordari. haec Platonis
ſere. Apud Xenophontem autem mo- 22
riens Cyrus major, haec dicit. ‘ nolite
‘ arbitrari, ô mihi cariſſimi filii, me, cum
‘ a vobis diſceſſero, nuſquam, aut nullum
‘ ſore. nec enim, dum eram vobiſcum,

‘ animum meum videbatis: ſed eum eſſe
‘ in hoc corpore, ex iis rebus, quas gere-
‘ bam, intelligebatis. eundem igitur eſſe
‘ creditote, etiam ſi nullum videbitis. nec
‘ vero clarorum virorum poſt mortem
‘ honores permanerent, ſi nihil eorum ip-
‘ ſorum animi efficerent, quo diutius me-
‘ moriam ſui teneremus. mihi quidem
‘ nunquam perſuaderi potuit, animos,
‘ dum in corporibus eſſent mortalibus,
‘ vivere: cum exiſſent ex iis, emori: nec
‘ verò tum animum eſſe inſipientem, cum
‘ ex inſipienti corpore evaſiſſet: ſed cùm
‘ omni admixtione corporis liberatus,
‘ purus et integer eſſe coepiſſet, tum eſſe
‘ ſapientem. atque etiam, cum hominis
‘ natura morte diſſolvitur, caeterarum re-
‘ rum perſpicuum eſt, quò quaeque diſce-
‘ dant: abeunt enim illuc omnia, unde
‘ orta ſunt: animus autem ſolus, nec cum
‘ adeſt, nec cum diſcedit, apparet. Jam
‘ verò videtis, nihil eſſe morti tam ſimile,
‘ quam ſomnum. atqui dormientium a-
‘ nimi maxime declarant divinitatem ſu-
‘ am. multa enim, cum remiſſi et liberi
‘ ſunt, futura proſpiciunt. ex quo intel-
‘ ligitur, quales futuri ſint, cum ſe plane

Digitized by Google

'corporis vinculis relaxaverint. quare,
'ſi haec ita ſunt, ſic me colitote ut deum.
'ſin unà eſt interiturus animus cum cor-
'pore, vos tamen deos verentes, qui
'hanc omnem pulchritudinem tuentur
'et regunt, memoriam noſtri pie inviola-
'teque ſervabitis.' Cyrus quidem haec
moriens. nos, ſi placet, noſtra videa-
mus. Nemo unquam mihi, Scipio, 23
perſuadebit, aut patrem tuum Paulum,
aut duos avos, Paulum et Africanum, aut
Africani patrem, aut patruum, aut mul-
tos praeſtantes viros, quos enumerare
non eſt neceſſe, tanta eſſe conatos, quae
ad poſteritatis memoriam pertinerent, ni-
ſi animo cernerent, poſteritatem ad ſe per-
tinere. an cenſes (ut de me ipſo aliquid
more ſenum glorier) me tantos labores di-
urnos nocturnoſque domi militiaeque ſuſ-
cepturum fuiſſe, ſi iiſdem finibus gloriam
meam, quibus vitam, eſſem terminaturus?
nonne melius multo fuiſſet, otioſam aeta-
tem, et quietam, ſine ullo labore aut con-
tentione traducere? ſed neſcio quomodo
animus erigens ſe, poſteritatem ſemper i-
ta proſpiciebat, quaſi, cum exceſſiſſet e vi-
ta, tum denique victurus eſſet. quod qui-

Digitized by Google

dem ni ita ſe haberet, ut animi immortales eſſent, haud optimi cujuſque animus maxime ad immortalem gloriam niteretur. quid, quòd ſapientiſſimus quiſque aequiſſimo animo moritur, ſtultiſſimus iniquiſſimo? nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat et longius, videre, ſe ad meliora proficiſci: ille autem, cujus obtuſior ſit acies, non videre? equidem efferor ſtudio patres veſtros, quos colui et dilexi, videndi; neque vero eos ſolum convenire aveo, quos ipſe cognovi; ſed illos etiam, de quibus audivi, et legi, et ipſe conſcripſi. quò quidem me proficiſcentem haud ſane quis facile retraxerit, neve tanquam Peliam recoxerit: et ſi quis deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repueraſcam, et in cunis vagiam, valde recuſem: nec vero velim, quaſi decurſo ſpatio, ad carceres a calce revocari. quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? ſed habeat ſane: habet certe tamen, aut ſatietatem, aut modum. non libet enim mihi deplorare vitam, quod multi, et ii docti, ſaepe fecerunt. nec me vixiſſe poenitet: quoniam ita vixi, ut non fruſtra me natum exiſtimem;

Digitized by Google

et ex hac vita ita diſcedo, tanquam ex hoſpitio, non tanquam ex domo. commorandi enim natura diverſorium nobis, non habitandi dedit. ô praeclarum diem, cum ad illud divinum animorum concilium coetumque proficiſcar, cumque ex hac turba et colluvione diſcedam! proficiſcar enim non ad eos ſolum viros, de quibus ante dixi; ſed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate praeſtantior: cujus a me corpus crematum eſt; quod contra decuit ab illo meum. animus vero non me deſerens, ſed reſpectans, in ea profecto loca diſceſſit, quo mihi ipſi cernebat eſſe veniendum. quem ego meum caſum fortiter ferre viſus ſum: non quòd aequo animo ferrem: ſed me ipſe conſolabar, exiſtimans, non longinquum inter nos digreſſum et diſceſſum fore. his mihi rebus, Scipio, (id enim te cum Laelio admirari ſolere dixiſti) levis eſt ſenectus, nec ſolum non moleſta, ſed etiam jucunda. quòd ſi in hoc erro, quod animos hominum immortales eſſe credam, libenter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. ſin mortuus (ut

Digitized by Google

quidam minuti philoſophi cenſent) nihil ſentiam: non vereor, ne hunc errorem meum mortui philoſophi irrideant. quòd ſi non ſumus immortales futuri, tamen extingui homini ſuo tempore optabile eſt. nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, ſic vivendi modum. ſenectus autem, peractio aetatis eſt, tanquam fabulae: cujus defatigationem fugere debemus, praeſertim adjuncta ſatietate. habui haec, de ſenectute quae dicerem: ad quam utinam perveniatis, ut ea, quae ex me audiſtis, re experti probare poſſitis.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. T.

CICERONIS

LAELIUS,

SIVE DE

AMICITIA.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUAE:

IN AEDIBUS ACADEMICIS

EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS

M DCC XLVIII.

Digitized by Google

LÆLIUS,

SIVE

DE AMICITIA.

DIALOGUS.

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM.

QUINTUS Mucius augur multa narrare de C. Laelio, ſocero ſuo memoriter et jucunde ſolebat, nec dubitare, illum in omni ſermone appellare ſapientem. ego autem a patre ita eram deductus ad Scaevolam, ſumpta virili toga, ut, quoad poſſem, et liceret, a ſenis latere nunquam diſcederem. itaque multa ab eo prudenter diſputata, multa etiam breviter et commode dicta, memoriae mandabam: fierique ſtudebam ejus prudentia doctior. quo mortuo, me ad pontificem Scaevolam contuli: quem unum noſtrae civitatis et ingenio, et juſtitia praeſtantiſſimum audeo dicere. ſed de hoc

Digitized by Google

aliàs: nunc redeo ad augurem. cum ſaepe multa, tum memini domi in hemicyclio ſedentem, ut ſolebat, cum et ego eſſem unà et pauci admodum familiares, in eum ſermonem illum incidere, qui tum fere omnibus erat in ore. meminiſti enim, Attice, et eò magis, quòd P. Sulpicio utebare multum, cum is tribunus plebis capitali odio a Q. Pompeio, qui tum erat conſul, diſſideret, quocum conjunctiſſime et amantiſſime vixerat, quanta hominum eſſet vel admiratio, vel querela. itaque tum Scaevola, cum in eam ipſam mentionem incidiſſet, expoſuit nobis ſermonem Laelii de amicitia, habitum ab illo ſecum, et cum altero genero C. Fannio, M. filio, paucis diebus poſt mortem Africani. ejus diſputationis ſententias memoriae mandavi: quas in hoc libro expoſui meo arbitratu. quaſi enim ipſos induxi loquentes, ne, 'inquam,' et, 'inquit,' ſaepius interponeretur: atque ut, tanquam a praeſentibus, coram haberi ſermo videretur. cum enim ſaepe mecum ageres, ut de amicitia ſcriberem aliquid, digna mihi res cùm omnium cognitione, tum noſtra familiaritate, viſa eſt. itaque feci non invitus, ut pro-

Digitized by Google

deſſem multis tuo rogatu. ſed, ut in Catone Majore, qui eſt ſcriptus ad te de ſenectute, Catonem induxi ſenem diſputantem, quia nulla videbatur aptior perſona, quae de illa aetate loqueretur, quam ejus, qui et diutiſſime ſenex fuiſſet, et in ipſa ſenectute prae caeteris floruiſſet: ſic, cum accepiſſemus a patribus maxime memorabilem C. Laelii, et P. Scipionis familiaritatem fuiſſe, idonea mihi Laelii perſona viſa eſt, quae de amicitia ea ipſa diſſereret, quae diſputata ab eo meminiſſet Scaevola. genus autem hoc ſermonum, poſitum in hominum veterum auctoritate, et eorum illuſtrium, plus, neſcio quo pacto, videtur habere gravitatis. itaque ipſe mea legens, ſic afficior interdum, ut Catonem, non me loqui exiſtimem. ſed ut tum ad ſenem ſenex de ſenectute, ſic hoc libro ad amicum amiciſſimus de amicitia ſcripſi. tum eſt Cato locutus, quo erat nemo fere ſenior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Laelius et ſapiens (ſic enim eſt habitus) et amicitiae gloria excellens, de amicitia loquitur. tu velim animum a me parumper avertas, Laelium loqui ipſum putes. C. Fannius, et

Digitized by Google

Q. Mucius ad ſocerum veniunt poſt mortem Africani: ab his ſermo oritur: reſpondet Laelius: cujus tota diſputatio eſt de amicitia, quam legens tu te ipſe cognoſces. FANNIUS. ſunt iſta, Laeli. 2
nec enim melior vir fuit Africano quiſquam, nec clarior. ſed exiſtimare debes, omnium oculos in te eſſe conjectos: unum te ſapientem et appellant et exiſtimant. tribuebatur hoc modò M. Catoni. ſcimus L. Atilium apud patres noſtros appellatum eſſe ſapientem. ſed uterque alio quodam modo: Atilius, quia prudens eſſe in jure civili putabatur: Cato, quia multarum rerum uſum habebat, multaque ejus et in ſenatu, et in foro vel proviſa prudenter, vel acta conſtanter, vel reſponſa acute ferebantur: propterea quaſi cognomen jam habebat in ſenectute ſapientis. te autem alio quodam modo, non ſolum natura et moribus, verum etiam ſtudio et doctrina eſſe ſapientem: nec ſicut vulgus, ſed ut eruditi ſolent appellare ſapientem, qualem in reliqua Graecia neminem, (nam qui ſeptem appellantur, eos, qui iſta ſubtilius quaerunt, in numero ſapientium non habent) Athenis unum ac-

cepimus, et eum quidem etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimum judicatum. hanc eſſe in te ſapientiam exiſtimant, ut omnia tua in te poſita eſſe ducas, humanoſque caſus virtute inferiores putes. itaque ex me quaerunt, credo item ex te, Scaevola, quonam pacto mortem Africani feras: eoque magis, quod his proximis nonis, cum in hortos D. Bruti auguris, commentandi causâ, ut aſſolet, veniſſemus, tu non affuiſti: qui diligentiſſime ſemper illum diem, et illud munus ſolitus eſſes obire. SCAEVOLA. quaerunt quidem, C. Laeli, multi, ut eſt a Fannio dictum: ſed ego id reſpondeo, quod animadverti, te dolorem, quem acceperis cum ſummi viri, tum amiciſſimi morte, ferre moderate: nec potuiſſe non commoveri, nec fuiſſe id humanitatis tuae. quod autem his nonis in noſtro collegio non affuiſſes, invaletudinem cauſae, non moeſtitiam fuiſſe. LAELIUS. recte tu quidem, Scaevola, et vere. nec enim ab iſto officio, quod ſemper uſurpavi, cum valerem, abduci incommodo meo debui: nec ullo caſu arbitror hoc conſtanti homini poſſe contingere, ut ulla intermiſſio fiat officii. tu autem, Fanni, qui

mihi tantum tribui dicis, quantum ego
nec agnoſco, nec poſtulo, facis amicè:
ſed, ut mihi videris, non recte judicas de
Catone. aut enim nemo, quod quidem
magis credo, aut, ſi quiſquam, ille ſapi-
ens fuit. quomodo enim (ut alia omit-
tam) mortem filii tulit? memineram Pau-
lum, videram Gallum: ſed hi in pueris;
Cato in perfecto et ſpectato viro. quam-
obrem cave Catoni anteponas, ne iſtum
quidem ipſum, quem Apollo, ut ais, ſa-
pientiſſimum judicavit. hujus enim fa-
cta, illius dicta laudantur. de me autem
(ut jam cum utroque loquar) ſic habeto-
te. Ego, ſi Scipionis deſiderio me mo- 3
veri negem, quam id recte faciam, vide-
rint ſapientes; ſed certe mentiar. move-
or enim tali amico orbatus, qualis, ut ar-
bitror, nemo unquam erit: et, ut confir-
mare poſſum, nemo certe fuit. ſed non
egeo medicina: me ipſe conſolor: et maxi-
me illo ſolatio, quod eo errore careo, quo
amicorum deceſſu plerique angi ſolent. ni-
hil enim mali accidiſſe Scipioni puto. mi-
hi accidit, ſi quid accidit. ſuis autem in-
commodis graviter angi, non amicum, ſed
ſe ipſum amantis eſt. cum illo vero quis

Digitized by Google

neget actum eſſe praeclare? niſi enim, quod ille minime putabat, immortalitatem optare vellet, quid non eſt adeptus, quod homini fas eſſet optare? qui ſummam ſpem civium, quam de eo jam puero habuerant, continuò adoleſcens incredibili virtute ſuperavit. qui conſulatum petivit nunquam, factus eſt conſul bis; primum ante tempus: iterum ſibi, ſuo tempore; reipublicae, paene ſerò. qui, duabus urbibus everſis, inimiciſſimis huic imperio, non modò praeſentia, verum etiam futura bella delevit. quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrem? liberalitate in ſorores? bonitate in ſuos? juſtitia in omnes? haec nota ſunt vobis. quàm autem civitati carus fuerit, moerore funeris indicatum eſt. quid igitur hunc paucorum annorum acceſſio juvare potuiſſet? ſenectus enim, quamvis non ſit gravis, ut memini Catonem anno ante quam mortuus eſt, mecum et cum Scipione diſſerere, tamen aufert eam viriditatem, in qua etiam tunc erat Scipio. quamobrem vita quidem talis fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil poſſet accedere: moriendi autem ſenſum celeritas abſtulit.

Digitized by Google

quo de genere mortis difficile dictu eſt:
quid homines ſuſpicentur, videtis. hoc
tamen vere licet dicere, P. Scipioni, ex
multis diebus, quos in vita celeberrimos
laetiſſimoſque viderit, illum diem clariſ-
ſimum fuiſſe, cum, ſenatu dimiſſo, domum
reductus ad veſperum eſt a patribus con-
ſcriptis, a populo Romano, a ſociis, et
Latinis, pridiè quam exceſſit e vita: ut
ex tam alto dignitatis gradu, ad ſuperos
videatur potius, quàm ad inferos perve-
niſſe. neque enim aſſentior iis, qui haec
nuper diſſerere coeperunt, cum corpori-
bus ſimul animos interire, atque omnia
morte deleri. Plus apud me antiquo- 4
rum auctoritas valet, vel noſtrorum ma-
jorum, qui mortuis tam religioſa jura tri-
buerunt; quod non feciſſent profecto, ſi
nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel
eorum, qui in hac terra fuerunt, magnam-
que Graeciam (quae nunc quidem deleta
eſt, tum florebat) inſtitutis et praeceptis
ſuis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis
oraculo ſapientiſſimus eſt judicatus; qui
non tum hoc, tum illud, ut in pleriſque,
ſed idem dicebat ſemper, animos homi-
num eſſe divinos; iiſque, cum e corpore

Digitized by Google

exceſſiſſent, reditum in caelum patere, optimoque et juſtiſſimo cuique expeditiſſimum. quod item Scipioni videbatur: qui quidem quaſi praeſagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum et Philus, et Manilius adeſſent, et alii plures, tuque etiam, Scaevola, mecum veniſſes, triduum diſſeruit de republica: cujus diſputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum: quae ſe in quiete per viſum ex Africano audiſſe dicebat. id ſi ita eſt, ut optimi cujuſque animus in morte facillime evolet, tanquam e cuſtodia vinculiſque corporis: cui cenſemus curſum ad deos faciliorem fuiſſe, quam Scipioni? quocirca moerere hoc ejus eventu, vereor, ne invidi magis, quam amici ſit. ſin autem illa veriora, ut idem interitus ſit animorum, et corporum, nec ullus ſenſus maneat; ut nihil boni eſt in morte, ſic certe nihil mali. ſenſu enim amiſſo, ſit idem, quaſi natus non eſſet omnino: quem tamen eſſe natum et nos gaudemus, et haec civitas, dum erit, laetabitur. quamobrem cum illo quidem (ut ſupra dixi) actum optime eſt; mecum incommodius: quem fuerat aequius, ut

Digitized by Google

prius introieram, ſic prius exire de vita. ſed tamen recordatione noſtrae amicitiae ſic fruor, ut beate vixiſſe videar, quia cum Scipione vixerim: quocum mihi conjuncta cura de re publica, et de privata fuit; quocum et domus, et militia communis; et id, in quo eſt omnis vis amicitiae, voluntatum, ſtudiorum, ſententiarum ſumma conſenſio. itaque non tam iſta me ſapientiae, quam modò Fannius commemoravit, fama delectat, falſa praeſertim, quam quod amicitiae noſtrae memoriam ſpero ſempiternam fore. idque mihi eo magis eſt cordi, quod ex omnibus ſeculis vix tria, aut quatuor nominantur paria amicorum: quo in genere ſperare videor Scipionis et Laelii amicitiam, notam poſteritati fore. FANNIUS. iſtud quidem, Laeli, ita neceſſe eſt: ſed, quoniam amicitiae mentionem feciſti, et ſumus otioſi, pergratum mihi feceris, (ſpero item Scaevolae) ſi, quemadmodum ſoles, de caeteris rebus, cum ex te quaeruntur; ſic de amicitia diſputaris, quid ſentias, qualem exiſtimes, quae praecepta des. SCAEVOLA. mihi vero pergratum erit: atque, id ipſum cum tecum agere conarer, Fannius

antevertit. quamobrem utrique noſtrûm gratum admodum feceris. LAELIUS. ego vero non gravarer, ſi mihi ipſe conſiderem. nam et praeclara res eſt, et ſumus, ut dixit Fannius, otioſi. ſed quis ego ſum? aut quae in me eſt facultas? doctorum eſt iſta conſuetudo, eaque Graecorum, ut iis ponatur, de quo diſputent, quamvis ſubito. magnum opus eſt, egetque exercitatione non parva. quamobrem quae diſputari de amicitia poſſunt, ab eis cenſeo petatis, qui iſta profitentur. ego vos hortari tantum poſſum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. nihil eſt enim tam naturae aptum, tam conveniens ad res vel ſecundas, vel adverſas. ſed hoc primum ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe. neque id ad vivum reſeco, ut illi, qui haec ſubtilius diſſerunt: fortaſſe vere, ſed ad communem utilitatem parum. negant enim, quemquam virum bonum eſſe, niſi ſapientem. ſit ita ſane. ſed eam ſapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus. nos autem ea, quae ſunt in uſu, vitaque communi, non ea, quae finguntur, aut optantur, ſpectare debemus.

Digitized by Google

nunquam ego dicam, C. Fabricium, M'. Curium, T. Coruncanium, quos ſapientes noſtri majores judicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. quare ſibi habeant ſapientiae nomen et invidioſum, et obſcurum: concedantque, ut hi boni viri fuerint. ne id quidem facient. negabunt, id, niſi ſapienti, poſſe concedi. agamus igitur pingui Minerva, ut aiunt. qui ita ſe gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, aequalitas, liberalitas; nec ſit in illis ulla cupiditas, libido, audacia; ſintque magna conſtantia, ut ii fuerunt, modò quos nominavi: hos viros bonos, ut habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus; quia ſequantur (quantum homines poſſunt) naturam, optimam bene vivendi ducem. ſic enim mihi perſpicere videor, ita natos eſſe nos, ut inter omnes eſſet ſocietas quaedam: major autem, ut quiſque proxime accederet. itaque cives, potiores, quam peregrini; et propinqui, quam alieni. cum his enim amicitiam natura ipſa peperit: ſed ea non ſatis habet firmitatis. namque hoc praeſtat amicitia propinquitati, quòd ex propinquitate benevolentia tolli poteſt, ex a-

Digitized by Google

micitia non poteſt. ſublatâ enim benevolentiâ amicitiae nomen tollitur, propinquitatis manet. quanta autem vis amicitiae ſit, ex hoc intelligi maxime poteſt, quod ex infinita ſocietate generis humani, quam conciliavit ipſa natura, ita contracta res eſt, et adducta in anguſtum, ut omnis caritas aut inter duos, aut inter paucos jungeretur.

6 Eſt autem amicitia nihil aliud niſi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia, et caritate ſumma conſenſio. qua quidem haud ſcio, an, excepta ſapientia, quidquam melius homini ſit a diis immortalibus datum. divitias alii praeponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates. belluarum hoc quidem extremum eſt: illa autem ſuperiora, caduca et incerta, poſita non tam in noſtris conſiliis, quam in fortunae temeritate. qui autem in virtute ſummum bonum ponunt, praeclare illi quidem: ſed haec ipſa virtus amicitiam et gignit, et continet: nec ſine virtute amicitia eſſe ullo pacto poteſt. jam virtutem ex conſuetudine vitae ſermoniſque noſtri interpretemur: nec eam, ut quidam docti, verborum mag-

Digitized by Google

nificentia metiamur: viroſque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos. his communis vita contenta eſt. eos autem omittamus, qui omnino nuſquam reperiuntur. tales igitur inter viros, amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. principio, cui poteſt eſſe vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquieſcat? quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas ſic loqui, ut tecum? quis eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes, qui illis aeque, ac tu ipſe, gauderet? adverſas vero ferre difficile eſſet ſine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret. denique caeterae res, quae expetuntur, opportunae ſunt ſingulae rebus fere ſingulis: divitiae, ut utare: opes, ut colare: honores, ut laudere: voluptates, ut gaudeas: valetudo, ut dolore careas, et muneribus fungare corporis: amicitia res plurimas continet: quoquò te verteris, praeſtò eſt: nullo loco excluditur: nunquam intempeſtiva, nunquam moleſta eſt. itaque non aqua, non igni, ut aiunt, pluribus locis utimur, quam amicitia. neque ego nunc de vul-

gari, aut de mediocri, (quae tamen ipſa
et delectat, et prodeſt) ſed de vera et per-
fecta loquor, qualis eorum, qui pauci no-
minantur, fuit. nam et ſecundas res, ſplen-
didiores facit amicitia, et adverſas parti-
7 ens communicanſque, leviores. Cum-
que plurimas et maximas commoditates
amicitia contineat, tum illa nimirum
praeſtat omnibus, quòd bona ſpe praelu-
cet in poſterum: nec debilitari animos,
aut cadere patitur. verum etiam amicum
qui intuetur, tanquam exemplar aliquod
intuetur ſui. quocirca et abſentes adſunt,
et egentes abundant, et imbecilles valent,
et, quod difficilius dictu eſt, mortui vi-
vunt: tantus eos honos, memoria, deſide-
rium proſequitur amicorum. ex quo illo-
rum beata mors videtur: horum vita lau-
dabilis. quod ſi exemeris ex natura rerum
benevolentiae vinctionem; nec domus ul-
la, nec urbs ſtare poterit: ne agri quidem
cultus permanebit. id ſi minus intelligi-
tur; quanta vis amicitiae concordiaeque
ſit, ex diſſenſionibus atque ex diſcordiis
percipi poteſt. quae enim domus tam ſtabi-
lis, quae tam firma civitas eſt, quae non o-
diis atque diſſidiis funditus poſſit everti?

Digitized by Google

ex quo, quantum boni ſit in amicitia, judicari poteſt. Agrigentinum quidem, doctum quendam virum, carminibus Graecis vaticinatum ferunt: quae in rerum natura totoque mundo conſtarent, quaeque moverentur, ea contrahere amicitiam, diſſipare diſcordiam. atque hoc quidem omnes mortales et intelligunt, et re probant. itaque, ſi quando aliquod officium exſtitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis eſt, qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cavea nuper in hoſpitis et amici mei M. Pacuvii nova fabula: cum, ignorante rege uter eorum eſſet Oreſtes, Pylades Oreſtem ſe eſſe diceret, ut pro illo necaretur: Oreſtes autem, ita ut erat, Oreſtem ſe eſſe perſeveraret? ſtantes plaudebant in re ficta: quid arbritramur in vera fuiſſe facturos? facile indicabat ipſa natura vim ſuam: cum homines, quod facere ipſi non poſſent, id recte fieri in altero judicarent. hactenus mihi videor, de amicitia quod ſentirem, potuiſſe dicere. ſi qua praeterea ſunt, (credo autem eſſe multa) ab iis, ſi videbitur, qui iſta diſputant, quaeritote. FANNIUS. nos autem

a te potius : quanquam etiam ab iſtis ſaepe quaeſivi et audivi, non invitus equidem: ſed aliud quoddam expetimus filum orationis tuae. SCAEVOLA. tum magis id diceres, Fanni, ſi nuper in hortis Scipionis, cum eſt de Republica diſputatum, affuiſſes. qualis tum patronus juſtitiae fuit contra accuratam orationem Phili! FANNIUS. facile id quidem fuit, juſtitiam juſtiſſimo viro defendere. SCAEVOLA. quid amicitiam? nonne facile ei, qui ob eam ſumma fide, conſtantia, juſtitiaque ſervatam, maximam gloriam ceperit? LAELIUS. vim hoc quidem eſt afferre. quid enim refert, qua me ratione cogatis? cogitis certe. ſtudiis enim generorum, praeſertim in re bona, cum difficile eſt, tum ne aequum quidem, obſiſtere. ſaepiſſime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud conſiderandum videri ſolet: num propter imbecillitatem atque inopiam deſiderata ſit amicitia; ut dandis recipiendiſque meritis, quod quiſque minus per ſe ipſe poſſet, id acciperet ab alio, viciſſimque redderet? an eſſet hoc quidem proprium amicitiae; ſed antiquior, et pulchrior, et magis a natura ipſa profecta alia

Digitized by Google

cauſa? amor enim (ex quo amicitia nominata,) princeps eſt ad benevolentiam conjungendam. nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur ſaepe, qui ſimulatione amicitiae coluntur et obſervantur cauſa temporis. in amicitia autem nihil fictum, nihil ſimulatum; et, quidquid in ea eſt, id eſt verum et voluntarium. quapropter a natura mihi videtur potius, quam ab indigentia, orta amicitia, et applicatione magis animi cum quodam ſenſu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis eſſet habitura. quod quidem quale ſit, etiam in beſtiis quibuſdam animadverti poteſt: quae ex ſe natos ita amant ad quoddam tempus, et ab eis ita amantur, ut facile earum ſenſus appareat. quod in homine multo eſt evidentius. primum ex ea caritate, quae eſt inter natos et parentes: quae dirimi, niſi deteſtabili ſcelere, non poteſt. deinde, cum ſimilis ſenſus exſtitit amoris, ſi aliquem nacti ſumus, cujus cum moribus et natura congruamus, quod in eo quaſi lumen aliquod probitatis et virtutis perſpicere videamur. nihil eſt enim amabilius virtute: nihil, quod magis alliciat homines ad

diligendum: quippe cum propter virtu-
tem et probitatem eos etiam, quos nun-
quam vidimus, quodam modo diligamus.
quis eſt, qui C. Fabricii, M'. Curii non
cum caritate aliqua et benevolentia me-
moriam uſurpet, quos nunquam viderit?
quis autem eſt, qui Tarquinium Super-
bum, qui Sp. Caſſium, Sp. Maelium non
oderit? cum duobus ducibus de imperio
in Italia decertatum eſt, Pyrrho et Anni-
bale. ab altero, propter probitatem ejus,
non nimis alienos animos habemus: al-
terum propter crudelitatem ſemper haec
9 civitas oderit. Quod ſi tanta vis pro-
bitatis eſt, ut eam vel in eis, quos nun-
quam vidimus, vel, quod majus eſt, in
hoſte etiam diligamus: quid mirum, ſi a-
nimi hominum moveantur, cum eorum,
quibuſcum uſu conjuncti eſſe poſſunt,
virtutem et bonitatem perſpicere videan-
tur? quanquam confirmatur amor et be-
neficio accepto, et ſtudio perſpecto, et
conſuetudine adjuncta: quibus rebus ad
illum primum motum animi et amoris
adhibitis, admirabilis quaedam exardeſ-
cit benevolentiae magnitudo: quam ſi qui
putant ab imbecillitate proficiſci, ut ſit

Digitized by Google

per quem quiſque aſſequatur, quod deſideret; humilem ſane relinquunt, et minime generoſum, ut ita dicam, ortum amicitiae, quam ex inopia atque indigentia natam volunt. quod ſi ita eſſet; ut quiſque minimum in ſe eſſe arbitraretur, ita ad amicitiam eſſet aptiſſimus: quod longe ſecus eſt. ut enim quiſque ſibi plurimum confidit, et ut quiſque maxime virtute et ſapientia ſic munitus eſt, ut nullo egeat, ſuaque omnia in ſe ipſo poſita judicet: ita in amicitiis expetendis colendiſque maxime excellit. quid enim Africanus indigens mei? minime hercle. ac ne ego quidem illius. ſed ego admiratione quadam virtutis ejus: ille viciſſim opinione fortaſſe nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit. auxit benevolentiam conſuetudo. ſed quanquam utilitates multae et magnae conſecutae ſunt, non ſunt tamen ab earum ſpe cauſae diligendi profectae. ut enim benefici liberaleſque ſumus, non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium foeneramur) ſed natura propenſi ad liberalitatem ſumus: ſic amicitiam, non ſpe mercedis adducti, ſed quod omnis ejus fructus in ipſo amore ineſt, expeten-

Digitized by Google

dam putamus. ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longe diſſentimus; nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum ſuſpicere poſſunt, qui ſuas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam. quamobrem hos quidem ab hoc ſermone removeamus: ipſi autem intelligamus, natura gigni ſenſum diligendi, et benevolentiae caritatem, facta ſignificatione probitatis: quam qui appetiverunt, applicant ſeſe et propius admovent, ut et uſu ejus, quem diligere coeperunt, fruantur, et moribus: ſintque pares in amore, et aequales: propenſioreſque ad bene merendum, quam ad repoſcendum. atque haec inter eos ſit honeſta certatio. ſic et utilitates ex amicitia maximae capientur: et erit ejus ortus a natura, quam ab imbecillitate, et gravior, et verior. nam ſi utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata diſſolveret. ſed quia natura mutari non poteſt, idcirco verae amicitiae ſempiternae ſunt. ortum quidem amicitiae videtis, niſi quid ad haec forte vultis. FANNIUS. tu vero perge, Laeli. pro hoc enim, qui minor

Digitized by Google

eſt natu, meo jure reſpondeo. SCAEVOLA. recte tu quidem. quamobrem audiamus. LAELIUS. audite ergo, optimi viri, ea quae ſaepiſſime inter me et Scipionem de amicitia diſſerebantur. quanquam ille quidem nihil difficilius eſſe dicebat, quam amicitiam uſque ad extremum vitae permanere. nam, vel ut non idem expediret utrique, incidere ſaepe: vel ut de republica non idem ſentirent: mutari etiam mores hominum ſaepe dicebat, aliàs adverſis rebus, aliàs aetate ingraveſcente. atque earum rerum exemplum ex ſimilitudine capiebat ineuntis aetatis, quod ſummi puerorum amores ſaepe unà cum praetexta ponerentur. ſin autem ad adoleſcentiam perduxiſſent: dirimi tamen interdum contentione, vel uxoriae conditionis, vel commodi alicujus, quod idem adipiſci uterque non poſſet. quod ſi qui longius in amicitia provecti eſſent, tamen ſaepe labefactari, ſi in honoris contentionem incidiſſent: peſtem enim majorem eſſe nullam in amicitiis, quàm in pleriſque pecuniae cupiditatem: in optimis quibuſque honoris certamen, et gloriae: ex quo inimicitias ma-

Digitized by Google

ximas ſaepe inter amiciſſimos exſtitiſſe.
magna etiam diſſidia, et plerumque juſta
naſci, cum aliquid ab amicis, quod rec-
tum non eſſet, poſtularetur: ut aut libi-
dinis miniſtri, aut adjutores eſſent ad in-
juriam. quod qui recuſarent, quamvis
honeſte id facerent, jus tamen amicitiae
deſerere arguerentur ab iis, quibus ob-
ſequi nollent: illos autem, qui quidvis
ab amico auderent poſtulare, poſtulati-
one ipſa profiteri, omnia ſe amici cauſa
eſſe facturos. eorum querela inveterata
non modo familiaritates extingui ſolere,
ſed etiam odia gigni ſempiterna. haec ita
multa, quaſi fata, impendere amicitiis,
ut omnia ſubterfugere non modo ſapien-
tiae, ſed etiam felicitatis diceret ſibi vide-
11 ri. Quamobrem id primum videamus,
ſi placet, quatenus amor in amicitia pro-
gredi debeat. num, ſi Coriolanus habuit
amicos, ferre contra patriam arma illi
cum Coriolano debuere? num Viſcelli-
num amici regnum appetentem, num Sp.
Maelium debuerunt juvare? Tib. quidem
Gracchum rempublicam vexantem, a Q.
Tuberone, aequalibuſque amicis derelic-
tum videbamus. at C. Bloſius, Cumanus,

Digitized by Google

hoſpes familiae veſtrae, Scaevola, cum ad me, qui aderam Laenati et Rupilio conſulibus in conſilio, deprecatum veniſſet, hanc, ut ſibi ignoſcerem, cauſam afferebat, quod tanti Tib. Gracchum feciſſet, ut, quidquid ille vellet, ſibi faciendum putaret; tum ego, etiamne, ſi te in Capitolium faces ferre vellet? ‘ nunquam, ’ inquit, ‘ voluiſſet id quidem.’ ſed, ſi voluiſſet? ‘ paruiſſem.’ videtis, quam nefaria vox. et hercle ita fecit, vel plus etiam, quam dixit. non enim paruit ille Tib. Gracchi temeritati, ſed praefuit: nec ſe comitem illius furoris, ſed ducem praebuit. itaque hac amentia, quaeſtione nova perterritus, in Aſiam profugit, ad hoſtes ſe contulit, poenas reipublicae graves juſtaſque perſolvit. nulla eſt igitur excuſatio peccati, ſi amici cauſa peccaveris. nam, cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, difficile eſt amicitiam manere, ſi a virtute defeceris. quod ſi rectum ſtatuerimus, vel concedere amicis, quidquid velint, vel impetrare ab iis, quidquid velimus, perfecta quidem ſapientia ſumus, ſi nihil habeat res vitii: ſed loquimur de iis amicis, qui ante oculos ſunt, quos vi-

Digitized by Google

demus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. ex hoc numero nobis exempla ſumenda ſunt: et eorum quidem maxime, qui ad ſapientiam proxime accedunt. videmus Papum Aemilium C. Luſcino familiarem fuiſſe,(ſic a patribus accepimus) bis una conſules, et collegas in cenſura: tum et cum iis, et inter ſe conjunctiſſimos fuiſſe, M'. Curium, et T. Coruncanium, memoriae proditum eſt. igitur ne ſuſpicari quidem poſſumus, quemquam horum ab amico quippiam contendiſſe,quod contra fidem, contra jusjurandum, contra rempublicam eſſet. nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere? ſi contendiſſet, ſcio impetraturum non fuiſſe; cum illi ſanctiſſimi viri fuerint: aeque autem nefas ſit, tale aliquid et facere rogatum, et rogare. at vero Tib. Gracchum ſequebantur C. Carbo, C. Cato, et minimus tum quidem Caius frater,nunc idem acerrimus.

12 Haec igitur lex in amicitia ſanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. turpis enim excuſatio eſt, et minime accipienda, cum in caeteris peccatis, tum ſi quis contra rempublicam

Digitized by Google

ſe amici cauſa feciſſe fateatur. etenim eo loco, Fanni et Scaevola, locati ſumus, ut nos longe proſpicere oporteat futuros caſus reipublicae. deflexit enim jam aliquantulum de ſpatio curriculoque conſuetudo majorum. Tib. Gracchus regnum occupare conatus eſt, vel regnavit is quidem paucos menſes. num quid ſimile populus Romanus audierat, aut viderat? hunc etiam poſt mortem ſecuti amici et propinqui, quid in P. Scipionem effecerint, ſine lacrymis non queo dicere. nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recentem poenam Tib. Gracchi, ſuſtinuimus. de C. Gracchi autem tribunatu, quid exſpectem, non libet augurari: ſerpit enim deinde res, quae proclivius ad perniciem, cum ſemel coepit, labitur. videtis in tabella jam ante quanta ſit facta labes, primo Gabinia lege, biennio autem poſt, Caſſia. videre jam videor populum a ſenatu disjunctum, multitudiniſque arbitrio res maximas agi. plures enim diſcent, quemadmodum haec fiant, quam quemadmodum his reſiſtatur. quorſum haec? quia ſine ſociis nemo quidquam tale conatur. praecipiendum eſt igitur bo-

Digitized by Google

nis, ut, ſi in ejuſmodi amicitias ignari caſu aliquo inciderint, ne exiſtiment, ita ſe alligatos, ut ab amicis, in magnam aliquam rem peccantibus, non diſcedant. improbis autem poena ſtatuenda eſt: nec vero minor iis, qui ſecuti erunt alterum, quam iis, qui ipſi fuerint impietatis duces. quis clarior in Graecia Themiſtocle? quis potentior? qui cum imperator bello Perſico ſervitute Graeciam liberaſſet, propterque invidiam in exilium pulſus eſſet, ingratae patriae injuriam non tulit, quam ferre debuit. fecit idem, quod xx annis ante apud nos fecerat Coriolanus. his adjutor contra patriam inventus eſt nemo. itaque mortem ſibi uterque conſcivit. quare talis improborum conſenſio non modò excuſatione amicitiae tegenda non eſt, ſed potius omni ſupplicio vindicanda: ut ne quis ſibi conceſſum putet, amicum, vel bellum patriae inferentem, ſequi. quod quidem, ut res coepit ire, haud ſcio, an aliquando futurum ſit. mihi autem non minori curae eſt, qualis reſpublica poſt mortem meam futura ſit,
13 quam qualis hodie ſit. Haec igitur prima lex amicitiae ſanciatur, ut ab amicis

honeſta petamus, amicorum cauſa honeſta faciamus. ne exſpectemus quidem, dum rogemur: ſtudium ſemper adſit, cunctatio abſit. conſilium vero dare gaudeamus libere. plurimum in amicitia amicorum bene ſuadentium valeat auctoritas: eaque adhibeatur ad monendum non modo aperte, ſed etiam acriter, ſi res poſtulabit: et adhibitae pareatur. nam quibuſdam, quos audio ſapientes habitos in Graecia, placuiſſe opinor mirabilia quaedam; ſed nihil eſt, quod illi non perſequantur ſuis argutiis: partim fugiendas eſſe nimias amicitias, ne neceſſe ſit unum ſollicitum eſſe pro pluribus: ſatis ſuperque eſſe ſibi ſuarum cuique rerum: alienis nimis implicari moleſtum eſſe: commodiſſimum eſſe, quam laxiſſimas habenas habere amicitiae; quas vel adducas, cum velis, vel remittas. caput enim eſſe ad beate vivendum, ſecuritatem; qua frui non poſſit animus, ſi tanquam parturiat unus pro pluribus. alios autem dicere aiunt multo etiam inhumanius, (quem locum breviter perſtrinxi paulo ante) praeſidii adjumentique cauſa, non benevolentiae, neque caritatis amicitias eſſe expe-

Digitized by Google

tendas. itaque ut quiſque minimum firmitatis habeat, minimumque virium, ita amicitias appetere maxime. ex eo fieri, ut mulierculae magis amicitiarum praeſidia quaerant, quam viri: et inopes, quam opulenti: et calamitoſi, quam ii, qui putantur beati. ô praeclaram ſapientiam! ſolem enim e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt: qua a diis immortalibus nihil melius habemus, nihil jucundius. quae eſt enim iſta ſecuritas? ſpecie quidem, blanda, ſed reapſe multis locis repudianda. neque enim eſt conſentaneum, ullam honeſtam rem actionemve, ne ſollicitus ſis, aut non ſuſcipere, aut ſuſceptam deponere. quod ſi curam fugimus, virtus fugienda eſt: quae neceſſe eſt, cum aliqua cura res ſibi contrarias adſpernetur atque oderit; ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignaviam fortitudo. itaque videas rebus injuſtis juſtos maxime dolere, imbecillibus fortes, flagitioſis modeſtos. ergo hoc proprium eſt animi bene conſtituti, et laetari bonis rebus, et dolere contrariis. quamobrem ſi cadit in ſapientem animi dolor, (qui profecto cadit, niſi ex ejus animo exſtir-

Digitized by Google

patam humanitatem arbitremur) quae cauſa eſt, cur amicitiam funditus tollamus e vita, ne aliquas propter eam ſuſcipiamus moleſtias? quid enim intereſt, motu animi ſublato, non dico inter hominem et pecudem, ſed inter hominem et ſaxum, aut truncum, aut quidvis generis ejuſdem? neque enim ſunt iſti audiendi, qui virtutem duram, et quaſi ferream eſſe quandam volunt: quae quidem eſt cum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis: ut et bonis amici quaſi diffundantur, et incommodis contrahantur. quamobrem angor iſte, qui pro amico ſaepe capiendus eſt, non tantum valet, ut tollat e vita amicitiam: non plus, quam ut virtutes, quia nonnullas curas et moleſtias afferunt, repudientur. Cum au- 14
tem contrahat amicitiam (ut ſupra dixi) ſi qua ſignificatio virtutis eluceat, ad quam ſe ſimilis animus applicet et adjungat; id cum contingit, amor exoriatur neceſſe eſt. quid enim tam abſurdum, quam delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut aedificio, ut veſtitu cultuque corporis: animo autem virtute praedito, eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) reda-

Digitized by Google

mare poſſit, non admodum delectari? nihil eſt enim remuneratione benevolentiae, nihil viciſſitudine ſtudiorum officiorumque jucundius. quod ſi etiam illud addimus, quod recte addi poteſt, nihil eſſe, quod ad ſe rem ullam tam alliciat, tam attrahat, quam ad amicitiam ſimilitudo: concedetur profecto verum eſſe, ut bonos boni diligant, adſciſcantque ſibi quaſi propinquitate conjunctos, atque natura. nihil eſt enim appetentius ſimilium ſui, nihil rapacius, quam natura. quamobrem hoc quidem, Fanni et Scaevola, conſtat, (ut opinor) bonis inter bonos quaſi neceſſariam benevolentiam eſſe: qui eſt amicitiae fons a natura conſtitutus. ſed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. non eſt enim inhumana virtus, neque immunis, neque ſuperba: quae etiam populos univerſos tueri, eiſque optime conſulere ſoleat: quod non faceret profecto, ſi a caritate vulgi abhorreret. atque etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis cauſa fingunt amicitias, amabiliſſimum nodum amicitiae tollere. non enim tam utilitas parta per amicum, quam amici amor ipſe delectat:

Digitized by Google

tumque illud ſit, quod ab amico eſt profectum, jucundum, ſi cum ſtudio eſt profectum: tantumque abeſt, ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ii, qui opibus et copiis, maximeque virtute praediti, in qua plurimum eſt praeſidii, minime alterius indigeant, liberaliſſimi ſint, et beneficentiſſimi. atque haud ſcio, an ne opus ſit quidem, nihil unquam omnino deeſſe amicis. ubi enim ſtudia noſtra viguiſſent, ſi nunquam conſilio, nunquam opera noſtra, nec domi nec militiae Scipio eguiſſet? non igitur utilitatem amicitia, ſed utilitas amicitiam conſecuta eſt. Non ergo erunt homines deliciis diffluentes audiendi, ſi quando de amicitia, quam nec uſu, nec ratione habent cognitam, diſputabunt. nam quis eſt, prô deûm fidem, atque hominum! qui velit, ut neque diligat quemquam, nec ipſe ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia vivere! haec enim eſt tyrannorum vita; in qua nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla ſtabilis benevolentiae poteſt eſſe fiducia: omnia ſemper ſuſpecta, atque ſollicita: nullus locus amicitiae. quis enim aut e-

Digitized by Google

um diligat, quem metuit; aut eum, a quo ſe metui putat? coluntur tamen ſimulatione duntaxat ad tempus. quod ſi forte [ut fit plerumque] ceciderint: tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixiſſe ferunt tum exulantem ſe intellexiſſe, quos fidos amicos habuiſſet, quos infidos, cum jam neutris gratiam referre poſſet. quanquam miror, illa ſuperbia et importunitate ſi quemquam habere potuit. atque ut hujus, quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere: ſic multorum opes praepotentium excludunt amicitias fideles. non enim ſolum ipſa fortuna caeca eſt, ſed eos etiam plerumque efficit caecos, quos complexa eſt. itaque efferuntur illi fere faſtidio et contumacia: neque quidquam inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt. atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus; imperio, poteſtate, proſperis rebus immutari, ſpernique ab iis veteres amicitias, indulgere novis. quid autem ſtultius, quàm, cum plurimum copiis, facultatibus, opibus poſſint, caetera parare, quae parantur pecunia, equos, famulos,

Digitized by Google

veſtem egregiam, vaſa pretioſa: amicos
non parare, optimam et pulcherrimam
vitae, ut ita dicam, ſupellectilem? etenim
caetera cum parant, cui parent, neſciant,
nec cujùs cauſa laborent. ejus enim eſt
iſtorum quidque, qui vincit viribus: a-
micitiarum ſua cuique permanet ſtabilis et
certa poſſeſſio: ut, etiam ſi illa maneant,
quae ſunt quaſi dona fortunae, tamen vita
inculta et deſerta ab amicis non poſſit eſ-
ſe jucunda. ſed haec hactenus. Conſti- 16
tuendi autem ſunt, qui ſint in amicitia ſi-
nes, et quaſi termini diligendi: de quibus
tres video ſententias ferri; quarum nullam
probo. unam, ut eodem modo erga ami-
cum affecti ſimus, quo erga noſmet ipſos.
alteram, ut noſtra in amicos benevolen-
tia, illorum erga nos benevolentiae pari-
ter aequaliterque reſpondeat. tertiam, ut,
quanti quiſque ſe ipſe facit, tanti ſiat ab a-
micis. harum trium ſententiarum nulli
prorſus aſſentior. nec enim illa prima ve-
ra eſt, ut, quemadmodum in ſe quiſque,
ſic in amicum ſit animatus. quàm multa e-
nim, quae noſtra cauſa nunquam facere-
mus, facimus cauſa amicorum! precari ab
indigno, ſupplicare: tum acerbius in ali-

quem invehi, inſectarique vehementius: quae in noſtris rebus non ſatis honeſte, in amicorum fiunt honeſtiſſime. multae quoque res ſunt, in quibus de ſuis commodis viri boni multa detrahunt, detrahique patiuntur, ut iis amici potius, quam ipſi, fruantur. altera ſententia eſt, quae definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. hoc quidem eſt nimis exigue et exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par ſit ratio acceptorum et datorum. divitior mihi, et affluentior videtur eſſe vera amicitia: nec obſervare reſtricte, ne plus reddat, quam acceperit. neque enim verendum eſt, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus aequo quid in amicitiam congeratur. tertius vero ille finis deterrimus, ut, quanti quiſque ſe ipſe faciat, tanti fiat ab amicis. ſaepe enim in quibuſdam aut animus abjectior eſt, aut ſpes amplificandae fortunae fractior. non eſt igitur amici, talem eſſe in eum, qualis ille in ſe eſt: ſed potius eniti et efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducatque in ſpem cogitationemque meliorem. alius igitur finis verae amicitiae conſtituendus eſt, ſi prius,

Digitized by Google

quid maxime reprehendere Scipio ſolitus ſit, edixero. negabat ullam vocem inimiciorem amicitiae potuiſſe reperiri, quàm ejus, qui dixiſſet, ita amare oportere, ut ſi aliquando eſſet oſurus. nec vero ſe adduci poſſe, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Biante eſſe dictum crederet, qui ſapiens habitus eſſet unus e ſeptem; ſed impuri cujuſdam, aut ambitioſi, aut omnia ad ſuam potentiam revocantis eſſe ſententiam. quonam enim modo quiſquam amicus eſſe poterit, cui ſe putabit inimicum eſſe poſſe? quin etiam neceſſe erit cupere et optare, ut quam ſaepiſſime peccet amicus, quo plures det ſibi tanquam anſas ad reprehendendum: rurſum autem recte factis commodiſque amicorum neceſſe erit angi, dolere, invidere. quare hoc quidem praeceptum, cujuſcumque eſt, ad tollendam amicitiam valet. illud potius praecipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiis comparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quem aliquando odiſſe poſſemus. quin etiam ſi minus felices in deligendo fuiſſemus, ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogi-

Digitized by Google

17 tandum, putabat. His igitur finibus u-
tendum arbitror, ut cum emendati mores
amicorum ſint, tum ſit inter eos omnium
rerum, conſiliorum, voluntatum, ſine ul-
la exceptione communitas: ut etiam ſi
qua fortuna acciderit, ut minus juſtae a-
micorum voluntates adjuvandae ſint, in
quibus eorum aut caput agatur, aut fama,
declinandum ſit de via, modo ne ſumma
turpitudo ſequatur. eſt enim quatenus
amicitiae dari venia poſſit. nec vero ne-
gligenda eſt fama: nec mediocre telum ad
res gerendas exiſtimare oportet benevo-
lentiam civium: quam blanditiis et aſſen-
tationibus colligere turpe eſt. virtus,
quam ſequitur caritas, minime repudian-
da eſt. ſed ſaepe (redeo enim ad Scipio-
nem, cujus omnis ſermo erat de amicitia)
querebatur, quod omnibus in rebus ho-
mines diligentiores eſſent; ut capras et
oves quot quiſque haberet, dicere poſ-
ſet: amicos quot haberet, non poſſet di-
cere: et in illis quidem parandis adhibe-
re curam, in amicis eligendis negligentes
eſſe: nec habere quaſi ſigna quaedam, et
notas, quibus eos, qui ad amicitiam eſſent
idonei, judicarent. ſunt igitur firmi, et

Digitized by Google

ſtabiles, et conſtantes eligendi; cujus generis eſt magna penuria: et judicare difficile eſt ſane, niſi expertum. experiendum autem eſt in ipſa amicitia. ita praecurrit amicitia judicium, tollitque experiendi poteſtatem. eſt igitur prudentis, ſuſtinere, ut currum, ſic impetum benevolentiae: quo utamur quaſi equis tentatis, ſic amicitiis, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. quidam ſaepe in parva pecunia perſpiciuntur, quam ſint leves: quidam, quos parva movere non potuit, cognoſcuntur in magna. ſin vero erunt aliqui reperti, qui pecuniam praeferre amicitiae, ſordidum exiſtiment: ubi eos inveniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiae non anteponent? ut, cum ex altera parte propoſita haec ſint, ex altera jus amicitiae, non multo illa malint? imbecilla enim natura eſt ad contemnendam potentiam: quam etiam ſi neglecta amicitia conſecuti ſunt, obſcuratum iri ſe arbitrantur, quia non ſine magna cauſa ſit neglecta amicitia. itaque verae amicitiae difficillime reperiuntur in iis, qui in honoribus reque publica verſantur. ubi enim iſtum invenias, qui

Digitized by Google

honorem amici anteponat ſuo? quid? haec ut omittam, quàm graves, quàm difficiles pleriſque videntur calamitatum ſocietates? ad quas non eſt facile inventu, qui deſcendat. quanquam Ennius rectè:

Amicus certus in re incerta cernitur:

tamen haec duo levitatis et infirmitatis pleroſque convincunt; aut ſi in bonis rebus contemnunt, aut ſi in malis deſerunt.

18 Qui igitur utraque in re gravem, conſtantem, ſtabilem ſe in amicitia praeſtiterit, hunc ex maxime raro hominum genere judicare debemus, et paene divino. firmamentum autem ſtabilitatis conſtantiaeque ejus, quam in amicitia quaerimus, fides eſt. nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt. ſimplicem praeterea, et communem, et conſentientem, qui rebus iiſdem moveatur, eligi par eſt: quae omnia pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum poteſt eſſe multiplex ingenium, et tortuoſum. neque vero, qui non iiſdem rebus movetur, et natura conſentit, aut fidus, aut ſtabilis poteſt eſſe. addendum eodem eſt, ut ne criminibus aut inferendis delectetur, aut credat oblatis: quae omnia pertinent ad eam, quam jamdudum tracto,

Digitized by Google

conſtantiam. ita ſit verum illud, quod initio dixi, amicitiam, niſi inter bonos, eſſe non poſſe. eſt enim boni viri (quem eundem ſapientem licet dicere) haec duo tenere in amicitia: primum, ne quid fictum ſit, neve ſimulatum: aperte enim vel odiſſe, magis ingenui eſt, quam fronte occultare ſententiam. deinde non ſolum ab aliquo allatas criminationes repellere, ſed ne ipſum quidem eſſe ſuſpicioſum, ſemper aliquid exiſtimantem ab amico eſſe violatum. accedat huc ſuavitas quaedam oportet ſermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. triſtitia autem, et in omni re ſeveritas, habet illa quidem gravitatem: ſed amicitia remiſſior eſſe debet, et liberior, et dulcior, et ad omnem comitatem facilitatemque proclivior. Exſiſtit au- 19
tem hoc loco quaedam quaeſtio ſubdifficilis: num quando amici novi, digni amicitia, veteribus ſint anteponendi, ut equis vetulis teneros anteponere ſolemus. indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum eſſe debent, ſicut aliarum rerum, ſatietates. veterrima quaeque [ut ea vina, quiae vetuſtatem ferunt] eſſe debent

ſuaviſſima: verumque illud eſt, quod dicitur, multos modios ſalis ſimul edendos eſſe, ut amicitiae munus expletum ſit. novitates autem, ſi ſpem afferunt, ut, tanquam in herbis non fallacibus, fructus appareat, non ſunt illae quidem repudiandae: vetuſtas tamen ſuo loco conſervanda eſt. maxima eſt enim vis vetuſtatis et conſuetudinis. atqui in ipſo equo, cujus modò mentionem feci, ſi nulla res impediat, nemo eſt, qui non eo, quo conſuevit, libentius utatur, quam intractato et novo: nec modò in hoc, quod eſt animal, ſed in iis etiam, quae ſunt inanimata, conſuetudo valet: cum locis etiam ipſis montuoſis delectemur, et ſilveſtribus, in quibus diutius commorati ſumus. ſed maximum eſt in amicitia, ſuperiorem parem eſſe inferiori. ſaepe enim excellentiae quaedam ſunt: qualis erat Scipionis in noſtro, ut ita dicam, grege. nunquam ſe ille Philo, nunquam Rupilio, nunquam Mummio antepoſuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. vero Maximum fratrem, egregium virum, omnino ſibi nequaquam parem, quòd is anteibat aetate, tanquam ſuperiorem colebat; ſuoſque om-

Digitized by Google

nes per ſe eſſe ampliores volebat. quod faciendum imitandumque eſt omnibus: ut, ſi quam praeſtantiam virtutis, ingenii, fortunae conſecuti ſunt, impertiant eam ſuis, communicentque cum proximis: ut, ſi parentibus nati ſint humilibus, ſi propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eiſque honori ſint et dignitati: ut in fabulis, qui aliquamdiu propter ignorationem ſtirpis et generis in famulatu fuerint, cum cogniti ſunt, et aut deorum, aut regum filii inventi, retinent tamen caritatem in paſtores, quos patres multos annos eſſe duxerunt. quod quidem eſt multo profecto magis in veris patribus certiſque faciendum. fructus enim ingenii et virtutis, omniſque praeſtantiae, tum maximus capitur, cum in proximum quemque confertur.

Ut igitur ii, qui ſunt 20
in amicitiae conjunctioniſque neceſſitudine ſuperiores, exaequare ſe cum inferioribus debent: ſic inferiores non dolere, ſe a ſuis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate ſuperari. quorum plerique aut queruntur ſemper aliquid, aut etiam exprobrant: eoque magis, ſi aliquid ha-

Digitized by Google

bere ſe putant, quod officioſe, et amice, et cum labore aliquo ſuo factum queant dicere. odioſum ſane genus hominum, officia exprobrantium: quae meminiſſe debet is, in quem collata ſunt, non commemorare, qui contulit. quamobrem ut ii, qui ſuperiores ſunt, ſummittere ſe debent in amicitia; ſic quodam modo inferiores extollere. ſunt enim quidam, qui moleſtas amicitias faciunt, cum ipſi ſe contemni putant: quod non fere contingit, niſi iis, qui etiam contemnendos ſe arbitrantur; qui hac opinione non modo verbis, ſed etiam opere levandi ſunt. tantum autem cuique tribuendum eſt, primum, quantum ipſe efficere poſſis: deinde etiam, quantum ille, quem diligas atque adjuves, ſuſtinere. non enim tu poſſis, quantumvis licet excellas, omnes tuos ad honores ampliſſimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit conſulem efficere, fratrem ejus Lucium non potuit. quod ſi etiam poſſis quidvis deferre ad alterum, videndum eſt tamen, quid ille poſſit ſuſtinere. omnino amicitiae, corroboratis jam, confirmatiſque et ingeniis, et aetatibus, judicandae ſunt. nec, ſi qui ine-

Digitized by Google

unte aetate venandi, aut pilae ſtudioſi fuerint, eos habere neceſſarios oportet, quos tum eodem ſtudio praeditos dilexerunt. iſto enim modo nutrices et paedagogi jure vetuſtatis plurimum benevolentiae poſtulabunt: qui negligendi quidem non ſunt, ſed alio quodam modo colendi. aliter amicitiae ſtabiles permanere non poſſunt. diſpares enim mores diſparia ſtudia ſequuntur, quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias: nec ob aliam cauſam ullam boni, improbis; improbi, bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quod tanta eſt inter eos, quanta maxima poteſt eſſe, morum ſtudiorumque diſtantia. recte etiam praecipi poteſt in amicitiis, ne intemperata quaedam benevolentia [quod perſaepe fit] impediat magnas utilitates amicorum. nec enim (ut ad fabulas redeam) Trojam Neoptolemus capere potuiſſet, ſi Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter ſuum impedientem, audire voluiſſet. et ſaepe incidunt magnae res, ut diſcedendum ſit ab amicis: quas qui impedire vult, quod deſiderium non facile ferat, is et infirmus eſt molliſque natura, et ob eam ipſam cauſam in a-

Digitized by Google

micitia parum juſtus. atque in omni re conſiderandum eſt, et, quid poſtules ab
21 amico, et quid patiare a te impetrari. Eſt etiam quaſi quaedam calamitas in amicitiis dimittendis nonnunquam neceſſaria: jam enim a ſapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio noſtra delabitur. erumpunt ſaepe vitia amicorum cum in ipſos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitiae ſunt remiſſione uſus eluendae, et (ut Catonem dicere audivi) diſſuendae magis, quam diſcindendae: niſi quaedam admodum intolerabilis injuria exarſerit, ut neque rectum, neque honeſtum ſit, neque fieri poſſit, ut non ſtatim alienatio disjunctioque facienda ſit. ſin autem morum, aut ſtudiorum commutatio quaedam [ut fieri ſolet] facta erit, aut in reipublicae partibus diſſenſio interceſſerit, [loquor enim, ut paulo ante dixi, non de ſapientium, ſed de communibus amicitiis] cavendum erit, ne non ſolum amicitiae depoſitae, ſed inimicitiae etiam ſuſceptae videantur. nihil enim turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris. ab amicitia Q.

Digitized by Google

Pompeii meo nomine ſe removerat (ut ſcitis) Scipio: propter diſſenſionem autem, quae erat in republica, alienatus eſt a collega noſtro Metello. utrumque egit graviter, auctoritate, et offenſione animi non acerba. quamobrem primum danda opera eſt, ne qua amicorum diſſidia fiant. ſin tale aliquid evenerit; ut extinctae potius amicitiae, quam oppreſſae eſſe videantur. cavendum vero eſt, ne etiam in graves inimicitias convertant ſe amicitiae: e quibus jurgia, maledicta, contumeliae gignuntur. quae tamen ſi tolerabiles erunt, ferendae ſunt, et hic honos veteri amicitiae tribuendus eſt, ut is in culpa ſit, qui faciat, non qui patiatur injuriam. omninò omnium horum vitiorum atque incommodorum una cautio eſt, atque una proviſio, ut ne nimis cito diligere incipiamus, neve indignos. digni autem ſunt amicitia, quibus in ipſis ineſt cauſa, cur diligantur. rarum genus, (et quidem omnia praeclara rara) nec quidquam difficilius, quam reperire, quod ſit omni ex parte in ſuo genere perfectum. ſed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, niſi quod fructuo-

Digitized by Google

ſum ſit: et amicos, tanquam pecudes, eos potiſſimum diligunt, ex quibus ſperant ſe maximum fructum eſſe capturos. ita pulcherrima illa et maxime naturali carent amicitia, per ſe et propter ſe expetenda: nec ipſi ſibi exemplo ſunt, haec vis amicitiae qualis et quanta ſit. ipſe enim ſe quiſque diligit, non ut aliquam a ſe ipſo mercedem exigat caritatis ſuae, ſed quod per ſe ſibi quiſque carus eſt. quod niſi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nunquam reperietur. eſt enim is quidem tanquam alter idem. quod ſi hoc apparet in beſtiis, volucribus, nantibus, agreſtibus, cicuribus, feris, primum ut ſe ipſae diligant: (id enim pariter cum omni animante naſcitur) deinde ut requirant, atque appetant, ad quas ſe applicent, ejuſdem generis animantes: idque faciunt cum deſiderio, et cum quadam ſimilitudine amoris humani: quanto id magis in homine ſit natura, qui et ſe ipſe diligit, et alterum anquirit, cujus animum ita cum ſuo commiſceat, ut efficiat paene unum ex
22 duobus? Sed plerique perverſe, ne dicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipſi eſſe non poſſunt: quae-

Digitized by Google

que ipſi non tribuunt amicis, haec ab iis deſiderant. par eſt autem, primum ipſum eſſe virum bonum, tum alterum ſimilem ſui quaerere. in talibus ea, quam jamdudum tractamus, ſtabilitas amicitiae confirmari poteſt: cum homines benevolentia conjuncti, primum cupiditatibus iis, quibus caeteri ſerviunt, imperabunt: deinde aequitate juſtitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero ſuſcipiet: neque quidquam unquam niſi honeſtum et rectum alter ab altero poſtulabit: neque ſolum colent inter ſe, ac diligent, ſed etiam verebuntur. nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. itaque in iis pernicioſus eſt error, qui exiſtimant, libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. virtutum amicitia adjutrix a natura data eſt, non vitiorum comes: ut, quoniam ſolitaria non poſſet virtus ad ea, quae ſumma ſunt, pervenire, conjuncta et conſociata cum altera perveniret; quae ſi quos inter ſocietas aut eſt, aut fuit, aut futura eſt, eorum eſt habendus ad ſummum naturae bonum optimus beatiſſimuſque comitatus. haec eſt,

Digitized by Google

inquam, ſocietas, in qua omnia inſunt, quae putant homines expetenda, honeſtas, gloria, tranquillitas animi, atque jucunditas: ut, cum haec adſint, beata vita ſit, et ſine his eſſe non poſſit. quod cum optimum maximumque ſit, ſi id volumus adipiſci, virtuti opera danda eſt: ſine qua neque amicitiam, neque ullam rem expetendam conſequi poſſumus. ea vero neglecta, qui ſe amicos habere arbitrantur, tum ſe denique erraſſe ſentiunt, cum eos gravis aliquis caſus experiri cogit. quocirca (dicendum eſt enim ſaepius) cum judicaveris, diligere oportet: non cum dilexeris, judicare. ſed cum multis in rebus negligentia plectimur: tum maxime in amicis et deligendis et colendis. praepoſteris enim utimur conſiliis, et acta agimus, quod vetamur veteri proverbio. nam implicati ultro et citro, vel uſu diuturno, vel etiam officiis, repente in medio curſu amicitias, exorta
23 aliqua offenſione, dirumpimus. Quo etiam magis vituperanda eſt rei maxime neceſſariae tanta incuria. una eſt enim amicitia in rebus humanis de cujus utilitate omnes uno ore conſentiunt. quan-

Digitized by Google

quam a multis ipſa virtus contemnitur, et venditatio quaedam atque oſtentatio eſſe dicitur: multi divitias deſpiciunt, quos parvo contentos tenuis victus cultuſque delectat: honores vero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius eſſe exiſtiment: itemque caetera, quae quibuſdam admirabilia videntur, permulti ſunt, qui pro nihilo putent. de amicitia omnes ad unum idem ſentiunt: et ii, qui ad rempublicam ſe contulerunt: et ii, qui rerum cognitione doctrinaque delectantur: et ii, qui ſuum negotium gerunt otioſi: poſtremo ii, qui ſe totos tradiderunt voluptatibus, ſine amicitia vitam eſſe nullam ſentiunt, ſi modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere. ſerpit enim neſcio quomodo per omnium vitam amicitia: nec ullam aetatis degendae rationem patitur eſſe expertem ſui. quin etiam ſi quis ea aſperitate eſt, et immanitate naturae, congreſſus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuiſſe Athenis Timonem neſcio quem accepimus: tamen is pati non poſſit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbi-

Digitized by Google

tatis ſuae. atque hoc maxime judicaretur, ſi quid tale poſſet contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret, et in ſolitudine uſpiam collocaret, atque ibi ſuppeditans omnium rerum, quas natura deſiderat, abundantiam et copiam, hominis omnino adſpiciendi poteſtatem eriperet. quis tam eſſet ferreus, qui eam vitam ferre poſſet, cuique non auferret fructum voluptatum omnium ſolitudo? verum ergo illud eſt, quod a Tarentino Archyta, ut opinor, dici ſolitum, noſtros ſenes commemorare audivi, ab aliis ſenibus auditum: ‘ ſi quis in ‘ caelum adſcendiſſet, naturamque mundi, et pulchritudinem ſiderum perſpexiſſet, inſuavem illam admirationem ei ‘ fore; quae jucundiſſima fuiſſet, ſi aliquem, cui narraret, habuiſſet.’ ſic natura ſolitarium nihil amat, ſemperque ad aliquod tanquam adminiculum annititur: quod in amiciſſimo quoque dulciſ-

24 ſimum eſt. Sed cum tot ſignis eadem natura declaret, quid velit, anquirat, ac deſideret: obſurdeſcimus tamen neſcio quomodo; nec ea, quae ab ea monemur, audimus. eſt enim varius et multiplex u-

Digitized by Google

ſus amicitiae, multaeque cauſae ſuſpicionum offenſionumque dantur: quas tum evitare, tum elevare, tum ferre, ſapientis eſt. una illa ſublevanda offenſio eſt, ut et utilitas in amicitia, et fides retineatur. nam et monendi amici ſaepe ſunt, et objurgandi; et haec accipienda amice, cum benevole fiunt. ſed neſcio quomodo verum eſt, quod in Andria familiaris meus dicit:

Obſequium amicos, veritas odium parit. moleſta veritas eſt, ſi quidem ex ea naſcitur odium; (quod eſt venenum amicitiae) ſed obſequium multo moleſtius, quod peccatis indulgens, praecipitem amicum ferri ſinit. maxima autem culpa in eo eſt, qui et veritatem adſpernatur, et in fraudem obſequio impellitur. omni igitur hac in re habenda ratio et diligentia eſt: primum, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat: in obſequio autem (quoniam Terentiano verbo lubenter utimur) comitas adſit: aſſentatio, vitiorum adjutrix, procul amoveatur: quae non modo amico, ſed ne libero quidem digna eſt. aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur. cujus autem au-

Digitized by Google

res veritati clauſae ſunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus ſalus deſperanda eſt. ſcitum eſt enim illud Catonis: ‘ multo melius de quibuſdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur: illos verum ſaepe dicere, hos nunquam.’ atque illud abſurdum eſt, quod ii, qui monentur, eam moleſtiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. peccaſſe enim ſe non anguntur, objurgari moleſte ferunt: quod contra oportebat, delicto do-
25 lere, correctione gaudere. Ut igitur et monere, et moneri, proprium eſt verae amicitiae: et alterum libere facere, non aſpere; alterum patienter accipere, non repugnanter: ſic habendum eſt, nullam in amicitiis peſtem eſſe majorem, quam adulationem, blanditiam, aſſentationem. quamvis enim multis nominibus eſt hoc vitium notandum, levium hominum atque fallacium, ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. cum autem omnium rerum ſimulatio eſt vitioſa, (tollit enim judicium veri, idque adulterat) tum amicitiae repugnat maxime: delet enim veritatem, ſine qua no-

Digitized by Google

men amicitiae valere non poteſt. nam cum amicitiae vis ſit in eo, ut unus quaſi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, ſi ne in uno quidem quoque unus animus erit, idemque ſemper; ſed varius, commutabilis, multiplex? quid enim poteſt eſſe tam flexibile, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius non modo ſenſum ac voluntatem, ſed etiam vultum atque nutum convertitur?

Negat quis? nego. ait? aio. poſtremo
imperavi egomet mihi,
Omnia aſſentari,

ut ait idem Terentius: ſed ille ſub Gnathonis perſona: quod amici genus adhibere, omnino levitatis eſt. multi autem Gnathonum ſimiles, cum ſint loco, fortuna, fama ſuperiores: horum eſt aſſentatio moleſta, cum ad vanitatem acceſſit auctoritas. ſecerni autem blandus amicus a vero, et internoſci tam poteſt, adhibita diligentia, quam omnia fucata, et ſimulata a ſinceris atque veris. concio, quae ex imperitiſſimis conſtat, tamen judicare ſolet, quid interſit inter popularem, id eſt, aſſentatorem et levem civem, et inter conſtantem, ſeverum et gravem. quibus blan-

Digitized by Google

ditiis C. Papirius conſul nuper influebat
in aures concionis, cum ferret legem de
tribunis plebis reficiendis? diſſuaſimus
nos. ſed nihil de me: de Scipione dicam
libentius. quanta illa, dii immortales! fu-
it gravitas? quanta in oratione majeſtas?
ut facile ducem populi Romani, non co-
mitem diceres. ſed affuiſtis: et eſt in ma-
nibus oratio. itaque lex popularis ſuffra-
giis populi repudiata eſt. atque, ut ad me
redeam: meminiſtis, Q. Maximo, fratre
Scipionis, et L. Mancino conſulibus,
quàm popularis lex de ſacerdotiis C. Lici-
nii Craſſi videbatur. cooptatio enim col-
legiorum ad populi beneficium transfere-
batur. atque is primum inſtituit in forum
verſus agere cum populo. tamen illius
vendibilem orationem religio deorum im-
mortalium, nobis defendentibus, facile
vincebat. atque id actum eſt praetore me,
quinquennio ante quam conſul ſum fac-
tus. itaque re magis, quam auctoritate
26 cauſa illa defenſa eſt. Quod ſi in ſcena,
id eſt, in concione, in qua rebus fictis et
adumbratis loci plurimum eſt, tamen ve-
rum valet, (ſi modo id patefactum et illu-
ſtratum eſt) quid in amicitia fieri oportet,

Digitized by Google

quae tota veritate perpenditur? in qua niſi (ut dicitur) apertum pectus videas, tuumque oſtendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas: ne amare quidem, aut amari poſſis, cum id, quam vere fiat, ignores. quanquam iſta aſſentatio quamvis pernicioſa ſit, nocere tamen nemini poteſt, niſi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. ita fit, ut is aſſentatoribus patefaciat aures ſuas maxime, qui ipſe ſibi aſſentetur, et ſe maxime ipſe delectet. omnino eſt amans ſui virtus. optime enim ſe ipſa novit, quamque amabilis ſit, intelligit. ego autem non de virtute nunc loquor, ſed de virtutis opinione. virtute enim ipſa non tam multi praediti eſſe, quam videri volunt. hos delectat aſſentatio: his fictus ad ipſorum voluptatem ſermo cum adhibetur, orationem illam vanam, teſtimonium eſſe laudum ſuarum putant. nulla eſt igitur haec amicitia, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus eſt. nec paraſitorum in comoediis aſſentatio nobis faceta videretur, niſi eſſent milites glorioſi.

Magnas vero agere gratias Thais mihi? ſatis erat reſpondere, 'magnas: ingentes,'

Digitized by Google

inquit. ſemper auget aſſentator id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult eſſe magnum. quamobrem, quamvis blanda iſta vanitas apud eos valeat, qui ipſi illam allectant et invitant: tamen etiam graviores conſtantioreſque admonendi ſunt, ut animum advertant, ne callida aſſentatione capiantur. aperte enim adulantem nemo non videt, niſi qui admodum eſt excors. callidus ille et occultus ne ſe inſinuet, ſtudioſe cavendum eſt. nec enim facillime agnoſcitur, quippe qui etiam adverſando ſaepe aſſentetur: et litigare ſe ſimulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique ſe patiatur: ut is, qui illuſus ſit, plus vidiſſe videatur. quid autem turpius, quam illudi? quod ne accidat, magis cavendum eſt, ut in Epiclero.

Hodie me ante omnes comicos ſtultos
ſenes
Verſaris, atque luſeris lautiſſime.

haec enim etiam in fabulis ſtultiſſima perſona eſt improvidorum et credulorum ſenum. ſed neſcio quo pacto ab amicitiis perfectorum hominum, id eſt, ſapientium (de hac dico ſapientia, quae videtur in hominum cadere poſſe) ad leves amicitias deflе-

Digitized by Google

xit oratio: quamobrem ad illa prima redeamus, eaque ipſa concludamus, aliquando. Virtus, virtus, inquam, C. Fanni, et tu, Q. Muci, et conciliat amicitias, et conſervat. in ea eſt enim convenientia rerum, in ea ſtabilitas: in ea conſtantia: quae cum ſe extulit, et oſtendit lumen ſuum, et idem adſpexit agnovitque in alio; ad id ſe admovet, viciſſimque accipit illud, quod in altero eſt: ex quo eorum exardeſcit ſive amor, ſive amicitia. utrumque enim dictum eſt ab amando. amare autem nihil aliud eſt, niſi eum ipſum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaeſita: quae tamen ipſa effloreſcit ex amicitia, etiam ſi tu eam minus ſecutus ſis. hac nos adoleſcentes benevolentia ſenes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum, P. Naſicam, Tib. Gracchum, Scipionis noſtri ſocerum, dileximus. haec etiam magis elucet inter aequales, ut inter me et Scipionem, L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummium. viciſſim autem ſenes in adoleſcentium caritate acquieſcimus; ut ego in veſtra, ut in Q. Tuberonis. equidem etiam admodum adoleſcentis, P. Rutilii Virginii familiaritate delector. quo-

niamque ita ratio comparata eſt vitae, naturaeque noſtrae, ut alia aetas oriatur; maxime quidem optandum eſt, ut cum aequalibus poſſis, quibuſcum tanquam e carceribus emiſſus ſis, cum iiſdem ad calcem, ut dicitur, pervenire. ſed quoniam res humanae fragiles caducaeque ſunt, ſemper aliqui anquirendi ſunt, quos diligamus, et a quibus diligamur. caritate enim, benevolentiaque ſublata omnis eſt e vita ſublata jucunditas. mihi quidem Scipio, quanquam eſt ſubito ereptus, vivit tamen, ſemperque vivet: virtutem enim amavi illius viri, quae extincta non eſt. nec mihi ſoli verſatur ante oculos, qui illam ſemper in manibus habui, ſed etiam poſteris erit clara et inſignis. nemo unquam animo, aut ſpe majora ſuſcipiet, qui ſibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet. equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis poſſim comparare. in hac mihi de republica conſenſus, in hac rerum privatarum conſilium; in eadem requies plena oblectationis fuit. nunquam illum ne minima quidem re offen-

Digitized by Google

di, quod quidem ſenſerim: nihil audivi ex eo ipſe, quod nollem. una domus erat, idem victus, iſque communis: neque ſolum militia, ſed etiam peregrinationes, ruſticationeſque communes. nam quid ego de ſtudiis dicam cognoſcendi ſemper aliquid, atque diſcendi, in quibus, remoti ab oculis populi, omne otioſum tempus contrivimus? quarum rerum recordatio et memoria, ſi unà cum illo occidiſſet, deſiderium conjunctiſſimi atque amantiſſimi viri ferre nullo modo poſſem. ſed nec illa extincta ſunt, aluntur que potius et augentur cogitatione et memoria. et, ſi illis plane orbatus eſſem, magnum tamen afferret mihi aetas ipſa ſolatium: diutius enim jam in hoc deſiderio eſſe non poſſum. omnia autem brevia, tolerabilia eſſe debent, etiam ſi magna ſint. haec habui, de amicitia quae dicerem. vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, ſine qua amicitia eſſe non poteſt, ut, ea excepta, nihil amicitia praeſtabilius putetis.

Digitized by Google

PARADOXA.

AD M. BRUTUM.

ANimadverti, Brute, ſaepe Catonem, avunculum tuum, cum in ſenatu ſententiam diceret, locos graves ex philoſophia tractare, abhorrentes ab hoc uſu forenſi et publico: ſed dicendo conſequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur. quod eo majus eſt illi, quam aut tibi, aut nobis: quia nos ea philoſophia plus utimur, quae peperit dicendi copiam, et in qua dicuntur ea, quae non multum diſcrepant ab opinione populari. Cato autem perfectus (mea ſententia) Stoicus, et ea ſentit, quae non ſane probantur in vulgus: et in ea eſt haereſi, quae nullum ſequitur florem orationis, neque dilatat argumentum: minutis interrogatiunculis, et quaſi punctis, quod propoſuit, efficit. ſed nihil eſt tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non ſplendeſcat oratione, et tanquam ex-

Digitized by Google

colatur. quod cum ita putarem, feci etiam audacius, quam ille ipſe, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude virtutis, de diis immortalibus, de caritate patriae, Stoice ſolet, oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. ego vero illa ipſa, quae vix in gymnaſiis, et in otio Stoici probant, ludens conjeci in communes locos. quae quia ſunt admirabilia, contraque opinionem omnium, ab ipſis etiam παράδοξα appellantur. tentare volui, poſſentne proferri in lucem, id eſt, in forum, et ita dici, ut probarentur: an alia quaedam eſſet erudita, alia popularis oratio: eoque ſcripſi libentius, quod mihi iſta παράδοξα quae appellant, maxime videntur eſſe Socratica, longeque veriſſima. accipies igitur hoc parvum opuſculum, lucubratum his jam contractioribus noctibus; quoniam illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit: et deguſtabis genus hoc exercitationum earum, quibus uti conſuevi, cum ea, quae dicuntur in ſcholis θετικὰ, ad noſtrum hoc oratorium transfero dicendi genus. hoc

tamen opus in acceptum ut referas, nihil poſtulo: non eſt enim tale, ut in arce poni poſſit, quaſi illa Minerva Phidiae; ſed tamen, ut ex eadem officina exiſſe appareat.

PARADOXON I.

Οτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλὸν.
Quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe.

VEreor, ne cui veſtrûm ex Stoicorum hominum diſputationibus, non ex meo ſenſu deprompta haec videatur oratio: dicam tamen quod ſentio; et dicam brevius, quam res tanta dici poſcit. nunquam mehercule ego neque pecunias iſtorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maxime adſtricti ſunt, voluptates in bonis rebus aut expetendis eſſe duxi: quippe cum viderem, rebus his circumfluentibus ea tamen deſiderare maxime, quibus abundarent. neque enim expletur unquam, nec ſatiatur cupiditatis ſitis: neque ſolum ea qui habent, libidine augendi cruciantur, ſed etiam amittendi metu. in quo e-

Digitized by Google

quidem continentiſſimorum hominum, majorum noſtrorum, ſaepe requiro prudentiam, qui haec imbecilla et commutabilia pecuniae membra, verbo BONA putaverunt appellanda, cum re ac factis longe aliter judicaviſſent. poteſtne bonum cuiquam malo eſſe? aut poteſt quiſquam in abundantia bonorum ipſe eſſe non bonus? atqui iſta omnia talia videmus, ut etiam improbi habeant, et obſint probis. quamobrem licet irrideat, ſi quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit, quam vulgi opinio. neque ego unquam bona perdidiſſe dicam, ſi quis pecus aut ſupellectilem amiſerit: neque non ſaepe laudabo ſapientem illum, Biantem, ut opinor, qui numeratur in ſeptem; cujus cum patriam Prienen cepiſſet hoſtis, caeterique ita fugerent, ut multa de ſuis rebus ſecum aſportarent; cum eſſet admonitus a quodam, ut idem ipſe faceret: ‘ego vero, inquit, facio. nam omnia ‘mea porto mecum.’ ille haec ludibria fortunae, ne ſua quidem putavit, quae nos appellamus etiam bona. quid eſt igitur, quaeret aliquis, bonum? ſi quid recte fit, et honeſte, et cum virtute, id bene fieri,

Digitized by Google

vere dicitur: et, quod rectum, et honeſtum, et cum virtute eſt, id ſolum opinor
2 Bonum. Sed haec videri poſſunt obſcuriora, cum lentius diſputantur. vita atque factis illuſtranda ſunt ſummorum virorum haec, quae verbis ſubtilius, quam ſatis eſt, diſputari videntur. quaero enim a vobis, num ullam cogitationem habuiſſe videantur ii, qui hanc rempublicam tam praeclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri, aut argenti ad avaritiam, aut amoenitatum ad delectationem, aut ſupellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? ponite ante oculos unumquemque regum. vultis a Romulo? vultis poſt liberam civitatem, ab iis ipſis, qui liberaverunt eam? quibus tandem gradibus Romulus adſcendit in caelum? iiſne, quae iſti bona appellant? an rebus geſtis atque virtutibus? quid? Numae Pompilii minuſne gratas Diis immortalibus capedines ac fictiles urnulas fuiſſe, quàm ſilicatas aliorum pateras arbitramur? omitto reliquos: ſunt enim omnes pares inter ſe, praeter Superbum. Brutum ſi quis roget, quid egerit in patria liberanda: ſi quis item reliquos ejuſdem conſilii ſocios, quid ſpectaverint,

Digitized by Google

quid ſecuti ſint: num quis exſiſtet, cui vo-
luptas, cui divitiae, cui denique praeter
officium fortis et magni viri, quidquam
aliud propoſitum fuiſſe videatur? quae
res ad necem Porſennae C. Mucium im-
pulit, ſine ulla ſpe ſalutis ſuae? quae vis
Coclitem contra omnes hoſtium copias
tenuit in ponte ſolum? quae patrem De-
cium, quae filium devotavit, atque im-
miſit in armatas hoſtium copias? quid
continentia C. Fabricii, quid tenuitas
victûs M'. Curii ſequebatur? quid duo
propugnacula belli Punici, Cn. et P. Sci-
piones, qui Carthaginenſium adventum
corporibus ſuis intercludendum putave-
runt? quid Africanus major? quid minor?
quid inter horum aetates interjectus Ca-
to? quid innumerabiles alii? nam do-
meſticis exemplis abundamus: cogitaſſe
quidquam putamus in vita ſibi expeten-
dum, niſi quod laudabile eſſe, et praecla-
rum videretur? Veniant igitur iſti ir- 3
riſores hujus orationis ac ſententiae: et
jam vel ipſi judicent, utrum ſe horum ali-
cujus, qui marmoreis tectis, ebore et au-
ro fulgentibus, qui ſignis, qui tabulis, qui
caelato auro et argento, qui Corinthi-

Digitized by Google

is operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, ſimiles eſſe malint? atque haec quidem, quae modo huc, modo illuc transferuntur, facile adduci ſolent, ut in rebus bonis eſſe negent: illud tamen arcte tenent, accurateque defendunt, voluptatem eſſe ſummum bonum. quae quidem mihi vox pecudum videtur eſſe, non hominum. tu, cum tibi ſive deus, ſive mater (ut ita dicam) rerum omnium, natura, dederit animum, quo nihil eſt praeſtantius, neque divinius: ſic te ipſe abjicies atque proſternes, ut nihil inter te atque inter quadrupedem aliquam putes intereſſe? quidquam bonum eſt, quod non eum, qui id poſſidet, meliorem facit? ut enim quiſque eſt maxime boni particeps, ita et laudabilis maxime: neque eſt ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honeſte poſſit gloriari. quid autem eſt horum in voluptate? melioremne efficit, aut laudabiliorem virum? an quiſquam in potiundis voluptatibus gloriando ſeſe, et praedicatione effert? atqui ſi voluptas, quae plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non eſt; eaque, quo eſt

Digitized by Google

major,eo magis mentem e ſua ſede et ſtatu dimovet: profecto nihil eſt aliud bene et beate vivere, niſi honeſte et recte vivere.

PARADOXON II.

Οτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς ἐυδαιμονίαν.
In quo virtus ſit, ei nihil deeſſe ad beate vivendum.

NEC vero ego M. Regulum aerumnoſum, nec infelicem, nec miſerum, unquam putavi. non enim magnitudo animi ejus excruciabatur a Poenis, non gravitas, non fides, non conſtantia, non ulla virtus, non denique animus ipſe: qui tot virtutum praeſidio, tantoque comitatu,cum corpus ejus caperetur,capi certe ipſe non potuit. Caium vero Marium vidimus, qui mihi ſecundis in rebus unus ex fortunatis hominibus; in adverſis, unus ex ſummis viris videbatur:quo beatius eſſe mortali nihil poteſt. neſcis, inſane, neſcis,quantas vires virtus habeat:nomen tantùm virtutis uſurpas:quid ipſa valeat, ignoras. nemo poteſt non beatiſſimus eſ-

Digitized by Google

ſe, qui eſt totus aptus ex ſeſe, quique in ſe uno ſua ponit omnia. cui ſpes omnis, et ratio et cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil poteſt eſſe certi; nihil quod exploratum habeat permanſurum ſibi unum diem. eum tu hominem terreto, ſi quem eris nactus, iſtis mortis, aut exilii minis. mihi vero quidquid acciderit in tam ingrata civitate, ne recuſanti quidem evenerit, non modo repugnanti. quid enim ego laboravi, aut quid egi, aut in quo evigilaverunt curae et cogitationes meae, ſi quidem nihil peperi tale, nihil conſecutus ſum, ut eo ſtatu eſſem, quem neque fortunae temeritas, neque inimicorum labefactaret injuria? mortemne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus; an exilium, ut ab improbis demigrandum ſit? mors terribilis eſt iis, quorum cum vita omnia extinguuntur; non iis, quorum laus emori non poteſt: exilium autem illis, quibus quaſi circumſcriptus eſt habitandi locus; non iis, qui omnem orbem terrarum, unam urbem eſſe ducunt. te miſeriae, te aerumnae premunt, qui te beatum, qui te florentem putas: tuae libidines te torquent: tu dies noctesque cruciaris; cui nec ſat

Digitized by Google

eſt, quod eſt, et id ipſum, ne non ſit diuturnum, times: te conſcientiae ſtimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant judiciorum atque legum: quocumque adſpexiſti, ut furiae, ſic tuae tibi occurrunt injuriae, quae te reſpirare non ſinunt. quamobrem ut improbo, et ſtulto, et inerti nemini bene eſſe poteſt: ſic bonus vir, et fortis, et ſapiens, miſer eſſe nemo poteſt. nec vero, cujus virtus moreſque laudandi ſunt, ejus non laudanda vita eſt: neque porro fugienda vita, quae laudanda eſt. eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera. quamobrem quidquid eſt laudabile, idem et beatum, et florens, et expetendum videri debet.

PARADOXON III.

Ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ κατορθώματα.

Aequalia eſſe peccata, et recte facta.

Parva, inquis, res eſt. at magna culpa: nec enim peccata, rerum eventu, ſed vitiis hominum metienda ſunt. in quo peccatur, id poteſt aliud alio majus

eſſe, aut minus: ipſum quidem illud peccare, quoquo verteris, unum eſt. auri navem evertat gubernator, an paleae; in re aliquantulum, in gubernatoris inſcientia nihil intereſt. lapſa eſt libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quam ſi petulans fuiſſet in aliqua generoſa ac nobili virgine: peccavit vero nihilominus, ſi quidem eſt peccare, tanquam tranſilire lineas: quod cum feceris, culpa commiſſa eſt: quam longe progrediare, cum ſemel tranſieris, ad augendam tranſeundi culpam nihil pertinet. peccare certe licet nemini. quod autem non licet, id hoc uno tenetur, ſi arguitur non licere. id ſi nec majus, nec minus unquam fieri poteſt, (quoniam in eo eſt peccatum, ſi non licuit; quod ſemper unum, et idem eſt) quae ex eo peccata naſcuntur, aequalia ſint oportet. quod ſi virtutes pares ſunt inter ſe, paria eſſe etiam vitia neceſſe eſt. atqui pares eſſe virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec ſapiente ſapientiorem poſſe fieri, facillime poteſt perſpici. an virum bonum dices, qui depoſitum nullo

Digitized by Google

teſte, cum lucrari impune poſſet, auri pondo decem, reddiderit: ſi idem in decem millibus pondo non idem fecerit? aut temperantem eum, qui ſe in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? una virtus eſt, conſentiens cum ratione et perpetua conſtantia. nihil huic addi poteſt, quo magis virtus ſit: nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur. etenim ſi benefacta, recte facta ſunt, et nihil recto rectius: certe ne bono quidem melius quidquam inveniri poteſt. ſequitur igitur, ut etiam vitia ſint paria: ſiquidem pravitates animi recte vitia dicuntur. atqui quoniam pares virtutes ſunt, recte facta, quando a virtutibus proficiſcuntur, paria eſſe debent: itemque peccata, quoniam ex vitiis manant, ſint aequalia neceſſe eſt. A philoſophis, inquis, iſta 2
ſumis. metuebam, ne a lenonibus diceres. Socrates diſputabat iſto modo. bene hercle narras: nam iſtum doctum et ſapientem virum fuiſſe, memoriae traditum eſt. ſed tamen quaero ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) utrum bonis eſt quaerendum, quid bajuli atque operarii, an quid homines doctiſ-

Digitized by Google

ſimi ſenſerint? praeſertim cum hac ſententia non modo verior, ſed ne utilior quidem hominum vitae reperiri ulla poſſit. quae vis enim eſt, quae magis arceat homines ab improbitate omni, quam ſi ſenſerint, nullum in delictis eſſe diſcrimen? aeque peccare ſe, ſi privatis, ac ſi magiſtratibus manus afferant? quamcumque in domum ſtuprum intulerint, eandem eſſe labem libidinis? nihilne igitur intereſt (nam hoc dicet aliquis) patrem quis enecet, an ſervum? nuda iſta ſi ponas, judicari, qualia ſint, non facile poſſunt. patrem vita privare, ſi per ſe ſcelus eſt: Saguntini, qui parentes ſuos, liberos emori, quam ſervos vivere maluerunt, parricidae fuerunt. ergo et parenti nonnunquam adimi vita ſine ſcelere poteſt: et ſervo ſaepe ſine injuria non poteſt. cauſa igitur haec, non natura diſtinguit: quae quoniam utro acceſſit, id ſit propenſius; ſi utroque adjuncta ſit, paria fiant neceſſe eſt. illud tamen intereſt, quod in ſervo necando, ſi adſit injuria, ſemel peccatur: in patris vita violanda, multa peccantur. violatur is, qui procreavit: is, qui aluit: is, qui erudivit; is, qui in ſede ac domo,

Digitized by Google

atque in republica collocavit. multitudine peccatorum praeſtat, eoque poena majore dignus eſt. ſed nos in vita, non quae cuique peccato poena ſit, ſed quantum cuique liceat, ſpectare debemus. quidquid non oportet, ſcelus eſſe; quidquid non licet, nefas putare debemus. etiamne in minimis rebus? etiam: ſi quidem rerum modum fingere non poſſumus; animorum modum tenere poſſumus. hiſtrio ſi paulum ſe movit extra numerum, aut ſi verſus pronuntiatus eſt ſyllaba una brevior, aut longior, exſibilatur et exploditur: tu in vita, quae omni geſtu moderatior, omni verſu aptior eſſe debet, ut in ſyllaba te peccare dices? poëtam non audio in nugis: in vitae ſocietate audiam civem, digitis peccata dimetientem ſua? ſi viſa ſint breviora, leviora videantur. quî poſſint videri, cum quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis atque ordinis? perturbata autem ſemel ratione et ordine, nihil poſſit addi, quo magis peccari poſſe videatur.

Digitized by Google

PARADOXON IV.

Ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται.
Omnem ſtultum inſanire.

EGO vero te non ſtultum, ut ſaepe; non improbum, ut ſemper; ſed dementem et inſanum rebus vincam neceſſariis. ſapientis animus magnitudine conſilii, tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunae, virtutibus denique omnibus, ut moenibus, ſeptus, vincetur et expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli poteſt? quae eſt enim civitas? omniſne conventus etiam ferorum et immanium? omniſne etiam fugitivorum ac latronum congregata unum in locum multitudo? certe negabis. non igitur erat illa tum civitas, cum leges in ea nihil valebant: cum judicia jacebant: cum mos patrius occiderat: cum ferro pulſis magiſtratibus, ſenatus nomen in republica non erat. praedonum ille concurſus, et te duce latrocinium in foro conſtitutum, et reliquiae conjurationis a Catilinae furiis ad tuum ſcelus furoremque converſae, non

Digitized by Google

civitas erat. itaque pulſus ego civitate non ſum, quae nulla erat; arceſſitus in civitatem ſum, cum eſſet in republica conſul, qui tum nullus fuerat: eſſet ſenatus, qui tum occiderat: eſſet conſenſus populi liber: eſſet juris et aequitatis (quae vincula ſunt civitatis) repetita memoria. ac vide, quam iſta tui latrocinii tela contempſerim. jactam et immiſſam a te nefariam in me injuriam ſemper duxi: perveniſſe ad me nunquam putavi: niſi forte, cum parietes diſturbabas, aut cum tectis ſceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. nihil neque meum eſt, neque cujuſquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti poteſt. ſi mihi eripuiſſes divinam animi mei conſtantiam, meas curas, vigilias, conſilia, quibus reſpublica te invitiſſimo ſtat: ſi hujus aeterni beneficii immortalem memoriam deleviſſes: multo etiam magis ſi illam mentem, unde haec conſilia manarunt, mihi eripuiſſes: tum ego accepiſſe me confiterer injuriam. ſed ſi haec nec feciſti, nec facere potuiſti: reditum mihi glorioſum injuria tua dedit, non exitum calamitoſum. ergo ego ſemper civis; et tum ma-

Digitized by Google

xime, cum meam ſalutem ſenatus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat. tu, ne nunc quidem: niſi forte idem eſſe hoſtis, et civis poteſt. an tu civem ab hoſte natura ac loco, non animo factiſque diſtinguis? caedem in foro feciſti: armatis latronibus templa tenuiſti: privatorum domos, aedes ſacras incendiſti. cur hoſtis Spartacus, ſi tu civis? potes autem eſſe tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? et me tuo nomine appellas, cum omnes meo diſceſſu exulaſſe rempublicam putent? nunquamne, homo amentiſſime, te circumſpicies? nunquamne, quid facias, conſiderabis, nec quid loquare? neſcis, exilium ſcelerum eſſe poenam? meum illud iter ob praeclariſſimas res a me geſtas eſſe ſuſceptum? omnes ſcelerati atque impii, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. an cum omnes leges te exulem eſſe jubeant, non eris tu exul? num appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante ſenatum tua ſica deprehenſa eſt. qui hominem occiderit? tu plurimos occidiſti. qui incendium fecerit? aedes Nympharum manu tua defla-

Digitized by Google

grarunt. qui templa deorum occupaverit? in foro etiam caſtra poſuiſti. ſed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exul? familiariſſimus tuus de te privilegium tulit, ut, ſi in opertum Bonae Deae acceſſiſſes, exulares. at te id feciſſe, etiam gloriari ſoles. quomodo igitur tot legibus in exilium ejectus, nomen exulis non perhorreſcis? Romae ſum, inquis. et quidem in operto fuiſti. non igitur ubi quiſque erit, ejus loci jus tenebit; ſi ibi cum legibus eſſe non oportebit.

PARADOXON V.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος.

Solum ſapientem eſſe liberum, et omnem ſtultum ſervum.

LAudetur vero hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur. quo modo, aut cui tandem hic libero imperabit, qui non poteſt cupiditatibus ſuis imperare? refrenet primum libidines, ſpernat volupta-

Digitized by Google

tes, iracundiam teneat, coërceat avaritiam, caeteras animi labes repellat: tum incipiat aliis imperare, cum ipſe improbiſſimis dominis, dedecori ac turpitudini parere deſierit. dum quidem his obediet, non modo imperator, ſed liber habendus omnino non erit. praeclare enim eſt hoc uſurpatum a doctiſſimis, quorum auctoritate non uterer, ſi mihi apud aliquos agreſtes haec habenda eſſet oratio. cum vero apud prudentiſſimos loquar, quibus haec inaudita non ſunt: cur ego ſimulem, me, ſi quid in his ſtudiis operae poſuerim, perdidiſſe? dictum eſt igitur ab eruditiſſimis viris, niſi ſapientem, liberum eſſe neminem. quid eſt enim libertas? poteſtas vivendi, ut velis. quis igitur vivit, ut vult? niſi qui recta ſequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via conſiderata atque proviſa eſt: qui legibus quidem non propter metum paret, ſed eas ſequitur atque colit, quia id ſalutare maxime eſſe judicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, niſi libenter ac libere: cujus omnia conſilia, reſque omnes, quas gerit, ab ipſo proficiſcuntur, eodemque feruntur: nec eſt ulla res, quae

Digitized by Google

plus apud eum polleat, quam ipſius vo-
luntas atque judicium: cui quidem etiam
(quae vim habere maximam dicitur) for-
tuna ipſa cedit, ſicut ſapiens poëta dixit,
‘ ſuis ea cuique fingitur moribus.’ ſoli igi-
tur hoc contingit ſapienti, ut nihil faci-
at invitus, nihil dolens, nihil coactus.
quod etſi ita eſſe, pluribus verbis differen-
dum eſt: illud tamen et breve et confi-
tendum eſt, niſi qui ita ſit affectus, eſſe
liberum neminem. ſervi igitur, omnes
improbi. nec hoc tam re eſt, quam dictu
inopinatum atque mirabile. non enim
ita dicunt, eos eſſe ſervos, ut mancipia,
quae ſunt dominorum facta nexu, aut ali-
quo jure civili: ſed, ſi ſervitus ſit, ſicut
eſt, obedientia fracti animi, et abjecti, et
arbitrio carentis ſuo, quis neget, omnes
leves, omnes cupidos, omnes denique im-
probos, eſſe ſervos? An ille mihi li- 2
ber, cui mulier imperat? cui leges impo-
nit, praeſcribit, jubet, vetat quod vide-
tur? qui nihil imperanti negare poteſt, ni-
hil recuſare audet? poſcit? dandum eſt:
vocat? veniendum: ejicit? abeundum:
minatur? extimeſcendum. ego vero iſtum
non modo ſervum, ſed nequiſſimum ſer-

Digitized by Google

vum, etiam ſi in ampliſſima familia natus ſit, appellandum puto. atque ut in magna ſtultorum familia ſunt alii lautiores (ut ſibi videntur) ſervi, ſed tamen ſervi, atrienſes ac topiarii ſtultitiae ſuae, quos ſigna, quos tabulae, quos caelatum argentum, quos Corinthia opera, quos aedificia magnifica nimio opere delectant. at ſumus, inquiunt, civitatis principes. vos vero ne conſervorum quidem veſtrorum principes eſtis. ſed ut in familia, qui tractant iſta, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſervitutis tenent: ſic in civitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipſius ſervitutis locum paene infimum obtinent. magna, inquis, bella geſſi: magnis imperiis et provinciis praefui. gere igitur animum laude dignum. Echionis tabula te ſtupidum detinet, aut ſignum aliquod Polycleti. omitto, unde ſuſtuleris, et quomodo habeas. intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, ſervum te eſſe ineptiarum omnium judico. nonne igitur ſunt illa feſtiva? ſunt. nam nos quoque oculos eruditos habemus. ſed obſecro te, ita

Digitized by Google

venuſta habeantur iſta, non ut vincula virorum ſint, ſed ut oblectamenta puerorum. quid enim cenſes? ſi L. Mummius aliquem iſtorum videret matellionem Corinthium cupidiſſime tractantem, cum ipſe totam Corinthum contempſiſſet: utrum illum civem excellentem, an atrienſem diligentem putaret? reviviſcat M'. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil ſplendidum, nihil ornatum fuit, praeter ipſos; et videat aliquem ſummis populi beneficiis uſum, barbatulos mullos exceptantem de piſcina, et pertractantem, et muraenarum copia gloriantem, nonne hunc hominem ita ſervum judicet, ut ne in familia quidem dignum majore aliquo negotio putet? an eorum ſervitus dubia eſt, qui cupiditate peculii nullam conditionem recuſant duriſſimae ſervitutis? hereditatis ſpes quid iniquitatis in ſerviendo non ſuſcipit? quem nutum locupletis orbi ſenis non obſervat? loquitur ad voluntatem: quidquid denuntiatum ſit, facit: aſſectatur, aſſidet, muneratur. quid horum eſt liberi? quid denique non ſervi inertis? Quid? jam illa cupiditas (quae videtur eſſe liberalior)

Digitized by Google

honoris, imperii, provinciarum, quam dura eſt domina! quam imperioſa! quam vehemens! Cethego homini non probatiſſimo ſervire coëgit eos, qui ſibi eſſe ampliſſimi videbantur; munera mittere, noctu venire domum ad eum, precari, denique ſupplicare. quae ſervitus eſt, ſi haec libertas exiſtimari poteſt? quid? cum cupiditatum dominatus exceſſit, et alius eſt dominus exortus ex conſcientia peccatorum, timor? quam eſt illa miſera, quam dura ſervitus! adoleſcentibus paulo loquacioribus eſt ſerviendum: omnes, qui aliquid ſcire videntur, tanquam domini, timentur. judex vero quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? an non eſt omnis metus, ſervitus? quid valet igitur illa eloquentiſſimi viri, L. Craſſi, copioſa magis, quam ſapiens oratio? 'eripite nos ex ſervitute.' quae eſt iſta ſervitus, tam claro homini, tamque nobili? omnis animi debilitati, et humilis, et fracti timiditas, ſervitus eſt. 'nolite ſinere nos cuiquam ſervire.' in libertatem vindicari vult? minime. quid enim adjungit? 'niſi vobis univerſis,' [dominum mutare, non liber eſſe vult] 'quibus et poſſumus

' et debemus.' nos vero, ſi quidem animo excelſo, et alto, et virtutibus exaggerato ſumus, nec debemus, nec poſſumus. tu poſſe te dicito, quoniam quidem potes: debere ne dixeris; quoniam nihil quiſquam debet, niſi quod eſt turpe non reddere. ſed haec haſtenus. ille videat, quomodo imperator eſſe poſſit: cum eum ne liberum quidem eſſe ratio et veritas ipſa convincat.

PARADOXON VI.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος.
Solum ſapientem eſſe divitem.

Quae eſt iſta in commemoranda pecunia tua tam inſolens oſtentatio? ſolusne tu dives? prô dii immortales! egone me audiviſſe aliquid, et didiciſſe, non gaudeam? ſolusne tu dives? quid ſi ne dives quidem? quid ſi pauper etiam? quem enim intelligimus divitem? aut, hoc verbum, in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta poſſeſſio eſt, ut ad liberaliter vivendum facile contentus ſit; qui nihil

Digitized by Google

quaerat, nihil appetat, nihil optet amplius. animus oportet tuus ſe judicet divitem, non hominum ſermo, neque poſſeſſiones tuae: nihil ſibi deeſſe putet, nihil curet amplius. ſatiatus eſt, aut contentus etiam pecunia? concedo, dives es. ſin autem propter aviditatem pecuniae nullum quaeſtum turpem putas, cum iſti ordini ne honeſtus quidem poſſit eſſe ullus: ſi quotidie fraudas, decipis, poſcis, paciſceris, aufers, eripis: ſi ſocios ſpolias, aerarium expilas: ſi teſtamenta amicorum exſpectas, aut ne exſpectas quidem, at ipſe ſupponis: haec utrum abundantis, an egentis ſigna ſunt? animus hominis, dives, non arca appellari ſolet. quamvis illa ſit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo. etenim ex eo, quantum cuique ſatis eſt, metiuntur homines divitiarum modum. filiam quis habet? pecunia eſt opus. duas? majore. plures? majore etiam. et ſi, ut aiunt, Danai quinquaginta ſint filiae; tot dotes magnam quaerunt pecuniam. quantum enim cuique opus eſt, ad id accommodatur, ut ante dixi, divitiarum modus. qui igitur non filias plures, ſed innumerabiles cupidita-
Digitized by Google

tes habet, quae brevi tempore maximas copias exhaurire poſſint; hunc quomodo ego appellabo divitem, cum ipſe etiam egere ſe ſentiat? multi ex te audierunt, cum diceres, neminem eſſe divitem, niſi qui exercitum alere poſſet ſuis fructibus: quod populus Romanus tantis vectigalibus jampridem vix poteſt. ergo hoc propoſito, nunquam eris dives ante quam tibi ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur, ut eo tueri ſex legiones, et magna equitum ac peditum auxilia poſſis. jam fateris igitur non eſſe te divitem, cui tantum deſit, ut expleas id, quod exoptas. itaque iſtam paupertatem, vel potius egeſtatem ac mendicitatem tuam nunquam obſcure tuliſti. Nam ut iis, qui honeſte 2
rem quaerunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis ſumendis, intelligimus opus eſſe quaeſito: ſic, qui videt domi tuae pariter accuſatorum atque judicum conſociatos greges; qui nocentes et pecunioſos reos eodem te auctore corruptelam judicii molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrociniis, interceſſiones pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimiſſiones libertorum ad defoe-

Digitized by Google

nerandas diripiendaſque provincias; qui expulſiones vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum ſervis, cum libertis, cum clientibus ſocietates, qui poſſeſſiones vacuas, qui proſcriptiones locupletium, qui caedes municipiorum, qui illam Syllani temporis meſſem recordetur, qui teſtamenta ſubjecta, qui ſublatos tot homines; qui denique omnia venalia, delectum, decretum, alienam, ſuam ſententiam, forum, domum, vocem, ſilentium: quis hunc non putet confiteri, ſibi quaeſito opus eſſe? cui autem quaeſito opus ſit, quis unquam hunc vere dixerit divitem? eſt enim divitiarum fructus in copia: copiam autem declarat ſatietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam aſſequêre, nunquam omnino es futurus dives. meam autem quoniam pecuniam contemnis, et recte, [eſt enim ad vulgi opinionem mediocris; ad tuam, nulla; ad meam, modica] de me ſilebo: de re loquar. ſi cenſenda nobis, atque aeſtimanda res ſit, utrum tandem pluris aeſtimemus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Sam-

Digitized by Google

nitum, an reſponſum M'. Curii? heredi-
tatem L. Pauli, an liberalitatem Africa-
ni, qui ejus hereditatis Q. Maximo fratri
partem ſuam conceſſit? haec profecto,
quae ſunt ſummarum virtutum, pluris ae-
ſtimanda ſunt, quam illa, quae ſunt pe-
cuniae. quis igitur [ſi quidem, ut quiſ-
que, quod plurimi ſit, poſſideat, ita divi-
tiſſimus habendus ſit] dubitet, quin in
virtute divitiae ſint? quoniam nulla poſ-
ſeſſio, nulla vis auri et argenti pluris,
quam virtus, aeſtimanda eſt. O dii im- 3
mortales! non intelligunt homines, quam
magnum vectigal ſit parſimonia. venio
enim jam ad ſumptuoſos: relinquo iſtum
quaeſtuoſum. capit ille ex ſuis praediis
ſexcenta ſeſtertia: ego centena ex meis:
illi aurata tecta in villis, et ſola marmorea
facienti, et ſigna, tabulas, ſupellectilem,
et veſtem infinite concupiſcenti, non mo-
do ad fructum ille eſt ſumptus, ſed etiam
ad foenus, exiguus. ex meo tenui vecti-
gali, detractis ſumptibus cupiditatis, ali-
quid etiam redundabit. uter igitur eſt di-
vitior, cui deeſt, an cui ſuperat? qui eget,
an qui abundat? cujus poſſeſſio quo eſt
major, co plus requirit ad ſe tuendam: an

Digitized by Google

quae ſuis ſe viribus ſuſtinet? ſed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam ipſe fortaſſe in hujus ſeculi errore verſer? M'. Manilius patrum noſtrorum memoria (ne ſemper Curios et Luſcinios loquamur) pauper tandem fuit. habuit enim aediculas in Carinis, et fundum in Labicano. nos igitur divitiores, qui plura habemus? utinam quidem! ſed non aeſtimatione censûs, verum victu atque cultu terminatur pecuniae modus. non eſſe cupidum, pecunia eſt: non eſſe emacem, vectigal eſt. contentum vero ſuis rebus eſſe, maximae ſunt certiſſimaeque divitiae. etenim ſi iſti callidi rerum aeſtimatores, prata et areas quaſdam magno aeſtimant, quod ei generi poſſeſſionum minime quaſi noceri poteſt: quanti eſt aeſtimanda virtus, quae nec eripi, nec ſurripi poteſt unquam; neque naufragio, neque incendio amittitur; nec tempeſtatum, nec temporum permutatione mutatur? qua praediti qui ſunt, ſoli ſunt divites. ſoli enim poſſident res et fructuoſas, et ſempiternas: ſolique [quod eſt proprium divitiarum] contenti ſunt rebus ſuis. ſatis eſſe putant, quod eſt: ni-

Digitized by Google

hil appetunt, nulla re egent, nihil ſibi deeſſe ſentiunt, nihil requirunt. improbi autem, et avari, quoniam incertas, atque in caſu poſitas habent, et plus ſemper appetunt, nec eorum quiſquam adhuc inventus eſt, cui, quod haberet, eſſet ſatis; non modo non copioſi ac divites, ſed etiam inopes ac pauperes exiſtimandi ſunt.

Digitized by Google

SOMNIUM SCIPIONIS.

SCIPIO LOQUITUR.

CUM in Africam veniſſem, M'. Manilio conſuli ad quartam legionem tribunus (ut ſcitis) militum; nihil mihi potius fuit, quam ut Maſiniſſam, convenirem, regem familiae noſtrae juſtis de cauſis amiciſſimum. ad quem ut veni, complexus me ſenex collacrymavit, aliquantoque poſt ſuſpexit in caelum: et grates, inquit, tibi ago, ſumme Sol, vobiſque reliqui caelites, quod ante quam ex hac vita migro, conſpicio in meo regno, et his tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ego nomine ipſo recreor: ita nunquam ex animo meo diſcedit illius optimi atque invictiſſimi viri memoria. deinde ego illum de ſuo regno; ille me de noſtra republica percontatus eſt: multiſque verbis ultro citroque habitis, ille nobis conſump-

Digitized by Google

tus eſt dies. poſt autem regio apparatu accepti, ſermonem in multam noctem produximus, cum ſenex nihil niſi de Africano loqueretur, omniaque ejus non facta ſolum, ſed etiam dicta meminiſſet. deinde, ut cubitum diſceſſimus, me et de via, et qui ad multam noctem vigilaſſem, arctior, quam ſolebat, ſomnus complexus eſt. hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim fere, ut cogitationes ſermoneſque noſtri pariant aliquid in ſomno tale, quale de Homero ſcribit Ennius, de quo videlicet ſaepiſſime vigilans ſolebat cogitare, et loqui) Africanus ſe oſtendit eâ formâ, quae mihi ex imagine ejus, quam ex ipſo, erat notior. quem ut agnovi, equidem cohorrui. ſed ille, ades, inquit, animo, et omitte timorem, Scipio, et quae dicam, trade memoriae. Videſ- 2
ne illam urbem, quae parere populo Romano coacta per me, renovat priſtina bella, nec poteſt quieſcere? (oſtendebat autem Carthaginem de excelſo, et pleno ſtellarum, illuſtri et claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis pene miles? hanc hoc biennio conſul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum,

Digitized by Google

quód habes adhuc a nobis hereditarium. cum autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris, cenſorque fueris, et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Aſiam, Graeciam, deligêre iterum conſul abſens, bellumque maximum conficies, Numantiam exſcindes. ſed cum eris curru Capitolium invectus, offendes rempublicam perturbatam conſiliis nepotis mei. hic tu, Africane, oſtendas oportebit patriae lumen animi, ingenii, conſiliique tui. ſed ejus temporis ancipitem video quaſi fatorum viam. nam cum aetas tua ſeptenos octies ſolis anfractus reditusſque converterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de cauſa, habetur, circuitu naturali ſummam tibi fatalem confecerint: in te unum, atque in tuum nomen, ſe tota convertet civitas: te ſenatus, te omnes boni, te ſocii, te Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur civitatis ſalus; ac ne multa, dictator rempublicam conſtituas oportet, ſi impias propinquorum manus effugeris. hic cum exclamaſſet Laelius, ingemuiſſentque caeteri vehementius: leniter arridens Scipio, quaeſo, inquit, ne me e ſomno excitetis,

Digitized by Google

et parum rebus: audite caetera. Sed quò ſis, Africane, alacrior ad tutandum rempublicam, ſic habeto: omnibus, qui patriam conſervarint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in caelo definitum locum, ubi beati aevo ſempiterno fruantur. nihil eſt enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia caetuſque hominum, jure ſociati, quae civitates appellantur: harum rectores et conſervatores hinc profecti, huc revertuntur. hìc ergo, etſi eram perterritus, non tam metu mortis, quam inſidiarum a meis, quaeſivi tamen, viveretne ipſe et Paulus pater, et alii, quos nos extinctos arbitraremur. immo vero, inquit, ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tanquam e carcere, evolaverunt: veſtra vero, quae dicitur vita, mors eſt. quin tu adſpicias ad te venientem Paulum patrem. quem ut vidi, equidem vim lacrymarum profudi. ille autem me complexus, atque oſculans, flere prohibebat. atque ego ut primum fletu repreſſo loqui poſſe coepi, quaeſo, inquam, pater ſanctiſſime atque optime, quoniam haec eſt vita, (ut Afri-

Digitized by Google

canum audio dicere) quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? non eſt ita, inquit ille. niſi enim Deus is, cujus hoc templum eſt omne quod conſpicis, iſtis te corporis cuſtodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non poteſt. homines enim ſunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quae terra dicitur: hiſque animus datus eſt ex illis ſempiternis ignibus, quae ſidera et ſtellas vocatis: quae globoſae, et rotundae, divinis animatae mentibus, circulos ſuos orbeſque conficiunt celeritate mirabili. quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus eſt animus in cuſtodia corporis: nec injuſſu ejus, a quo ille eſt vobis datus, ex hominum vita migrandum eſt, ne munus humanum aſſignatum a Deo defugiſſe videamini. ſed ſic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, juſtitiam cole, et pietatem: quae, cum ſit magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima eſt. ea vita, via eſt in caelum; et in hunc coetum eorum, qui jam vixerunt, et corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides. erat autem is ſplendidiſſimo candore inter

Digitized by Google

flammas circus elucens, quem vos, ut a
Graiis accepiſtis, orbem lacteum nuncu-
patis : ex quo omnia mihi contemplanti,
praeclara caetera et mirabilia videbantur.
erant autem eae ſtellae, quas nunquam
ex hoc loco vidimus : et eae magnitudi-
nes omnium, quas eſſe nunquam ſuſpica-
ti ſumus: ex quibus erat illa minima,quae
ultima caelo, citima terris, luce lucebat
aliena. ſtellarum autem globi terra mag-
nitudinem facile vincebant. jam ipſa ter-
ra ita mihi parva viſa eſt, ut me imperii
noſtri, quo quaſi punctum ejus attingi-
mus, poeniteret. Quam cum magis in- 4
tuerer, quaeſo, inquit Africanus, quo-
uſque humi defixa tua mens erit? nonne
adſpicis, quae in templa veneris? novem
tibi orbibus, vel potius globis, connexa
ſunt omnia : quorum unus eſt caeleſtis,
extimus, qui reliquos omnes complecti-
tur, ſummus ipſe Deus, arcens et conti-
nens caeteros ; in quo infixi ſunt illi, qui
volvuntur, ſtellarum curſus ſempiterni :
cui ſubjecti ſunt ſeptem,qui verſantur re-
trò contrario motu,atque caelum:ex qui-
bus unum globum poſſidet illa, quam in
terris Saturniam nominant. deinde eſt

Digitized by Google

hominum generi proſperus et ſalutaris il-
le fulgor, qui dicitur Jovis. tum rutilus,
horribiliſque terris, quem Martem dici-
tis. deinde ſubter mediam fere regionem
Sol obtinet, dux, et princeps, et modera-
tor luminum reliquorum, mens mundi,
et temperatio, tanta magnitudine, ut cun-
cta ſua luce illuſtret, et compleat. hunc
ut comites conſequuntur, alter Veneris,
alter Mercurii curſus: in infimoque orbe
Luna, radiis ſolis accenſa convertitur.
infra autem jam nihil eſt, niſi mortale et
caducum, praeter animos generi homi-
num, munere deorum datos. ſupra lunam
ſunt aeterna omnia. nam ea, quae eſt me-
dia, et nona tellus, neque movetur, et in-
fima eſt, et in eam feruntur omnia ſuo
5 nutu pondera. Quae cum intuerer ſtu-
pens, ut me recepi, quid? hic, inquam,
quis eſt, qui complet aures meas tantus et
tam dulcis ſonus? hic eſt, inquit ille, qui
intervallis conjunctus imparibus, ſed ta-
men pro rata portione diſtinctis, im-
pulſu et motu ipſorum orbium efficitur:
qui acuta cum gravibus temperans, varios
aequabiliter concentus efficit. nec enim
ſilentio tanti motus incitari poſſunt, et

Digitized by Google

natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute ſonent. quam ob cauſam ſummus ille caeli ſtelliferi curſus, cujus converſio eſt concitatior, acuto et excitato movetur ſono: graviſſimo autem hic lunaris atque infimus. nam terra, nona, immobilis manens, ima ſede ſemper haeret, complexa medium mundi locum. illi autem octo curſus, in quibus eadem vis eſt duórum, ſeptem efficiunt diſtinctos intervallis ſonos: qui numerus rerum omnium fere nodus eſt. quod docti homines nervis imitati, atque cantibus, aperuere ſibi reditum in hunc locum: ſicut alii, qui praeſtantibus ingeniis, in vita humana, divina ſtudia coluerunt. hoc ſonitu oppletae aures hominum obſurduerunt: nec eſt ullus hebetior ſenſus in vobis: ſicut ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altiſſimis montibus, ea gens, quae illum locum accolit, propter magnitudinem ſonitus, ſenſu audiendi caret. hic vero tantus eſt totius mundi incitatiſſima converſione ſonitus, ut eum aures hominum capere non poſſint: ſicut intueri ſolem adverſum nequitis, ejuſque radiis acies ve-

Digitized by Google

ſtra ſenſuſque vincitur. haec ego admirans, referebam tamen oculos ad terram
6 identidem. Tum Africanus, ſentio, inquit, te ſedem etiam nunc hominum ac domum contemplari: quae ſi tibi parva, ut eſt, ita videtur, haec caeleſtia ſemper ſpectato: illa humana contemnito. tu enim quam celebritatem ſermonis hominum, aut quam expetendam gloriam conſequi potes? vides habitari in terra raris et anguſtis in locis: et in ipſis quaſi maculis, ubi habitatur, vaſtas ſolitudines interjectas: hoſque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita eſſe, ut nihil inter ipſos ab aliis ad alios manare poſſit: ſed partim obliquos, partim averſos, partim etiam adverſos ſtare vobis: a quibus expectare gloriam certe nullam poteſtis. cernis autem eandem terram, quaſi quibuſdam redimitam et circumdatam cingulis; e quibus duos maxime inter ſe diverſos, et caeli verticibus ipſis ex utraque parte ſubnixos, obriguiſſe pruina vides: medium autem illum, et maximum, ſolis ardore torreri. duo ſunt habitabiles: quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt, adverſa vobis urgent veſtigia. nihil ad

veſtrum genus. hic autem alter ſubjectus
aquiloni, quem incolitis, cerne, quam te-
nui vos parte contingat. omnis enim ter-
ra, quae colitur a vobis, anguſta vertici-
bus, lateribus latior, parva quaedam inſu-
la eſt, circumfuſa illo mari, quod Atlanti-
cum, quod magnum, quem Oceanum ap-
pellatis in terris: qui tamen tanto nomine,
quam ſit parvus, vides. ex his ipſis cultis
notiſque terris, num aut tuum aut cu-
juſquam noſtrûm nomen, vel Caucaſum
hunc, quem cernis, tranſcendere potuit,
vel illum Gangem tranſnare? quis in re-
liquis orientis, aut obeuntis ſolis ultimis,
aut aquilonis, auſtrive partibus tuum no-
men audiet? quibus amputatis, cernis pro-
fecto, quantis in anguſtiis veſtra gloria ſe
dilatari velit. ipſi autem, qui de vobis lo-
quuntur, quam loquentur diu? Quin 7
etiam, ſi cupiat proles illa futurorum ho-
minum deinceps laudes uniuſcujuſque no-
ſtrûm a patribus acceptas poſteris prode-
re; tamen propter eluviones exuſtioneſ-
que terrarum, quas accidere tempore cer-
to neceſſe eſt, non modo non aeternam,
ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi
poſſumus. quid autem intereſt, ab iis,

Digitized by Google

qui poſtea naſcentur, ſermonem fore de te, cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati ſint, qui nec pauciores, et certe meliores fuerunt viri? cum praeſertim apud eos ipſos, a quibus audiri nomen noſtrum poteſt, nemo unius anni memoriam conſequi poſſit: homines enim populariter annum tantummodo ſolis, id eſt, unius aſtri reditu metiuntur: cum autem ad idem, unde ſemel profecta ſunt, cuncta aſtra redierint, eandemque totius caeli deſcriptionem longis intervallis retulerint, tum ille vere vertens annus appellari poteſt: in quo vix dicere audeo, quam multa ſecula hominum teneantur. namque, ut olim deficere ſol hominibus extinguique viſus eſt, cum Romuli animus haec ipſa in templa penetravit: ita quandoque eadem parte ſol, eodemque tempore iterum defecerit, tum ſignis omnibus ad idem principium, ſtelliſque revocatis, expletum annum habeto. hujus quidem anni nondum viceſimam partem ſcito eſſe converſam. quocirca, ſi reditum in hunc locum, deſperaveris, in quo omnia ſunt magnis et praeſtantibus viris: quanti tandem eſt iſta hominum gloria, quae pertinere vix

Digitized by Google

ad unius anni partem exiguam poteſt? igitur alte ſpectare ſi voles, atque hanc ſedem, et aeternam domum contueri: neque te ſermonibus vulgi dederis, nec in praemiis humanis ſpem poſueris rerum tuarum: ſuis te oportet illecebris ipſa virtus trahat ad verum decus. quid de te alii loquantur, ipſi videant: ſed loquentur tamen. ſermo autem omnis ille, et anguſtiis cingitur iis regionum, quas vides; nec unquam de ullo perennis fuit; et obruitur hominum interitu; et oblivione poſteritatis extinguitur. Quae cum di- 8
xiſſet, ego vero, inquam, ô Africane, ſi quidem bene meritis de patria quaſi limes ad caeli aditum patet, quanquam a pueritia veſtigiis ingreſſus patriis, et tuis, decori veſtro non defui: nunc tamen, tanto praemio propoſito, enitar multo vigilantius. et ille, tu vero enitere, et ſic habeto, non eſſe te mortalem, ſed corpus hoc. nec enim tu is es, quem forma iſta declarat: ſed mens cujuſque, is eſt quiſque; non ea figura, quae digito demonſtrari poteſt. deum te igitur ſcito eſſe: ſi quidem deus eſt, qui viget, qui ſentit, qui meminit, qui providet, qui tam re-

Digitized by Google

git,et moderatur, et movet id corpus, cui praepoſitus eſt,quàm hunc mundum princeps ille Deus : et ut mundum ex quadam parte mortalem ipſe Deus aeternus, ſic fragile corpus animus ſempiternus movet. nam quod ſemper movetur, aeternum eſt:quod autem motum affert alicui, quodque ipſum agitatur aliunde; quando finem habet motus, vivendi finem habeat neceſſe eſt. ſolum igitur, quod ſeſe movet, quia nunquam deſeritur a ſe, nunquam ne moveri quidem deſinit. quin etiam caeteris, quae moventur, hic fons, hoc principium eſt movendi.principio autem nulla eſt origo.nam ex principio oriuntur omnia: ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt:nec enim id eſſet principium, quod gigneretur aliunde. quod ſi nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. nam principium extinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur, nec ex ſe aliud creabit: ſiquidem neceſſe eſt a principio oriri omnia. ita ſit, ut motûs principium ex eo ſit, quod ipſum a ſe movetur: id autem nec naſci poteſt, nec mori: vel concidat omne caelum, omniſque natura, et conſiſtat neceſſe eſt, nec vim ullam nanciſcatur,
Digitized by Google

quâ, ut primò, impulſa moveatur. Cum 9
pateat igitur, aeternum id eſſe quod a ſe ipſo moveatur, quis eſt, qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? inanimum eſt enim omne, quod pulſu agitatur externo: quod autem animal eſt, id motu cietur interiore, et ſuo. nam haec eſt natura propria animae, atque vis. quae ſi eſt una ex omnibus, quae ſeſe moveat: neque nata eſt certe, et aeterna eſt. hanc tu exerce in optimis rebus. ſunt autem optimae curae, de ſalute patriae: quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc ſedem et domum ſuam pervolabit: idque ocyus faciet, ſi jam tum, cum erit incluſus in corpore, eminebit foràs, et ea, quae extra erunt, contemplans, quam maxime ſe a corpore abſtrahet. namque eorum animi, qui ſe corporis voluptatibus dediderunt, earùmque ſe quaſi miniſtros praebuerunt, impulſuque libidinum voluptatibus obedientium, deorum et hominum jura violaverunt: corporibus elapſi circum terram ipſam volutantur; nec hunc in locum, niſi multis exagitati ſeculis, revertuntur. ille diſceſſit: ego ſomno ſolutus ſum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google